

ÄLÄ OLETA

NORMIT NURIN!

NORMIKRIITTINEN
KÄSIKIRJA YHDENVERTAISUUDESTA,
SYRJINNÄN VASTUSTAMISESTA
JA VAPAUDESTA OLLA OMA ITSENSÄ

NORMIT
NURJIN!

ÄLÄ
OLETA

NORMIKRIITTINEN
KÄSIKIRJA YHDENVERTAISUUDESTA,
SYRJINNÄN VASTUSTAMISESTA
JA VAPAUDESTA OLLA OMA ITSENSÄ

Sisältö

1

Aluksi

9 – 14

KERTOMUS

*Ei tarvitse olla
vahvempi kuin on*

15

KERTOMUS

*Sori vaan kaverit, mutta
olen somali*

19

2

Valtasuhteet koulussa

22 – 25

KERTOMUS

*Onko sinulla
poikaystävää?*

27

KERTOMUS

Kelaten kohti unelmia

29

3

Miten normatiivisuus rakentuu?

31 – 34

TEHTÄVÄ 1

Bongaa hetero!

35

KERTOMUS

*Kaikki tytöt eivät
kasva naisiksi*

37

KERTOMUS

Hei, toi on se hintti!

41

4

Mitä tehdä?

42 – 48

TEHTÄVÄ 2

Ketkä näkyvät
kuvissa?

49

KERTOMUS

Homo vai huora?

51

KERTOMUS

They schools

53

5

Normikriittisyys

57 – 65

TEHTÄVÄ 3

Etuoikeuskävely

66

6

Normit

68 – 87

TEHTÄVÄ 4

Kaikki on mahdollista!

88

YHTEENVETO

*Koulutusjärjestelmästä
yhdenvertainen*

89

TEKIJÄT

90

Älä oletta – Normit nurin!

**Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry, Seta ry,
Suomen Lukiolaisten Liitto SLL ry, Finlands Svenska
Skolungdomsförbund FSS rf
© Seta ry. 2013**

Kirjapaino: Printon, Tallinn

2013. SETA-JULKAISUJA 22.
ISBN 978-952-9862-01-6
ISSN 1236-8636

Esipuhe

Tämä kirja on kirjoitettu muuttamaan koulujen ja oppilaitosten todellisuutta. Kirjassa etsimme keinoja, joilla voimme puuttua syrjiviin normeihin ja tehdä koulusta yhdenvertaisemman oppimisympäristön kaikille.

Yhteiskunnan normit vaikuttavat koulujen arkeen. Oppilaitokset eivät ole irrallaan yhteiskunnan nykyisistä ja menneistä valtasuhteista. Vanhanaikaiset stereotypit ja asenteet näkyvät esimerkiksi oppimateriaaleissa, opettajien tavassa puhutella oppilaita ja oppilaiden keskinäisissä suhteissa.

Oletukset opiskelijan sukupuolen ilmaisusta, ihonväristä tai luokkataustasta vaikuttavat opiskelijan kokemuksiin oppimisympäristön turvallisuudesta sekä hänen mahdollisuuksiinsa edetä opinnoissaan. Siksi vallitsevien normien kriittinen tarkastelu on tärkeää.

Opiskelijat kohtaavat koulussa syrjintää, joka ilmenee hienovaraisilla ulossulkemisen tavoilla. Jotta voisimme tehdä oppilaitoksista kaikille yhdenvertaisia tiloja, yksittäisiin kiusaamistapauksiin puuttuminen ei riitä. On selvitettävä, ketkä joutuvat systemaattisesti yhteisön ja toiminnan ulkopuolelle, ja miksi.

Normikriittisyys on askel kohti yhdenvertaisempaa yhteiskuntaa. Tausta, identiteetti tai esimerkiksi sukupuolen ilmaisu eivät saa määritellä nuoren mahdollisuutta opiskella tai päästä työelämään.

Kirja on tarkoitettu opettajille, mutta se on käyttökelpoinen kenelle tahansa, joka työskentelee nuorten parissa. Oppimateriaali on ensisijaisesti suunnattu toisen asteen oppilaitoksille, mutta soveltuu myös yläkouluihin. Materiaalissa käytetään selkeyden vuoksi termejä koulu ja oppilaitos, sekä oppilas ja opiskelija samassa tarkoituksessa.

Kirja esittää syrjinnän vastaiseen työhön apuvälineeksi normikriittistä asennetta. On tärkeää pohtia mitä syrjinnän, kiusaamisen ja ulkopuolelle sulkemisen taustalla on. Uskomme, että normikriittisyys auttaa tekemään kouluista yhdenvertaisempia tiloja kaikille.

1

Aluksi

Opettajalle

Normikriittisyys on keino, jonka avulla opiskelijoiden yksilöllisyyttä, itsemäärättyä oikeutta ja oikeutta turvalliseen opiskeluympäristöön kunnioitetaan. Se edellyttää aktiivisia toimia ja koulutuksen periaatteiden uudelleenarviointia.

Opetuksen järjestäjällä on velvollisuus laatia opetussuunnitelman yhteydessä suunnitelma oppilaiden suojelemiseksi väkivallalta, kiusaamiselta ja häirinnältä sekä toimeenpanna tämä suunnitelma. Turvallisen kouluympäristön luominen on koulun kaikkien aikuisten vastuulla eikä vain rehtorin, oppilashuoltoryhmän tai nuorten itsensä harteilla.

Turvallisuus kouluissa on muutaakin kuin yhteisiä poistumisharjoituksia vaaratilanteiden varalta. Tässä kirjassa puhumme myös sisäisestä turvallisuuden tunteesta ja sosiaalisesta turvassa olemisen kokemuksesta – siitä miten tulee hyväksytyksi omana itsenään.

Normit nurin -hankkeessa opiskelijat ovat tuoneet näkyviksi ulkopuolisuuden

ja näkymättömyyden kokemuksia. Usein kokemukset johtuvat siitä, että opiskelijat ovat jääneet koulussa vallitsevien normien ulkopuolelle.

Kirja pyrkii tarjoamaan välineitä erityisesti normien ulkopuolelle putoavien nuorten kokemusten ymmärtämiseen. Normien haastaminen palvelee kaikkia opiskelijoita – jokainen ansaitsee tulla kohdatuksi omana itsenään. Kirjassa on myös käytännön harjoituksia, jotka auttavat käsittelemään syrjintää kouluissa.

Normit nurin!

Normit Nurin! -hanke (virallisesti *Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen* -hanke) aloitettiin syksyllä 2012. Hanke rahoitetaan opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämällä avustuksella hallituksen lapsi- ja nuorisopolitiikan kehittämisohjelman toimeenpanoon.

Hanke toteutettiin aluksi kolmen järjestön yhteishankkeena. Mukana olivat opiskelijajärjestöistä Suomen Ammattiin Opiskelevien Liitto – SAKKI ry ja Fin-

lands Svenska Skolungdomsförbund FSS rf sekä ihmisoikeusjärjestö Seta ry. Vuonna 2013 mukaan hankkeeseen liittyi Suomen Lukiolaisten Liitto SLL ry.

Normit nurin! –hanke kohdistettiin aluksi suoraan nuorille. Nuoret kertoivat suoraan koulujen todellisuudesta normit.fi -verkkosivuilla. Myös työryhmissä, kouluvierailuilla sekä keskustelutilaisuuksissa nuoret toivat esiin kokemuksiaan oppilaitosten normeista ja niiden vaikutuksista heidän elämäänsä.

Nuorten kokemukset näkymättömäksi jäämisestä ja moninaisuuden toiseuttamisesta ovat tämän kirjan keskiössä. Niiden kautta voimme ymmärtää, miten koulujärjestelmän normit toimivat. Nuorten kokemuksia kuunnellen olemme koonneet ehdotuksia keinoista, joilla voimme ennaltaehkäistä syrjintää ja puuttua siihen.

Tavoitteena on yhdenvertainen koulu, jossa jokaisen on turvallista ja hauskaa opiskella. Haluamme yhteiskunnan, jossa jokainen voi edetä opinnoissaan haluamaansa suuntaan ja saada siihen tarvittavaa tukea ja kannustusta.

[Yhdenvertaisuus koulutuksessa vaatii riittäviä resursseja](#)

Normikriittisten opetusmenetelmien on tarkoitus parantaa opiskelijoiden viihtyvyyttä aidosti ja mahdollistaa yhdenvertaiset opiskelumahdollisuudet. Niiden toteutumiseen vaikuttavat eniten käytössä olevat resurssit. Koulurakennusten muuttaminen esteettömiksi, riittävä oppilaanohjaus ja oppilashuolto sekä sopivan kokoiset opetusryhmät ovat tärkeitä edellytyksiä menestykselle opiskelulle ja yhdenvertaisuuden toteutumiselle koulutuksessa.

Mitä normit ovat?

Normit ovat oletuksia siitä, minkälaisia ihmiset ovat ja minkälaisia heidän tulisi olla. Oletukset liittyvät esimerkiksi ihmisen sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, alkuperään, uskontoon tai toimintakykyyn.

Normeilla tarkoitetaan yleensä mitä tahansa yksilöä määrittävää ja yhteisöä luovaa sääntöä. Positiivinen normi voisi olla esimerkiksi "älä kiusaa ketään" tai "kuuntele kun sinulle puhutaan". Tässä kirjassa normeilla tarkoitetaan syrjiviä normeja: tiedostamattomia oletuksia ja stereotyyppioita, jotka vaikuttavat tapamme ymmärtää ympäröivää todellisuutta ja muita ihmisiä.

Syrjivät normit ovat syntyneet yhteiskunnassa pitkän ajan kuluessa ja niiden tiedostamiseksi tarvitaan ymmärrystä siitä, mistä ajatusmallit tulevat. Nykyisen opetussuunnitelman arvopohjan mukaan kaikkien oppilaiden tulisi olla yhdenvertaisessa asemassa keskenään. Vanhojen asenteiden tiedostamisessa ja normien näkyväksi tekemisessä on kuitenkin oma työnsä. Tähän normikriittiseen työhön pyrimme antamaan tukea tämän kirjan avulla.

Kiusaamisen ja syrjinnän taustalla ovat usein ulkopuolistavat normit. Normien vahvistaminen tuottaa uutta syrjintää ja näkymättömyyttä.

Koulussa käytettävien haukkumasanojen kautta voi päästä jyvälle siitä, mitkä arvottavat normit koulussa valitsevat. Esimerkiksi huorittelu kertoo sukupuolinormista, joka rajaa oppilaiden mahdollisuuksia ilmaista sukupuoltaan. Haukkuminen vammaista halventavilla haukkumasanoilla taas kertoo ilmapiiristä, jossa vammattomuutta arvostetaan yli vammaisuuden.

Normit tulevat näkyväksi, kun tarkastellaan oman oppilaitoksen käytäntöjä ja ilmapiiriä. Miksi koulujen oppikirjojen kuvissa tai tehtäväesimerkeissä on vain valkoihoisia, vammattomia heteroparis-kuntia? Entä miksi tiettyihin ammatteihin hakeutuu pelkästään tyttöjä ja toisiin pelkästään poikia?

Yhteiskunnan normit näkyvät oppilaiden arjessa. Kaikki oppilaat eivät mahdu niiden rajaamiin muotteihin. Normit vaikuttavat siihen, voiko koulussa olla avoimesti omana itsenään joutumatta kiusatuksi tai syrjityksi.

Normit säätelevät myös sitä kuka tulee nähdyksi, kuka pääsee ääneen, kuka mahtuu mukaan ja kuka jää ulkopuolelle.

Normikriittisyys on asenne ja ase syrjintää vastaan. On tärkeää purkaa ennakkoluuloja, joita eri ryhmiin liitetään. Normatiivisuutta voidaan käsitellä koulussa kaikissa toiminnoissa: yhdessä oppilaiden kanssa ja opetusta suunniteltaessa.

Normikriittisyys on toimintaa ohjaava periaate, joka läpäisee kaikki koulun toiminnot. Niin opetustilanteita, välitunneilla tapahtuvaa kinastelua kuin opinnonohjaustakin on hyvä tarkastella normikriittisesti.

Normikriittisyys

Normikriittisyys tarkoittaa yhteiskunnassa vallalla olevien normien kriittistä tarkastelua, syrjivien rakenteiden tunnistamista ja pyrkimystä niiden muuttamiseen. Mutta ennen kuin voimme olla kriittisiä, meidän on selvitettävä mitä normatiivisuus tarkoittaa.

Mitä normatiivisuus on? Se selviää pohtimalla minkälaisia käsityksiä meillä on siitä, mikä on normaalia.

Normikriittisyys auttaa tunnistamaan normeja, jotka rajaavat kaikkien olmassa-oloa. Normikriittisyydestä hyötyvät kaikki. Samalla on tärkeä muistaa, että vähemmistöt ja normista erityisen paljon poikkeavat opiskelijat joutuvat tuntemaan ulossulkevuuden seuraukset kaikista kipeämmin.

Esimerkiksi sukupuolinnormit rajaavat kaikkien elämää. Kaikki pojat ja tytöt pohtivat ilmentävätkö he oikealla tavalla maskuliinisuutta ja feminiinisyttä. Transgender-nuorille kysymys sukupuoli-jasta voi kuitenkin aiheuttaa vielä rankempia seurauksia julkisten tilojen jakautuessa naisten ja miesten tiloihin myös oppilaitoksissa.

Yhteiskunta on moninainen joukko ihmisiä. Olemme eri sukupuolta, ihomme on eri sävyä ja liikumme monella eri tavalla.

Vähemmistöt tarkoittavat monelle valtavirrasta poikkeamista: jokainen osaa kertoa, millainen on maahanmuuttaja, seksuaalivähemmistöön kuuluva tai vam-

mainen henkilö. Näitä kategorioita on vaikea kuvailla ilman, että sortuisi ennakkoluulojen ja stereotyyppien luetteluun.

Normi luo käsityksemme siitä mikä on tavallista, ja siitä mikä poikkeaa tavallisesta – eli normista.

Normatiivisuus tekee näkymättömäksi. Normeista poikkeavia ei huomioida puheissa, oppimateriaalissa tai koulujen käytännöissä samalla tavalla kuin muita oppilaita. Tästä johtuu, että on hankala kertoa itselleen tärkeistä asioista. Ikään kuin ei olisi ihan yhtä paljon olemassa kuin muut.

Normikriittisyys raivaa tilaa kaikille oppilaille olla oma itsensä, riippumatta oppilaan ominaisuuksista tai taustasta. Sen kautta pääsee myös tarkastelemaan koulun valtarakenteita. Kun saamme otteen koulun valtarakenteista, meidän on helpompi puuttua syrjintään, kiusaamiseen ja oppilaiden pahaan oloon.

Suvaitsevaisuudesta yhdenvertaisuuteen

Suvaitsevaisuuskasvatusta on pidetty ratkaisuna syrjinnän ehkäisemiseen. Suvaitsevaisuuteen keskittyminen ei kuitenkaan poista syrjintää, joka muodostuu eri ryhmien välisistä valtasuhteista.

Suvaitsemiseetoksessa enemmistö suvaitsee vähemmistöjä ja ikään kuin antaa luvan vähemmistön olemassaololle, sen ominaisuuksista huolimatta. Suvaitsevaisuus siis ylläpitää enemmistön ja vähemmistön välistä valtasuhdetta. Suvaitseminen kohdistuu aina niihin, joita jo valmiiksi syrjitään.

Mutta kuka päättää, kuka on erilainen ja ketä pitää suvaita? Ihmisoikeudet eivät ole enemmistön oikeuksia. Oikeus olemassaoloon kuuluu kaikille.

Suvaitsevaisuuskasvatuksessa ongelmallista on, että se tapahtuu valtasuhteissa ylhäältä alas, enemmistöltä vähem-

mistölle. Hyväksymiseen liitetään ehto: suvaitsen sinua, vaikka olet erilainen. Eli esimerkiksi suvaitsen sinua vaikka et ole hetero tai suvaitsen sinua siitä huolimatta että et puhu suomea. Suvaitsemisen voi myös perua: en enää suvaitsekaan sinua.

Yhdenvertaisuus on paitsi arvo ja tavoite myös toimintaa. Se on normien kyseenalaistamista ja aktiivista valtasuhteiden purkamista.

Suvaitsevaisuus perustuu normatiivisuuteen, eikä se kyseenalaista syrjinnän taustalla olevia normeja.

Yhdenvertaisuus on sen sijaan ehdotonta ja luovuttamatonta. Jokainen on yhdenvertainen eli samanarvoinen toisen kanssa sellaisena kuin on.

On tärkeää, että tavoitteenamme kouluissa on yhdenvertaisuus eikä suvaitsevaisuus. Tiivistettynä voidaan sanoa, että suvaitsevaisuus pitää yllä valtasuhteita, joita normikriittisyyden avulla halutaan purkaa.

12

Kuka suvaitsee ketä?

Yhteiskunnassa eri ihmisryhmät eivät ole tällä hetkellä yhdenvertaisia keskenään. Ryhmien välisiä suhteita muokkaavat yhteiskunnalliset valtasuhteet, jotka liittyvät talouteen, kulttuuriin ja politiikkaan. Nämä valtasuhteet heijastuvat myös oppilaiden elämään. Ne näkyvät siinä, keitä suvaitsevaisuuskasvatuksessa yleensä kehoitetaan suvaitsemaan. Minkälaisia opiskelijoita suvaitaan? Entä ketkä ovat niitä, jotka suvaitsevat?

Oma suhtautuminen normeihin

Arkoja puheenaiteita käsiteltäessä oppilaat vaistoavat ja tajuavat erityisen hyvin sävyjä ja opettajan asenteita. Siksi on tärkeää työstää omaa suhtautumista eri normeihin.

Usein on hämmentävää ja epämiellyttävää huomata ylläpitävänsä normeja: tajuta jälkikäteen töksäyttäneensä jotain

asiatonta tai ymmärtää, ettei ole osannut ottaa opetuksessa huomioon tärkeitä vähemmistönäkökulmia. Mutta tällä tavalla normit juuri toimivat: sitoudumme niihin huomaamattamme ja arkisesti. Siksi hetket, jolloin ymmärtää toimineensa normeja ylläpitävästi ovat arvokkaita: syyllisyyden kokemuksen sijaan voi onnitella itseään havahtumisesta!

Normien tiedostamisessa on joitakin sudenkuoppia. Normin käsittely voi tuntua niin musertavalta tai liian vaikealta, että sen mieluummin jättäisi tekemättä. Tuumaustauko onkin usein tarpeen, mutta hiljaisuus ja asian käsittelemättä jättäminen ovat vääriä signaaleita oppilaille. Sivuuttaminen on normien hyväksymistä ja ylläpitämistä.

Yhteiskunnallisen epäoikeudenmukaisuuden käsittely on emotionaalisesti vaikeaa. Siksi yhteiskunnallisia ristiriitoja käsiteltäessä päädytään helposti korostamaan arvoja: "Kaikilla on ongelmia mutta onneksi kaikki ovat kuitenkin tasa-arvoisia ja yhtä arvokkaita". Arvoja korostamalla emme kuitenkaan pääse käsittelemään valtarakenteita yksilöiden ongelmien taustalla.

Ensimmäinen tapa ymmärtää toisten kokemusta on eläytyminen toisen tilanteeseen. Vaikka se on hyvä lähtökohta, on kuitenkin pidettävä mielessä, ettemme voi tietää ja tuntea toisen kokemusta. Ja vaikka eri normit toimivat samankaltaisilla tavoilla, kuten ryhmästä ulossulkeamisen tekniikoilla, ihmisten kokemukset eri normeista ovat erilaisia. On tärkeää kuunnella toisen kokemusta, ja antaa hänen sanoittaa kokemuksensa omilla sanoillaan.

Tässä kirjassa annamme hyväksi havaittuja ja koettuja vinkkejä ryhmätilanteiden parantamiseen, keinoja käsitellä normeja kouluissa ja näkökulmia ongelmakohtien paikantamiseen. Tärkeintä on kuitenkin aloittaa keskustelu opiskelijoiden kanssa.

On löydettävä ja paikannettava turvallomuutta herättävät tilanteet: missä, miten ja milloin ne tapahtuvat. Samalla opettajan tulee kasvattaa opiskelijoiden tietoisuutta omista rajoista ja toisten kunnoituksesta: minkälaista käytöstä tahansa ei tarvitse sietää. Lopuksi pitää ratkaista, mitkä yhteiset käytännöt luovat turvallisuuden tunnetta kaikille.

Väitteitä kouluun

Pohdi toteutuvatko seuraavat väitteet koulussasi. Jos vastaat väitteisiin kieltävästi, mieti jo nyt mitkä asiat vaikuttavat asiaan. Miten asetelmaa voisi muuttaa? Opiskelijoiden kokemus voi myös erota opettajan kokemuksesta huomattavasti. Voit esimerkiksi teettää oppilailla nimettömän kyselyn, jossa kysytään pitävätkö heidän mielestään väitteet paikkansa.

- 1 Oppilaat tuntevat olonsa turvallisiksi koulussa.
- 2 Jokainen voi olla oma itsensä
- 3 Kaikkia kannustetaan yhtä lailla.
- 4 Kaikki pääsevät yhtä helposti kaikkiin koulun tiloihin.
- 5 Tausta ei vaikuta mahdollisuuksiin opiskella.
- 6 Kiusaamiseen puututaan tehokkaasti.
- 7 Oppilaat luottavat aikuisiin.

Menetelmiä

Kriittisten asenteiden ja kriittisen ajattelun välineiden opettaminen on vaativaa. Oppilaat ovat tottuneempia opiskelemaan asiasisältöjä, ei ajattelutapoja. Kriittisten

asenteiden korostaminen opetuksessa saattaa johtaa siihen että oppilaat oppivat kuinka tietyt asenteet ovat hyviä, sen sijaan että he oppisivat itse ajattelemaan kriittisesti ja käyttämään omaa älyään. Nämä realiteetit on hyvä pitää mielessä.

Opettaessaan kriittisiä asenteita opettaja välittää oppilaille voimakkaasti arvoja ja normeja. Tällöin on hyvä olla tietoinen omista arvoistaan.

Toinen seikka on itse opiskeltavan asiasisällön valinta. Filosofianopettajille tuttu ongelma on se, kuinka jos ja kun oppitunnilla käsitellään egoismia kriittiseen sävyyn, oppilaat omaksuvat helpommin egoistisen ajattelun jäsentämistavat kuin kriittisen asenteen siihen. Siksi itse aiheella ja oppimateriaalilla on väliä.

Aiheen käsittelyn menetelmää valitessa on hyvä miettiä, minkälaista tunnelmaa menetelmä luo. Valittu opetusmenetelmä vaikuttaa luokkahuoneen tunnelmaan: tarinan kuuntelu luo vastaanottavaista ja pehmeää tunnelmaa. Se myös herkistää eläytymiskykyä. Väittelyssä taas pitää luoda omia mielipiteitä ja kyseenalaistaa toisten mielipiteitä: se harjoituttaa omien puoliensa pitämistä ja konfliktien kohtaamista rakentavasti.

Identiteettejä ja oppilaita itseään koskeissa aiheissa on tärkeämpää pyrkiä luomaan kuuntelevaa ja vastaanottavaista kuin väittelevää ja kyseenalaistavaa ilmapiiiriä. Kun oppitunnin tavoitteena on tukea oppilaiden mielipiteenmuodostusta, aihetta on hyvä käsitellä niin, ettei mielipidettä tarvitse muodostaa jostakusta ihmisestä tai ihmisryhmästä vaan mieluummin arvoista, periaatteista ja ilmiöistä.

Joskus on hyvä antaa sijaa sille minkälaisia omakohtaisia kokemuksia oppilailla on oppitunnilla käsiteltävästä aiheesta. Tällöin tulisi antaa mahdollisuus myös sille, että omakohtaisia kokemuksia ei tarvitse kertoa eikä kenenkään tarvitse kertoa mitään liian henkilökohtaista. Tämä on hyvä sanoa

erikseen ääneen, ettei vahingossa tule luotua sellaista ryhmäpainetta jossa on vaikea kieltäytyä kertomasta. Samalla kun on tärkeää että on tilaa omien kokemusten käsittelylle ja kertomiselle, on oltava myös vapaus valita mitä kertoo itsestään.

On erilaisia tapoja kasvattaa luokahuoneessa toisia kunnioittavaa ilmapiiriä. Yksi tärkeä menetelmä on kuuntelu. Hyvä kuunteluharjoitus on esimerkiksi sellainen, jossa oppilaat kertovat toisilleen pareittain jonkun jutun, kertomuksen tai kuvailun, esimerkiksi oppitunnin aiheesta. Sitten pareista se, joka on kuuntelijan roolissa kertoo muulle ryhmälle omin sanoin mitä kuuli toisen sanovan. Tämä toinen voi sen jälkeen kertoa miten hyvin kuuntelija hänen mielestään onnistui kuuntelemaan ja toistamaan hänen sanomansa.

Piirien käyttäminen on tehokasta keskinäisen hyvän vuorovaikutuksen lisäämisessä. Oppilaat sijoitetaan piiriin ja aihetta käsitellään tällä tavalla sijoittuen. Piirissä kaikki näkevät kaikkien kasvot ja on helpompaa todeta ketkä kaikki luokkahuoneessa ovat.

Piirissä on mahdollista käydä tasavertaisia puheenvuorokierroksia. Piirissä voi puhujalla olla esimerkiksi jokin esine, jollon hänellä on oikeus puhua ja muiden on oltava hiljaa. Esineen saa itselleen kun pyytää ja kun puhuja haluaa luovuttaa sen. Tällainen tekniikka mahdollistaa oppilaiden osallistamisen puheenvuorojen tasavertaisesta jakautumisesta. Jos oppilasryhmä on iso, tätä voi käyttää myös jakamalla oppilaat useampaan ryhmään piireihin.

Luennoinnin hyviä puolia taas on ryhmäpaineen puuttuminen ja anonymiteetin mahdollisuus. Oppilaan ei tarvitse olla useiden katseiden altistama vaan hän voi pohdiskella opiskeltavaa aihetta omissa rauhassaan.

Kertomukset

Normit nurin! -hankkeen keräämät kertomukset konkretisoivat sitä minkälaista on elää ja opiskella kun osa minuudesta ei sovi yhteiskunnan vallitseviin normeihin.

Warda Ahmed opiskelee opettajaksi ja kirjoittaa miten hänet systemaattisesti suljetaan suomalaisuuden ulkopuolella ja miten toivotaan, että hän näyttäisi vähemmän afrikkalaiselta ja muslimilta.

Vella Laiho kirjoittaa minkälaista on käydä koulua ja yrittää selvittää mielenveysongelmista samaan aikaan.

Lauri Punamäen tekstissä Punamäki selvittää, kuinka sukupuolienormit vaikuttavat kaikkiin ihmisten väliin käytäntöihin ja minkälaisiin ongelmiin nuori voi joutua, mikäli hän ei koe istuvansa kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään.

Axu Merkkiniemi kertoo kuinka homofobinen kiusaaminen vaikuttaa kokonaisvaltaisesti opiskelijan turvallisuuden tunteeseen ja itsetuntoon.

Maryan Abdulkarim kirjoittaa uskontoon ja kulttuuriin liittyvistä normeista. Hän kertoo myös miltä tuntuu joutua tekemään jatkuvasti selontekoa omasta taustastaan.

Amu Urhonen tuo tekstissään esille miten vammaisia opiskelijoita ei kannusteta tasavertaisesti hakeutumaan haluamilleen aloille, vaan ohjataan aloille, joita pidetään vammaisille sopivina.

Kaikkia kertomuksia yhdistää ulkopuolisuuden kokemus, joka syntyy siitä että opiskelija kantaa – usein hyvin yksin – harteillaan norminrikkojan taakkaa. Kertomuksista löytyy myös paljon konkreettisia ehdotuksia ja vaatimuksia koulutusjärjestelmän muuttamisesta sellaiseksi, johon jokainen mahtuu mukaan omana itsenään.

Kertomukset on alunperin julkaistu *normit.fi* -sivustolla. Sivustolta löytyy myös lisää blogikirjoituksia opiskelijoiden kokemuksista. Kertomuksia ja kirjoittajien kuvia voi hyödyntää opetusmateriaalina. Ne toimivat keskustelun avaajina normatiivisuutta työstettäessä tai lisä-materiaalina eri oppiaineissa.

Ei tarvitse olla vahvempi kuin on

Olin 14-vuotias kun ensimmäisen kerran kirjoitin päiväkirjaani merkinnän kuolemaan liittyvistä ajatuksistani. Minua kiusattiin koko peruskoulun ajan. Jossain vaiheessa jatkuva nälviminen, ulossulkeminen ja tavaroiden varastelu murtaa ihmisen kuin ihmisen.

Mielenterveysoireet puhkeavat yleensä stressaavassa elämäntilanteessa. Teini-ikässä ihminen rakentaa oma identiteettiään. Millainen minä olen? Kelpaanko minä sellaisena kuin olen?

Nuori peilaa itseään muihin ja on erityisen herkillä. Suurin osa mielenterveyshäiriöistä saa alkunsa nuoruudessa.

Oma sairastumiseni kehittyi hiipien ja huomaamatta. Vuosien erilaisuuden kokemukset ja yksinäisyyden tunteet jäyivät. Vaikea sanoa koska oireet alkoivat. Ehdin sairastaa vuosia ennen kuin pääsin hoidon piiriin. En itsekään tiennyt mikä oli vialla. Kuvittelin oloni johtuvan siitä että olin ”vääränlainen” tai ”heikko”.

Onneksi kuitenkin sain 9. luokalla koulun ulkopuolelta ystäviä, joiden ansiosta selvisin peruskoulusta hengissä. Oli hui-

maava tunne kun oli kavereita. Ihmisiä, jotka pitivät minusta ja joiden seuraan kelpasin.

Lukion suvaitsevaisessa ympäristössä pääsin pois kuolestani ja muutuin jälleen sosiaalisesti ihmiseksi, joka olin ollut lapsena ennen koulun alkua.

Vaikka lukio oli helpottava kokemus, sairauteni vaikutti kuitenkin paljon. Sain paniikkikohtauksia ja mielialat heittelevivät ympäriinsä. Koulukiusaamiskokemukset olivat myös jättäneet syvät jäljet. Päässäni kaikuivat kaikki ilkeät sanat joita oli huudettu. Kiusaajien ilkkuminen oli muokannut oman sisäisen puheeni, joka nyt kiusaajien lailla soimasi minua lakkaamatta.

Myöhemmin pääsin terapiaan ja sain lääkityksen. Nykyään pystyn elämään ”normaalihkoa” elämää, vaikka stressaavat elämäntilanteet tuovat oireet usein takaisin pintaan.

Toipumiseni olisi varmaankin tapahtunut paljon nopeammin, jos en olisi hävennyt sairauttani niin paljon. Yhteiskunnassamme on paljon ennakkoluuloja

”Suurin osa mielenterveyshäiriöistä saa alkunsa nuoruudessa.”

mielenterveyskuntoutujista. Meitä ei haluta asumaan ”normaalien ihmisten” naapuriin, ja meidät leimataan hulluiksi. Olen kuullut pohdittavan, että ”voiko niiden kanssa edes puhua?”. Meidät toiseutetaan ”niiksi”.

Tuntematonta pelätään. On ehkä helpompaa ajatella, että tämän kaltaiset ongelmat tapahtuvat jossain muualla ja muille ihmisille. Kuitenkin kuka tahansa voi sairastua. Jokaisen perheestä tai lähipiiristä löytyy joku, jolla on esimerkiksi masennus, paniikkihäiriö, skitsofrenia tai kaksisuuntainen mielialahäiriö.

Näistä asioista pitäisi kouluissakin olla paremmin tietoa. Mielenterveysongelmat eivät ole häpeä. Monet meistä ovat niitä, jotka ovat yrittäneet olla vahvoja liian pitkään ja omalla kustannuksellaan yrittävät olla niin kuin muut.

Joka päivä neljä alle 30-vuotiaasta nuorta jää työkyvyttömyyseläkkeelle mielenterveysongelmien takia. Luku saataisiin varmasti alhaisemmaksi lisäämällä tietoa, puuttumalla asioihin aikaisemmin ja joustamalla kouluissa sekä työpaikoilla.

Mielenterveysongelmista kärsivä nuori

tarvitsee koululta joustoa. Ei ole mahdollista pärjätä samalla tavalla koulussa luokkatovereiden kanssa, jos esimerkiksi masennuksen takia pääsee hädin tuskin sängystä ylös tai lääkityksen takia nukahtelee tunneilla. Oppilaalle tulee väkisinkin enemmän poissaoloja eikä hän ehkä pysty palauttamaan kotitehtäviä ajallaan. Jos koulu ei näissä asioissa auta nuorta, putoaa tämä helposti kelkasta ja sieltä on todella vaikeaa kivuta takaisin kyytiin.

Näistä asioista on pystyttävä puhumaan. En enää suostu häpeämään itseäni. Myös minun elämälläni on arvo. Vaikka ihminen ei pystyisikään opiskelemaan tai käymään töissä, myös hän on arvokas ja oikeutettu hyvään elämään.

Vella Laiho toimii nuoriso-ohjaaja oppisopimusoppilaana Leikkiväki ry:ssä.

Sori vaan kaverit, mutta olen somali

Olen somali, muslimi, maahanmuuttaja ja pakolainen. Nämä identiteetit ovat osa minua. Toivoisin silti ettei minun tarvitsisi olla puolustamassa taustaani koko ajan.

Interkulttuurisista lähtökohdista tulevalle nuorelle Suomi on paikka, jossa hänen minuutensa kyseenalaistetaan jatkuvasti. Interkulttuuriset nuoret joutuvat kulttuuritaustansa tai muiden syiden takia palloilemaan usean todellisuuden välillä.

Meidän on ollut pakko miettiä toimintamalleja moniin asioihin omin päin, eikä ympärillä ole aina ollut samassa tilanteessa olevia nuoria tai aikuisia. Sujuva liikkuminen kulttuurien välillä ei synny helposti.

Jossain vaiheessa sitä havahtuu siihen, ettei olekaan samanlainen kuin muut. Kaupunki ei ole esteetön tila muiden ennakkoluulojen takia. Sinulla voi esimerkiksi olla ihan eri asenne alkoholiin kuin ystäväilläsi. Ystäväsi sanoo, ettei voi näyttäytyä kanssasi keskustassa, kun mummo ei ymmärtäisi. Huomaat että venäläiset ja virolaiset nuoret oppivat nopeasti piilottamaan osan itsestään. Kotikieltä käy-

tetään vain omassa porukassa, ei koskaan julkisesti ja nimi suomalaistuu kavereiden suussa.

Nuori on kuin kameleontti, joka pyrkii pakon edessä assimilaatioon. Itsensä kielttäminen ei ole kuitenkaan tervettä.

Monilla lapsilla herääminen tähän tilanteeseen tapahtuu jo varhaisessa vaiheessa. Joskus lapsi on koulunsa tai luokansa ainoa näkyvästi erilainen. Näkyvästi erilainen tarkoittaa sitä, ettei täytä asetettua suomalaisuuden normia.

Suomalaisuuden normeista ilmeisin on vaalea ulkonäkö. Minut toiseutetaan jatkuvasti hyvin monella tavalla, ensisijaisesti ulkonäön kautta. Ulkonäön erilaisuutta korostetaan ylettömästi, kehuaan ”eurooppalaisia” piirteitä ja kehoitetaan näyttämään vähemmän afrikkaiselta tai muslimilta.

Nuorilla pitäisi olla mahdollisuus muodostaa omaa sosiaalinen identiteettinsä niistä aineksista mitkä ovat heille läheisiä. Siksi on tärkeää purkaa olemassa olevia normistoja ja negatiivisia asioita, joita eri kulttuuritaustoihin liitetään.

”Suomalaiseksi ei voi tulla, mutta siihen pitäisi kuitenkin jatkuvasti pyrkiä.”

Ympäristö sulkee tietyiltä ihmisryhmiltä, ja myös minulta, mahdollisuuden olla suomalainen. Opettajana olemistani on kyseenalaistettu. On kysytty miten voin toimia opettajana suomalaisille lapsille, kun en ole aito suomalainen. Opettajankoulutuslaitos on minulle ollut homogeneenisen suomalaisuuden viimeisimpiä linnakkeita.

Suomalainen en siis voi olla, mutta ihmisillä on valmiit ennakkoluulot siitä mitä voin olla. Minun on sovittava käsitykseen siitä millainen on afrikkalainen, pakolainen, maahanmuuttaja tai muslimi. Kokemuksesta tiedän, että nämä kaikki määreet ja niihin liitetyt negatiiviset asiat tiivistyvät sanaan somali. Somali on syrjäytynyt, alistettu, varas, raiskaaja, taakka, sossupummi ja islamistimerirosvo.

Olen ylpeästi somali kaikesta määrittelystä huolimatta. Sitä tekopyhyyttä en niele kun minulle tullaan sanomaan, että olen ”hyvä somali”. Minusta etsitään uhria, joka on rohkeasti kääntänyt omalle ryhmälle selkänsä, jotta voisi olla jotain muuta. Sori vaan kaverit, mutta olen

somali – ja myös paljon muuta.

Surullista on myös se, että suomalaiseksi ei voi tulla, mutta siihen pitäisi kuitenkin jatkuvasti pyrkiä. On asioita joita suomalaiset liittävät suomalaisuuteen kuten puhdas luonto, rehtiys ja itsenäisyys. Miksi kukaan ei haluaisi pyrkiä kohti näitä arvoja?

Valitettavasti suomalaisuus näyttäytyy eri tavalla muille. Suomalaisuudesta välittyy näköalattomuus, alkoholismi, sulkeutuneisuus, ylimielisyys ja holhoavuus. Miten voi silloin olettaa, että joku jolla on valinnanvaraa ottaako vai eikö ottaa suomalaisuutta mukaan identiteettinsä rakennusaineeksi, valitsisi ottaa osaa tähän kansalliseen murhenäytelmään?

Jossain vaiheessa tajuaa, että vaikka kuinka käy sitä valkopesuprosessia läpi, niin ei tässä ole kukaan muuttumassa suomalaiseksi. Suomalaisuuden pitää ensin muuttua ja saada särmää, värejä ja variaatiota. Suomalaisuuden pitää edustaa jotain muuta kuin Elovenaa.

Interkulttuurisilla nuorilla on normien tuomien rajoitusten lisäksi myös paljon

mahdollisuuksia. Maiden rajat eivät sido heitä, kulttuurien välissä sukkuloiminen on opittu, syntymälahjaksi on saatu useampi kieli ja sukulaisia löytyy useista eri maista.

Koulun pitäisi tukea nuoria oman sosiaalisen identiteetin rakentamisessa. Koulussa pitäisi purkaa suomalaisuuden kliseistä normistoa.

Identiteetin perusteet rakentuvat jo varhaislapsuudessa, mutta nuorena oman sosiaalisen identiteetin muodostumisesta tulee tietoinen prosessi. Ympäristön pitää olla suotuisa, kannustava ja tarjota sille tarvittavat rakennusaineet.

Kansainvälisyyspäivät eivät ole mikään tapa ottaa huomioon interkulttuurisia oppilaita ja henkilökuntaa. Koulun ilmapii- rin pitää olla vapaampi ja moniarvoisempi.

Opinto-ohjaajan pitää tasapuolisesti kannustaa nuoria hakeutumaan alalle, joka heitä kiinnostaa. Opinto-ohjaajan tehtävä ei ole arvioida soveltuuko nuori tälle tai tuolle alalle kulttuuritaustansa vuoksi vaan taitojensa ja kiinnostuksensa mukaan. Usein opinto-ohjaajat ja opettajat suhtautuvat interkulttuuriin nuoriin jopa vielä tavallista jyrkemmin sukupuoli-normatiivisesti.

Jokaisesta konfliktitilanteesta koulussa ei pidä tehdä kulttuurikysymystä. Että tekikö se Warda tuolla tavalla, koska on somali, muslimi tai mamu?

Tasaveroinen kollegiaasen hengen tulisi ulottua koko koulun henkilökuntaan oli talkkari sitten Ghanasta ja resurssiopettaja Somalimaasta.

Usein näiden normistojen ylläpitäjiä kouluissa ovat opettajat ja vanhemmat. Opettajan asenne nuoreen on merkittävää. Suhtautuuko opettaja säälinsekaisen halveksien somalityttöön vai näkeekö hän tämän samanveroisena oppilaana muiden kanssa luokassa?

Viitsiikö opettaja opetella oppilaansa nimen lausumisen oikein? Panostetaanko

koulussa oman äidinkielen ja uskonnon opetuksen laatuun? Nostetaanko interkulttuurinen nuori aina oletetun kulttuuritaustansa edustajana parrasvaloihin, ei koskaan muulloin?

Nuorten pitäisi olla ylpeitä omasta taustastaan ja vallastaan määritellä itseään niin kuin kokevat olevansa. Olit sitten maahanmuuttaja, paluumuuttaja, pakolainen, adoptiolapsi tai vaihto-oppilas on sinulla samat oikeudet kuin muillakin nuorilla.

***Warda Ahmed** on kasvatustieteen ylioppilas ja nuorten vertaisryhmäohjaaja.*

2

Valtasuhteet koulussa

22

Valtasuhteet

Vallankäyttö itsessään ei ole positiivista tai negatiivista. Vallankäyttöä on yhtä lailla kiusaamistilanteeseen puuttuminen kuin oppilaiden vaatetukseen liittyvät vaatimukset, kuten lippiskiellot.

Opettajalla on koulussa kiistämätön valta-asema suhteessa oppilaisiin. Tämän valtasuhteen kautta voidaan käsitellä ja purkaa syrjiviä normeja. Toisaalta ilman opettajan itsereflektiota opettaja saattaa vahvistaa normeja.

Jotta ymmärrämme miksi normit aiheuttavat syrjintää, meidän on puhuttava vallasta.

Esimerkiksi väitteet ”hyväksyn sinut, vaikka sinulla on ruudullinen paita” tai ”hyväksyn sinut, vaikka olet romani” ovat erilaisia, sillä jälkimmäinen saa voimansa pitkään vallalla olleista suomalaisuuden ja valkoihoisuuden normeista. Normit muodostavat valtarakenteen, jonka avulla vaa-leista piirteistä poikkeavat etniset vähemmistöt on suljettu ulkopuolelle.

Ensimmäinen väite ei liity mihinkään

valtasuhteeseen. Siksi sillä ei ole loukkavaa tai ulkopuolelle sulkevaa voimaa.

Normit tukevat ja vahvistavat valtasuhteita. Normikriittisen näkökulman kautta pääsemme tarkastelemaan sitä, kuka koulussa käyttää valtaa, miten valtasuhteita ylläpidetään ja miten niiden avulla vanhat asenteet ja käytännöt pysyvät voimassa.

Yleensä valta mielletään asemaksi (kuten koulun rehtori) tai toiminnaksi (esimerkiksi opettaja käskee oppilaat istumaan). Valta liittyy kuitenkin myös muunlaiseen olemiseen ja toimintaan.

→ *Pohdi miten valtaa käytetään näissä esimerkkitalanteissa?*

- 1 Pojat saavat vastata useammin opettajan kysymyksiin luonnontieteiden oppitunneilla.
- 2 Koulussa on vain sukupuolitettuja wc-tiloja.
- 3 Oppilaita, joilla ei ole kalliita vaatteita, kiusataan.

- 4 Monikulttuurisuuspäivänä rodullistettuja opiskelijoita eksotisoidaan ja pyydetään heitä esittelemään ”omaa kulttuuriaan”.
- 5 Vanhojentansseissa tyttö- ja poikapareissa tanssiminen kielletään.
- 6 Vammaisia opiskelijoita ei kannusteta hakemaan korkeakouluihin samalla tavalla kuin muita oppilaita.

Esimerkkien kautta huomaamme, kuinka normit kytkeytyvät valtaan syrjivien käytäntöjen kautta.

Yhteiskunnassa niille, jotka kykenevät sopeutumaan normeihin tai jotka eivät olemassaolollaan haasta normeja, kerääntyy enemmän mahdollisuuksia, rahaa, tilaa, näkyvyyttä ja turvallisuutta.

Valta on myös edustusta, mahdollisuuksia, etuoikeuksia, tilaa ja kunnioitusta.

Valtasuhteet näkyvät kouluympäristössä tarkasteltaessa. Mitä yhteistä koulussa johtavassa asemassa olevat olevilla henkilöillä on? Entä minkälaisia ihmisiä näkyy oppikirjojen sivuilla? Mitä sukupuolta he ovat, mikä heidän ihonvärinsä on – entä mistä yhteiskuntaluokasta he näyttävät olevan?

Yhteiskunnassa norminmukaisuutta suositaan, useimmiten tiedostamatta. Saatamme itsekkin huomata toimivamme niin, että suosimme ja palkitsemme normit täyttäviä ihmisiä ympärillämme. Vallitsevat normit tekevät muutamasta olemisen tavasta niin itsestäänselvää, että sitä ei kyseenalaisteta.

Usein syrjintä ei ole avointa ja tarkoituksellista vaan suuri osa siitä on välillistä ja piilevää.

Vallankäyttö

Valtasuhteiden ja etuoikeuksien tarkastelu on avain syrjintään puuttumiseen. Nor-

mikriittisyyden avulla havaitaan, miten syrjintä muodostuu normatiivisten käytäntöjen kautta. Näin on helpompi huomata syrjintä, joka ei ole niin ilmeistä kuin avoin, tarkoituksellinen syrjintä.

Normien ylläpitämät valtasuhteet eivät ole pysyviä. Ne vaativat suuren määrän toistoja pysyäksään voimassa. Hyvä esimerkki tällaisesta toistamisesta ovat mainokset, joissa uskotellaan, että ollakseen kaunis pitää näyttää juuri tietynlaiselta.

Vallankäyttöä voi olla vaikea huomata. Se verhoutuu tapoihin, puhetyyleihin ja hienovaraisiin eleisiin, joilla suljetaan joku ulkopuolelle. Aina ei myöskään tajua, milloin itse joutuu vallankäytön kohteeksi, vaan oivallus siitä voi tulla paljon myöhemmin.

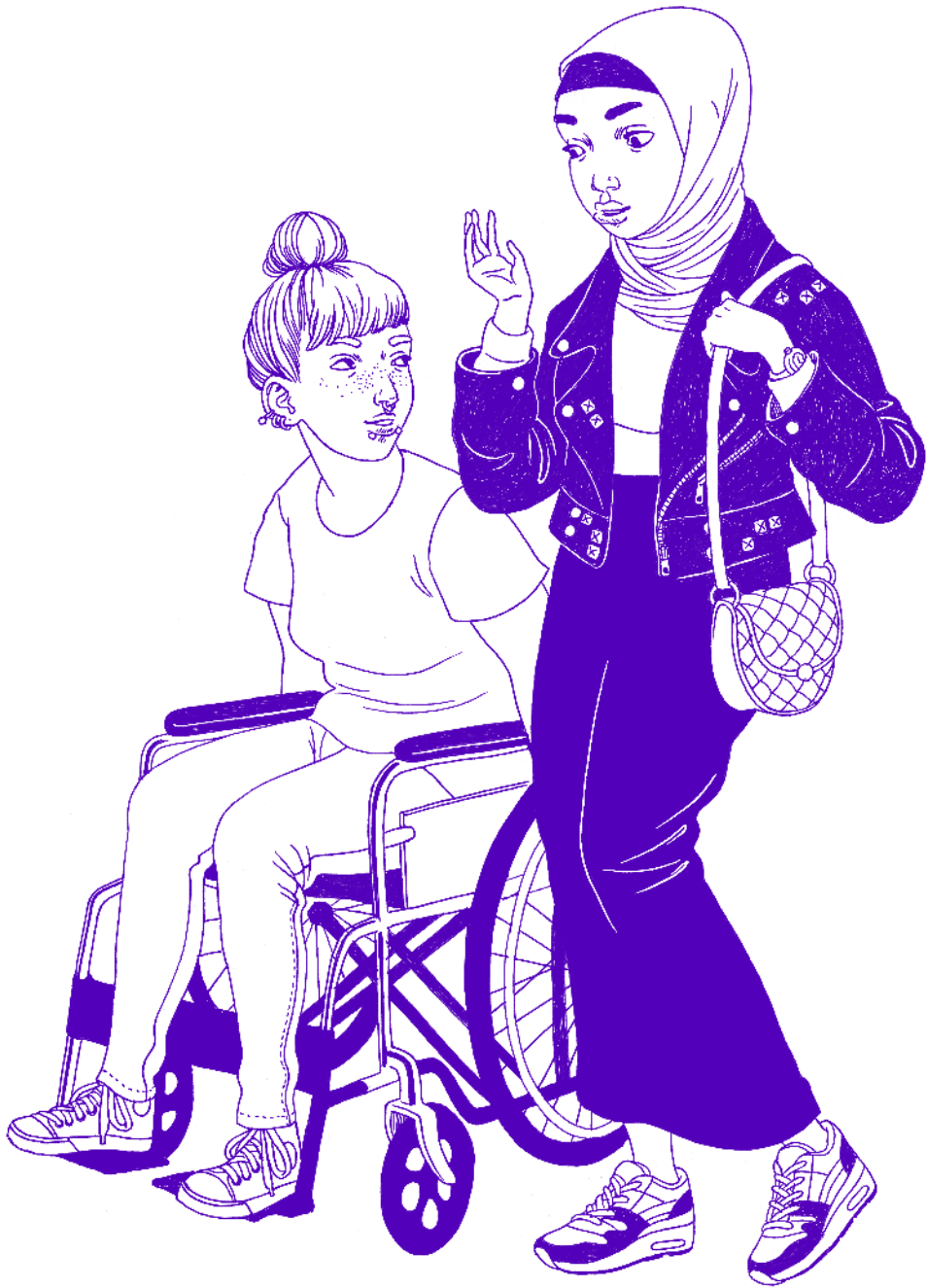
Vallankäytön kohteena oleminen voi aiheuttaa oppilaalle huonoa oloa, hämmennytyneisyyttä ja epävarmuutta omasta itsestä. Vasta keskustelemalla toisten kanssa ja jakamalla kokemuksia voi ymmärtää, ettei huono olotila ole omaa syytä vaan liittyy koettuihin valtasuhteisiin.

Opettajan valta-asema

Opettaja rajaa ja määrittelee, miten koulussa käyttäydytään ja on vastuussa oppilasryhmän toiminnan sujumisesta. Opettaja mielletään tiedolliseksi auktoriteetiksi ja hän valitsee usein näkökulmat käsiteltäviin aiheisiin.

Kun puhutaan toisista ihmisistä, ihmisryhmistä, ihmiskuvasta tai sen osasta kuten sukupuolesta, käytetään määrittelyvaltaa. Se on nähdynsi tulemisen määrittelyä ja identiteetin nimeämistä toisen puolesta. Kun opettaja käyttää tätä määrittelyvaltaa, sillä on erityistä painoarvoa, koska opettaja kuvaillessaan ja kertoessaan asioista oppilaille on aina valta-asemassa suhteessa oppilaisiin.

Jos oppilas ei koe olevansa osa maailmaa, jota opetus kuvaa – jos amma-

teissa, poliittisissa toimijoissa tai perhe-elämässä ei ole mitään samaistuttavia hahmoja – oppilaalle ei välity opetuksen kautta suhdetta omaan tulevaisuuteensa, sen mahdollisuuksiin ja toimijuuteensa. Tilanne on vaikea erityisesti vähemmistöryhmiin kuuluville nuorille, koska he eivät saa valtakulttuurista yhtä paljon minuuden rakennusaineita kuin valtakulttuurin normeihin helpommin sopeutuvat nuoret.

Koulutuksessa on aina kyse tietojen ja taitojen opetteluun lisäksi kasvatuksesta ja kasvamisesta: aikuiseksi tulemisesta, ammatti-identiteetin omaksumisesta ja oman yhteiskuntasuhteen luomisesta. Riittävän monipuolinen ja monta näkökulmaa sisältävä opetus antaa useammille nuorille välineitä ymmärtää itseään, omaa kokemustaan ja tulevaisuuttaan yhteiskunnassa.

Opiskelijat odottavat, että opettaja huolehtii oikeudenmukaisesta kohtelusta. Sisäinen turvallisuudentunne syntyy siitä, että opettaja auktoriteettina takaa turvallisuuden ja kuuluvuuden ryhmään. Lisäksi se syntyy siitä, että voi olla varma, että muut ottavat huomioon ja että voi olla itse vaikuttamassa ryhmän sosiaalisiin pelisääntöihin.

Vaikeutena on siirtää painopiste ensin mainitusta auktoriteettijohtoisesta ryhmädynamiikasta ryhmän keskinäiseen, toimivaan vuorovaikutukseen. Kasvatuksen tavoitteena on kuitenkin itsenäinen ihminen, joka kykenee hyvään vuorovaikutukseen muiden kanssa.

Normikriittinen pedagogiikka auttaa luomaan yhteisöllisyyttä, johon kaikki oppilaat mahtuvat mukaan. Vasta kun oppilasryhmän yhteisöllisyys toimii ja kaikkien kunnioittaminen on ryhmässä vallitseva periaate, voi opettaja antaa enemmän valtaa opiskelijoille. Ja vasta silloin todellinen oppiminen alkaa!

Etu oikeudet

Valtasuhteita on hyvä hahmottaa etuoikeuksien ja tarjoutuneiden mahdollisuuksien kautta. Etuoikeudet ovat mahdollisuuksia, joita joillakin on enemmän kuin toisilla.

Normit antavat osalle opiskelijoista mahdollisuuksia edetä hiukan helpommin kuin toiset. Jos oppilas voi käyttää äidinkieltään vaivattomasti koulussa, päästä rakennuksiin miettimättä niiden esteellisyyttä ja valita vessan julkisessa tilassa pohtimatta kumpaan hän menee, hän hyötyy valtasuhteista ja käyttää etuoikeuksiaan.

Etu oikeudet eivät tee kenestäkään huonoa ihmistä. Ne ovat kuitenkin opiskelijoiden arkeen vaikuttavia tosiasia, joka tulee ottaa huomioon.

Esimerkki loukkaavasta omien etuoikeuksien käytöstä on, jos valkoihoinen aikuinen sanoo tummaihoiselle lapselle, että hän ei huomaa nuoren ihonväriä, koska sillä ei ole hänelle merkitystä. Sanoessaan näin hän todennäköisesti mitätöi nuoren kokemukset arkipäivän rasismista, joita aikuinen ei itse joudu kohtaamaan.

Ihminen voi olla etuoikeutettu yhdessä suhteessa, mutta toisessa suhteessa joutua kamppailemaan kovastikin saadakseen yhdenvertaista kohtelua. Esimerkiksi valkoihoinen, pyörätuolissa istuva nuori ei joudu rasistisen huutelun kohteeksi, mutta joutuu usein miettimään miten pääsee osallistumaan samoihin tilaisuuksiin kun muutkin.

Omia etuoikeuksia on hyvä miettiä, sillä usein ne tekevät sokeiksi muiden kokemuksille. Jos jonkun asian tekeminen sujuu itseltä ilman vaikeuksia, voi olla vaikea hahmottaa, kuinka paljon toinen joutuu kamppailemaan ahdistavien normien kanssa.

Onko sinulla poikaystävää?

Yläasteella homoseksuaalisuutta käsiteltiin aina poikkeuksena. Siitä keskusteltiin yhden ainoan kerran terveystiedon tunnilla, samalla kun sovitimme kondomeja kotoa tuotujen banaanien päälle.

Ääneenlausumaton ajatus luokkahuoneessa oli, että homoseksuaalisuutta on olemassa, mutta se on olemassa jossain kaukana, kuten televisiosarjoissa, baareissa ja lehdissä. Omassa koulussamme sitä ei ollut. Homoseksuaalisuudesta tuli näkymätöntä, banaanit peitettiin kondomeilla ja me lähdimme koteihimme ilman, että olisimme ajatelleet asiaa enempää.

Opetuksessa homoseksuaalisuus kohdattiin aina erityistapauksena ja poikkeuksena heteronormin takia. Tämän normin mukaan kaikki ihmiset syntyvät joko naisiksi tai miehiksi ja ovat kiinnostuneita vain vastakkaisen sukupuolen edustajista. Lisäksi normiin kuuluu, että tytöt ovat feminiinisiä ja pojat maskuliinisia ja kaikki tämän ulkopuolella on jotain käsittämätöntä.

Konkreettinen esimerkki heteronormista on, kuinka minulta jatkuvasti, kysytään onko minulla poikaystävää. Kadulla minut luokitellaan todennäköisesti heteroksi, sillä ihmiset olettavat toisistaan asioita ja perustavat ne ennakkokäsityksiinsä.

Lukiossa kouluterveydenhoitaja kysyi

käytänkö ehkäisy pillereitä ja onko minulla poikaystävää. Kun vastasin kielteisesti molempiin hän hymyili ja vastasi: ”Älä huoli, ystäväiseni, kohta sinäkin saat poikaystävän.”

Tunsin oloni tyhmäksi ja hieman noloksi. Ainoa vaihtoehto mitä terveydenhoitaja keksi pillereiden ja poikaystävän puuttumiseen oli, että hankkisin itselleni poikaystävän.

Yläastevuoteni kondomibanaaniepisodeineen tapahtuivat useita vuosia sitten. Uskon, tai ainakin toivon, että asiat ovat edistyneet niiltä ajoilta.

Heteronormi koskettaa kaikkia, riippumatta ihmisen seksuaalisesta suuntautumisesta tai sukupuoli-identiteetistä. Se rakentaa muurin meidän ja muiden ympärille ja saa meidät uskomaan, että normi on sama asia kuin normaali.

Jos kouluhenkilökunta tuomitsee oppilaat, jotka huutavat vitun homoa koulussa, olisi tärkeää että he käsittelisivät heteronormatiivisuutta myös terveystietotuntien ulkopuolella. Ettei aiheesta tulisi jotain, joka tunnin jälkeen laitetaan takaisin pulpettiin – tai kaappiin.

Edith Lindblad toimii Setan nuorisotoimikunnassa ja opiskelee journalismia Helsingin yliopistossa.

Kelaten kohti unelmia

Lukioikäisenä Amu Urhonen löysi vammaisten ihmisoikeusliikkeen ja ymmärsi, että vika olikin yhteiskunnassa.

Tietosanakirjassa luki, että ihminen on kahdella jalalla kävelevä nisäkäs. Ehkä siksi minut pakotettiin “kävelemään” kyynärsauvoilla koko lapsuuteni. Se oli vaikeaa ja pelottavaa. En ole koskaan kävellyt oikeasti, mutta luulen, ettei se ollut kävelystä lainkaan.

Niinpä minusta ei ole koskaan tuntunut, että olisin joutunut pyörätuoliin, vaan päässyt. Liikkumisen helppous, nopeus ja vapaus oli niin mahtavaa, että en paljon välittänyt ympärilläni olevien ihmisten kehotuksista jatkaa kyynärsauvojen käyttöä. Olin löytänyt oman tapani liikkuu.

Vielä jonkin aikaa tämän jälkeen ajattelin, että minussa on jotain vikaa, kun en osaa kävellä. Samaan tapaan jotkut häpeävät ujouttaan, homouttaan, tyttöytään tai jotain muuta ominaisuuttaan. Lukioikäisenä löysin vammaisten ihmisoikeusliikkeen ja ymmärsin, että vika onkin yhteiskunnassa. Ei siis ollutkaan

minun viallisuuttani, etten päässyt lukemaan lehtiä kirjastoon. Ongelma oli, ettei meidän koulussamme ollut hissiä.

Nykyään monet laitk lähtevät siitä, että yhteiskuntaa on suunniteltava ja muokattava niin, että kaikki ovat yhdenvertaisessa asemassa keskenään. Tarvittaessa se voi tarkoittaa myös henkilökohtaista avustajaa, viittomakielen tulkkia, tietokoneen pistekirjoitusnäyttöä tai muita palveluita ja apuvälineitä.

Valitettavasti kaikki ei aina toimi lakien hengen mukaisesti. Syrjintää esiintyy edelleen aivan liikaa. Joka vuosi pääsykokeiden aikaan kuulen tositarinoita vammaisista hakijoista, joille on ilmoitettu, etteivät he vammaisuutensa takia sovellu haluaansa koulutukseen. Väite ei yleensä ole lainkaan perusteltu. Useimmissa ammateissa voi toimia monissa erilaisissa tehtävissä. Vain harvoin vammaisuus estää ne kaikki. Tarvittaessa on mahdollista muokata työtiloja sopivammiksi ja hankkia apuvälineitä.

Kaikki eivät pääse edes pääsykokeisiin asti ennen kuin heidän ammatilliset haa-

”Lukioikäisenä löysin vammaisten ihmisoikeusliikkeen ja ymmärsin, että vika onkin yhteiskunnassa”

30

veensa tyrmätään. On erittäin tyypillistä, että opinto- ja ammatinvalinnanohjaajat sivuuttavat vammaisen ihmisen omat vahvuudet ja toiveet ja ehdottavat tiettyjä, vammaiselle sopiviksi katsomiaan ammatteja. Monet liikuntavammaiset onkin koulutettu merkonomeiksi toimiston peränurkkaan istumaan. Näkövammaisille ajatellaan sopivan korinpunojan ja hierojan ammatit.

Työhönsä tyytyväisimpiä ovat tietysti ne, jotka ovat seuranneet omia unelmiaan, vaikka se olisi vaatinut taistelua monia esteitä ja ennakkoluuloja vastaan. Tärkeintä on ollut löytää oma paikka työelämässä. Se on voinut olla ammatille tavanomainen tai erikoisempi. Vahva ammattitaito tuo varmuutta myös asiakkaille.

Minä olen ajautunut yliopisto-opintojen ohessa vammaisaktivistiksi ja -asian tuntijaksi. Näissä hommissa omakohtaisesta kokemuksesta on pelkästään hyötyä, mutta yksin se ei riitä. On pitänyt myös perehtyä ahkerasti lukemalla ja kuuntelemalla. On pitänyt opetella neuvottelemaan

enemmän tai vähemmän tiukasti. On pitänyt jankuttaa samoja asioita vuodesta toiseen ja huomata, etteivät ne aina silti etene. En vielä tiedä, onko tämä minun unelma-ammattini, mutta tällä hetkellä en voisi kuvitella juuri mitään parempaa. Minulla on haasteita, jatkuvasti uutta opittavaa ja ennen kaikkea hienoja ihmisiä ympärilläni.

Amu Urhonen on Kynnys ry:n puheenjohtaja.

3

Miten normatiivisuus rakentuu?

Minä

Sukupuolijako, heteronormi, rasismi tai kehon vammattomuuteen liittyvät oletukset välittyvät opiskelijoille normatiivisten tekojen, asenteiden, huomautusten tai oletusten kautta.

Ihmiset, joiden kehot, taustat tai valinnat eivät ole ristiriidassa yhteiskunnan vallitsevien normien kanssa eivät välttämättä joudu aktiivisesti miettimään sitä, miten he sopivat joukkoon. Esimerkiksi valkoihoiset joutuvat harvoin miettimään ihonväriään tai heterot perustelemaan seksuaalista suuntautumistaan.

Sen sijaan normeja tavalla tai toisella haastavat oppilaat joutuvat pohtimaan, miten ratkaista ristiriita itsen ja ympäristön normien välillä.

Esimerkiksi ei-heteroseksuaaliset opiskelijat joutuvat kerta toisensa jälkeen miettimään kaapista ulostuloa uusissa tilanteissa ympäristön heteronormin takia. Opetuksessa ei välttämättä mainita sateenkaariperheitä lainkaan. Monet ei-heteroseksuaaliset opiskelijat kertovat ulkopuo-

lisuuden tunteen johtaneen käsityksiin, joiden mukaan perhe-elämä on tarkoitettu vain heteroille.

Normit vaikuttavat oppilaiden minäkuvaan, siihen mitä he ajattelevat olevan mahdollista juuri heille.

Vähemmistöihin kuuluvien oppilaiden kokeman minäkuvan ja ympäristön välisen ristiriidan ratkaisemiseksi, taustalla olevien normien käsittely on välttämätöntä. Samalla on tärkeää viestiä oppilaalle, että hänessä ei ole mitään vikaa. Jokainen on hyvä juuri sellaisena kuin on.

"En uskalla tuoda julki omaa lesbouttani kiusaamisen pelossa. Hetero-oletus näkyy pienissä sanoissa ja teoissa. Miten opettajat puhuvat siitä miten 'tytöt löytävät poikaystävänsä' tai miten palkka-asiasta puhuttaessa viitataan, että ehkä rikas mies elättäisi. En tiedä miten koulu suhtautuisi jos kertoisin, mutten uskalla kokeilla."

Opiskelijan lähettämä kertomus normit.fi -sivustolle

Pohdi! Vammaisia opiskelijoita ohjataan usein tietyille aloille, esimerkiksi toimistotyöhön. Aina normatiivisuus ei ole näin ilmeistä. Mieti miten eri lähtö-

kohdista tulevia oppilaita kannustetaan. Saavatko kaikki tarvitsemansa tuen oppimiseen?

Me ja muut

Normit jakavat ihmiset meihin ja muihin. Ryhmän nimeämistä toiseksi ja sen erottamista omasta ryhmästä kutsutaan toiseuttamiseksi.

Toiseuttamisen ymmärtäminen on tärkeää, mikäli halutaan edistää yhteisöllisyyttä, joka ei perustu ulkopuolelle sulkemiseen, eksotisointiin tai kiusaamiseen.

Normatiivisuuden ytimessä on erotelu. Normeja ylläpidetään osoittamalla yksilölle, että hän ei kuulu joukkoon.

Yksi tapa yhteiskunnallista syrjintää on hahmottaa minkälaista teosta se koostuu. Mieti miten viisi syrjintään liittyvää tekoa toteutuvat esimerkiksi maahanmuuttajataustaisten tai ei-heteroseksuaalisten ihmisten kohtelussa. Kysymystä voi lähestyä yhteiskunnallisesta näkökulmasta tai pohtia löytyykö näitä syrjinnän elementtejä omasta oppilaitoksesta.

- Ryhmä erotetaan muista ja sitä kohdellaan eriarvoisesti. Erottelu tehdään usein kielen ja kulttuurin avulla.
- Erottelu tapahtuu valta-asemasta käsin, ei niin että ryhmä itse nimeäisi itsensä. Esimerkiksi enemmistö nimeää vähemmistön.
- Ryhmä suljetaan ulkopuolelle: nimetään toiseksi eli ihmisiksi, jotka eivät kuulu meihin.
- Ryhmälle annetaan alempi arvo. Siihen liitetään ennakkoluuloja ja stereotyyppioita.
- Ryhmää kohdellaan huonommin kuin muita ja oikeutetaan se sillä, että ryhmä ei ole yhtä arvokas kuin muut.

Normatiivisuuteen liittyy ihmisten ryhmittely esimerkiksi tyttöihin, suomalaisiin, vammaisiin, homoihin tai maahanmuuttajiin. Lisäksi ryhmiin liitetään usein ennako-oletuksia ja arvostuksia: toista ryhmää arvostetaan enemmän kuin toista.

Opiskelijat joutuvat kohtaamaan tilanteita, joissa heistä oletetaan jotain sen perusteella, että he kuuluvat tiettyyn ryhmään.

Ryhmään kuuluminen voi olla tärkeää jos se on oman identiteetin ilmaisu. Opiskelija saattaa esimerkiksi nimetä itsensä osaksi ryhmää. Omaksi mielletty kulttuuri tai yhteisö voi luoda turvaa ja yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Mutta entä jos määrittely tapahtuu muualta kuin ihmisestä itsestä käsin? Ulkoapäin tuleva määrittely on usein ennakkoluulojen toistamista.

Toiseuttaminen ja ulossulkeminen ovat normatiivisia yhteisön muodostamisen tapoja. Tällöin yhteisö määritellään sysäällä ulos se, jonka ei katsota kuuluvan joukkoon.

Tällainen yhteisön rakenne perustuu väkivallan uhkaan. Se aiheuttaa sisäisiä jännitteitä, jotka purkautuvat esimerkiksi kiusaamalla.

Yhtenäisyyden ja samanlaisuuden vaatimusta kouluissa on tärkeää käsitellä yhdessä opiskelijoiden kanssa. Opiskelijat eivät ole yhtenäinen joukko, sillä jokainen on yksilöllinen omine piirteineen, persoonallisuuksineen ja taustoineen.

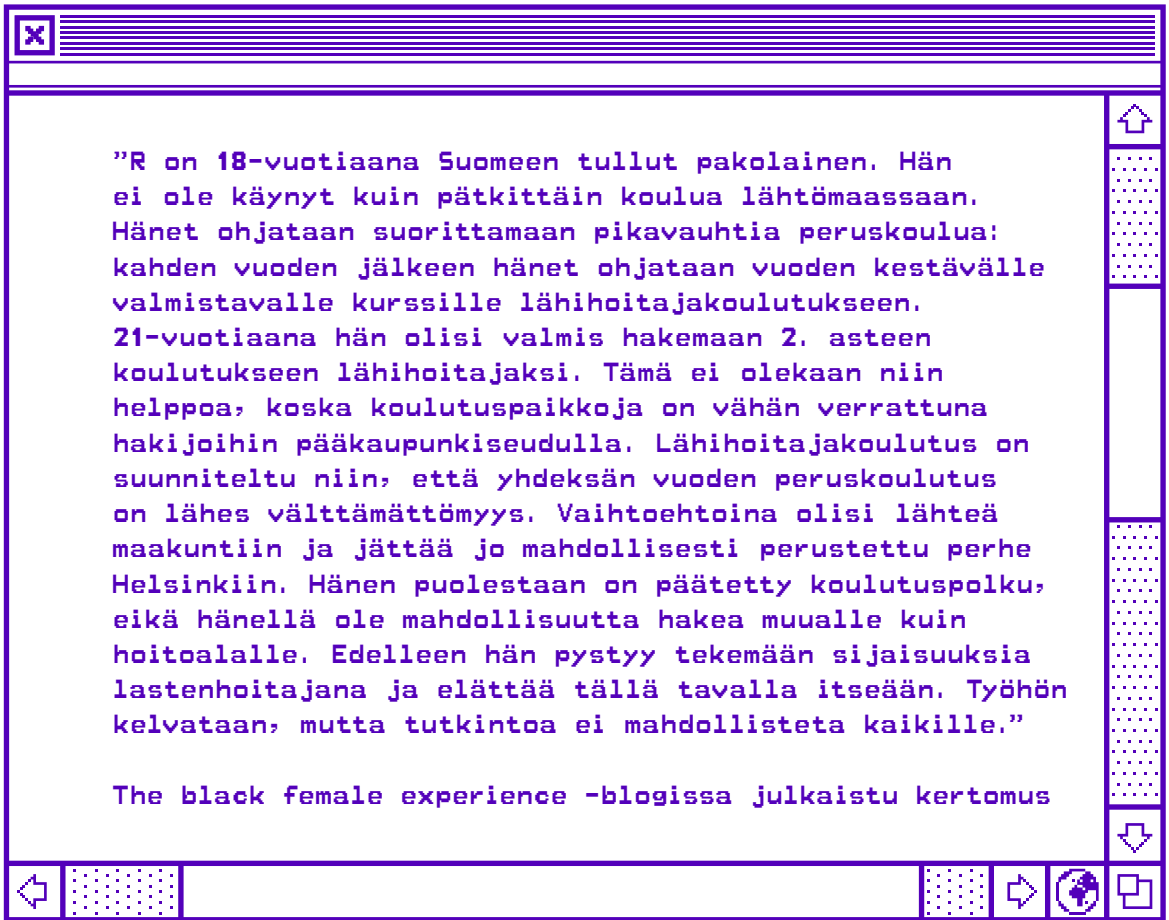
Normikriittisten menetelmien avulla yhteisöllisyyttä koulussa voidaan rakentaa positiivisemmin keinoin, jotka eivät jätä ketään ulkopuolelle.

Syrjintä

Miten syrjintä tapahtuu? Mitä kaikkea se tarkoittaa? Ketkä joutuvat sen kohteeksi kouluissa? Mitkä yhteiskunnan normit mahdollistavat syrjinnän?

Syrjintä ei usein ole tietoista tai tarkoituksellista. Monesti syrjinnän taustalla on normi – valtarakenne, joka yhteiskunnassa systemaattisesti asettaa tietynlaisia ihmisiä huonompaan asemaan kuin muita.

Normit vaikuttavat moniin arkipäiväisiin asioihin, kuten esimerkiksi puhetapoihin,

joilla opiskelijoista puhutaan, oletuksiin joita heistä tehdään ja mahdollisuuksiin, joita heille annetaan. Suurin osa syrjinnän mahdollistavista normeista on sellaisia, joita toistamme huomaamattamme.

Näin toimivat esimerkiksi rasismi, seksismi, homofobisuus ja vammaisten syrjintä. Nämä yhteiskunnan syrjinnän muodot heijastuvat oppilaitosten todellisuuteen ja opiskelijoiden elämään. Siksi on tärkeää käsitellä syrjintää aiheuttavia yhteiskunnallisia normeja myös kouluissa.

Emme välttämättä mieti korkeita kynnyksiä syrjintänä ennen kuin joku päivä liikumme itse pyörätuolilla ja huomaamme, ettemme enää pääse samoihin paikkoihin kuin muut. Tai ehkä emme

tule ajatelleeksi, että sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuden huomioiminen oppilaitoksissa on syrjintäkysymys.

Yksi hyvä keino huomata mitkä normit koulussa vallitsevat on kirjoittaa ylös haukumasanoja, joita koulussa käytetään ja miettiä mihin normiin ne nojaavat. Esimerkiksi homotellulla pidetään yllä heteronormia ja huoritellulla sukupuolinnormeja.

Normien käsittely ja niiden näkyväksi tekeminen auttaa opiskelijoita ymmärtämään arkisia tilanteita, joissa he kokevat joutuvansa ulkopuoliseksi identiteetinsä, alkuperänsä tai muiden ominaisuuksiensa takia.

Pohdi! Mitä ryhmään "maahanmuuttajat" kuuluminen Suomessa tarkoittaa. Keiden katsotaan kuuluvan tähän ryhmään ja kuka sen määrittelee? Mitä seurauksia tähän ryhmään kuulumisella on opiskelijalle?

Miksi Ruotsissa syntynyttä Suomeen muuttanutta oppilasta ei pidetä maahanmuuttajana samalla tavalla kuin Suomessa syntynyttä nuorta, jonka vanhemmat ovat somalialaisia?

Miten suomalaisuuden normi liittyy tapaan, jolla nämä nuoret kohdataan?

Teesi: Suomalaiseen yhteisöön kuulumisen liittyy enemmän suomalaisuuden normiin kuin siihen, onko oikeasti muuttanut maahan vai ei.

Normikriittisyyden avulla koulussa voidaan ennaltaehkäistä konfliktitilanteita, kiusaamista ja joukosta ulossulkemista.

Kiusaaminen

Kiusaaminen on syrjintää. Usein se on toisen haavoittamista tavalla, joka liittyy kiusatun minuuteen: ulkonäköön, taustaan, perheeseen tai identiteettiin.

Kiusaaminen ilmenee esimerkiksi ryhmästä ulossulkemisena. Kiusaaminen on ele, jolla opiskelijalle näytetään, että hän ei kuulu joukkoon eikä kelpaa omana itsenään.

Kiusaaminen kytkeytyy normeihin monilla tavoilla. Normit vahvistavat olemassaolevia valtasuhteita, jotka mahdollistavat kiusaamisen. Kun opiskelija käyttäytyy tavalla, joka poikkeaa normeista, esimerkiksi pukeutuu liian maskuliinisesti tai käyttää hijab-huivia, hän törmää todennäköisesti nimittelyyn. Kiusaamisen pitää yllä vanhoja normeja.

Normikriittisyyden avulla voimme ymmärtää paremmin, mitä tämän samalaisuuden vaatimus tarkoittaa ja mitä sille voi tehdä.

Oppilaalle, joka ei sopeudu normeihin, on helpottavaa ymmärtää, että ulkopuolisuuden tunteen takana on valtarakenne, joka on muutettavissa. Ulkopuolisuuden tunne ei johdu omasta itsestä.

Normikriittisyyden avulla voimme ennaltaehkäistä oppilaiden välisiä jännitteitä, jotka purkautuvat kiusaamisena.

Kuka pääsee huipulle?

Yhteiskunta ei ole yhdenvertainen ja tämä näkyy myös koulutusjärjestelmässä. Eteneminen peruskoulun jälkeen opiskelemaan ja ammatin hankkiminen on toisille helpompaa kuin toisille.

Sosioekonominen tausta, kielitaito, sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, uskonto ja toimintakyky vaikuttavat siihen, mihin asemaan ihminen elämässään onnistuu pääsemään.

Kun tarkastelee, mitä ihmisryhmiä eri ammateissa ja oppilaitoksissa on, herää paljon kysymyksiä. Miksi toimittajat ovat pääosin valkoihoisia? Miksi opettajat tulevat useimmiten keskiluokkaisesta taustasta? Miksi maahanmuuttajataustaisia opiskelee niin vähän yliopistoissa? Miksi niin harvat vammaiset onnistuvat saamaan toivomansa työpaikan? Missä kaikki seksuaali- tai sukupuolivähemmistöihin kuuluvat urheilijat ovat?

Normatiivisuudella ja syrjinnällä on suuri vaikutus oppilaiden elämään. Koulutusjärjestelmää tulisi uusia niin, että sen sisältäviä epätasa-arvoisia rakenteita pyritäisiin jatkuvasti purkamaan oppilaitosten arjessa.

Tehtävä 1:

Bongaa hetero!

Näytä tämän kirjan kertomusten kirjoittajien kuvat opiskelijoille (sivut 16, 18, 26, 28, 36, 40, 50, 54). Voit kopioida kuvat käyttöösi. Ohjeista oppilaita: jokainen voi valita yhden omasta mielestään heteronäköisen henkilön. Käykää kuvat läpi: Mikä kunkin henkilön kuvassa sai ajattelemaan, että henkilö olisi hetero? Listaa oppilaiden käyttämät sanat taululle: esimerkiksi miehekäs, tyttömäinen, tavallisen näköinen... Muistuta opiskelijoita siitä, että he analysoivat kuvia, eivät todellisia kirjoittajia.

Keskustelu oppilaiden kanssa:

- *Miten käsityksemme feminiinisyydestä ja maskuliinisuudesta liittyvät oletukseen heteroseksuaalisuudesta?*
- *Onko meillä erilaisia oletuksia ihmisten seksuaalisesta suuntautumisesta riippuen ihonväristä, yhteiskuntaluokkataustasta tai näkyvästä vammaisuudesta?*

Harjoituksen idea:

Usein normeja haastavat ja normien ulkopuolelle jäävät herättävät huomiota. Tehtävän tarkoituksena on kääntää huomio

vallitsevaan normiin, tässä tapauksessa heteronormiin. Vallitseva normi on siihen sopeutuville tavallisesti näkymätön ja tiedostamaton.

Heteronormia käsiteltäessä puhe siirtyy helposti seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin. Vähemmistöistä ja poikkeavuuksista puhuminen on osa vallitsevan normin ylläpitämistä. Esimerkiksi väite ”*Lesbotytöt ovat poikamaisia*” sisältää ajatuksen, että heterotytöt ilmaisevat sukupuoltaan tyttömäisesti ja että heterotytöissä ei olisi myös poikatyttöjä. Keskustele oppilaiden kanssa, miksi on helpompaa puhua normeista poikkeavista henkilöistä kuin itse normista.

Muista, että emme voi tietää henkilön sukupuolesta tai seksuaalisesta suuntautumisesta, ellei hän itse kerro omasta kokemuksestaan. Korosta oppilaille, että työskentelemme vain omien oletuksiemme kanssa, joihin yhteiskunnan asenteet vaikuttavat. Tätä on hyvä tähdentää myös silloin, jos oppilaille on ehdottomia väitteitä kuvien henkilöistä ”Tuo ei voisi olla homo! Hänen kotimaassaan/kotipaikkakunnallaan se ei olisi sallittua. Hänen uskontonsa kieltää sen.” Emme voi tietää kuvien perusteella henkilöistä mitään, voimme vain tarkkailla omia oletuksiamme ja ennakkoluulojamme.

Kaikki tytöt eivät kasva naisiksi

Minulla ei ollut ystäviä yläasteella. Eikä pitkään aikaan lukiossakaan. Vieläkin tuon asian sanominen ääneen tuntuu hurjalta. Jotenkin se tuntuu niin häpeälliseltä: ehkä kaikki miettivät, mikä minussa oli vikana, kun en edes ystäviä onnistunut saamaan.

Vääränlaisuuden ja ulkopuolisuuden tunne on teini-ikässä yleistä. On monia asioita, jotka voivat tehdä kaikesta tosi vaikeaa. Minulle yksi niistä asioista oli sukupuoli: se etten osannut alkaa kasvaa naiseksi.

Oikeastaan en halunnut kunnolla edes yrittää olla ”oikeanlainen” tyttö tai kasvaa ”nuoreksi naiseksi”. En halunnut alkaa käyttää naisellisia vaatteita, meikata, hakeutua ja sopeutua tyttöjen porukoihin.

Yläasteelle siirryttäessä en osannut ollenkaan mennä mukaan kaveriporukoiden ryhmädynamiikkaan, koska siinä oli niin iso asia se, oliko tyttö vai poika.

En osannut edes aloittaa oman sosiaalisen roolin hakemista, koska minun olisi pitänyt tehdä se tyttönä ja se tuntui vieraalta. Tämän olen ymmärtänyt vasta jälkeenpäin.

Silloin olin vaan ihan ulalla ja lähinnä hämmästelin, miten omituisia kaikki muut olivat. Ja samalla tajusin, että itse olin ainut, joka ei käsittänyt mitä pitäisi tehdä. Tanssinkin jotenkin väärin: luokkakaveri kommentoi, että se ei kestä kun tanssin niin omituisesti, kun se oli niin noloa.

Ihastuin poikiin, mutta en voinut kuvitella itseäni seurustelusuhteeseen, tyttönä pojan pariksi. En ymmärtänyt miksi, se tuntui vaan hämärällä tavalla ihan väärältä. Se oli aika hirveää: ajattelin pitkään, että olen jotenkin epäonnistunut hetero-tyttö enkä ikinä voisi seurustella.

Pahinta normeissa on se, että sopeutumattomuus niihin tuottaa suoraan kokemuksen, että on vaan itse ihan vääränlainen. Kasvoin ajattelemaan, että olen vaan jotenkin hämärällä mutta perustavalla tavalla huono, vääränlainen, epäonnistunut. Heteronainen, joka ei osaa olla nainen eikä hetero.

Sukupuoli kietoutuu moneen asiaan: aikuistumiseen ja oman identiteetin, myös seksuaalisen identiteetin rakentamiseen, ihmissuhteisiin ja rooleihin, koko elämän

**“Pahinta normeissa on se,
että sopeutumattomuus niihin
tuottaa suoraan kokemuksen,
että on vaan itse ihan
vääränlainen”**

ja tulevaisuuden ajattelemiseen. Minusta tuli nuorena epävarma ja vetäytyvä, vaikka lapsena olin ollut kaikkea muuta. Työnsin pois kaikki ajatukset siitä, että minulla voisi joskus olla seurustelu- tai seksisuhteita.

En osannut ajatella tulevaisuuttani “aikuisena naisena”. En osannut ajatella tulevaisuutta ollenkaan: joko pitäisi pystyä kasvamaan naiseksi tai sitten pitäisi kuolla.

Vaihtoehtoja ei ollut, koska en ollut niitä saanut. Kaikki ymmärrys elämän mahdollisuuksista ja olemisen malleista tulevat ympäriltä: kavereilta, aikuisilta, koulun oppisisällöistä, mediasta. Jos minulle silloin yläasteikäisenä olisi näytettynyt muitakin mahdollisuuksia kuin se, että kaikista tytöistä kasvaa naisia, olisi nuoruusikäni ollut noin sata kertaa helpompi. En ehkä olisi esimerkiksi masentunut niin pahasti.

Olin reilu parikymppinen, kun tutustuin ihmisiin, jotka vihdoinkin osasivat avata pois pääsyn toivottomasta tilanteestani. Se oli loppujen lopuksi aika yksinkertaista. Joku vain kysyi minulta, miten oikeasti halusin olla, millaisena ja millaisessa roo-

lissa tunsin itseni luontevaksi, rennoksi, omaksi itsekseni. Millaisena itse kokisin itseni hyvännäköiseksi?

Ja että jos se ei ollut naiseus eikä naisen rooli, niin sitten voisin olla jotain muuta. Vaihtoehtoja oli! Sellaisia kuin transsukupuolisuus ja transgenderiys. Tietysti nopeasti kävi ilmi, että vaihtoehdot ovat rajalliset: jos ei halua tulla pidetyksi naisena, sitten on yleensä näytettydyttävä miehenä, ja toisinpäin.

Oli kuitenkin äärimmäisen helpottavaa ja toivoa antavaa, että saatoinkin lakata yrittämästä kasvaa naiseksi, että ei ollutkaan pakko. Kyse ei ollut siitä, että minä olin kyvytön elämään ja aikuistumaan, vaan siitä että sukupuolijärjestelmä sulki minunlaiseni ihmiset ulos. Enkä minä ollut ainoa!

On törkeää, että sukupuolen moninaisuudesta ei puhuta biologian tunnilla eikä terveystiedon eikä muuallakaan koulussa. Se on törkeää niitä opiskelijoita kohtaan, joiden olemassaolo tehdään sillä näkyvämmäksi. Se on törkeää siksi, että tällä tavalla suljetaan osalta opiskelijoista mah-

dollisuus ymmärtää itseään ja omaa kokemustaan. Nämä eivät ole mitä tahansa periaatekysymyksiä. Tiedon ja tuen saamisessa on kyse elämästä ja kuolemasta, mahdollisuudesta hahmottaa omaa elämää ja tulevaisuutta.

Transnuorten itsemurhaluvut ovat moninkertaisesti isommat kuin nuorilla keskimäärin. Monet droppaavat toiselta asteelta, koska nuoruusikä voi kaikkineen olla niin mahdoton yhtälö, ettei kouluun jää voimia.

Koulu voi itsessään olla tosi ahdistava paikka: ”oikeanlaisen” sukupuoli-ilmaisun normi on niin vahva, että siitä poikkeavat nähdään helposti friikkeinä, joita on helppo kiusata ja syrjiä. Koulussa opettajat voivat olla täysin sokeita sille, että kyse on kiusaamisesta sukupuolen ilmaisun vuoksi. Tai opettaja tai rehtori selittää nuorelle: ”kun sinä nyt vain olet niin omi-
tuinen, niin on ymmärrettävää, että muut eivät oikein osaa olla tekemisissä sinun kanssasi” (eli kohtelevat sinua huonosti).

Monet aikuiset vilpittömästi kuvittelevat, että heidän tehtävänsä kasvattajina on kasvattaa tytöistä naisia ja pojista miehiä. ”Asiallisenä” ja ”siistinä” pidetään aina perinteisten sukupuolienormien mukaista vaatetusta ja ulkonäköä. Naisellisia tyttöjä pidetään kypsempinä ja aikuisempina kuin maskuliinisia tyttöjä, miehekkäitä poikia aikuisempina kuin feminiinisiä poikia.

Mielenterveystoimiston hoitaja, joka yritti rohkaista minua sanomalla, että minähän olin kaunis nuori nainen, halusi varmaan myös vilpittömästi auttaa. Ajatellaan, että on vastuullista ohjata ”hämmentynyttä nuorta” kohti ”hänelle oikeaa” sukupuolta.

Kuitenkaan kukaan ei voi tietää toisen sukupuolta hänen puolestaan. On vain kunnioitettava toisen itsemäärittelyä. Ja jos toinen on itsemäärittelystään epävarma, sitäkin pitää kunnioittaa, pidättäytymällä lokeroimasta. Muu on henkistä

väkivaltaa.

Olen usein törmännyt siihen, että vieras ihmisen haluaa ensimmäisenä tietää, olenko mies vai nainen. Vasta sitten voi alkaa olla tekemisissä ja jutella. Luulen sen johtuvan siitä, että kaikki kanssakäymisen säännöt ovat niin vahvasti sukupuolittuneita: on olemassa normit, joiden mukaan miespuolinen ja naispuolinen ihminen ovat tekemisissä keskenään ja miten taas naispuoliset keskenään ja miespuoliset keskenään. Se liittyy kaikkeen: miten puhutaan, miten suhtaudutaan ja mikä on sopivaa.

Kun aloin tulla nähdyksi pojan roolissa, tajusin esimerkiksi että koskettaminen tai lohduttaminen ei liity poikien välisiin kaverisuhteisiin yhtä lailla kuin tyttöjen tai tytön ja pojan välisiin kaverisuhteisiin. Se on minusta surullista.

On monia miehen rooliin kuuluvia odotuksia, joita en koe omakseni, vaikka määritän itseni transpojaksi tai mieheksi silloin kun määrittelyä halutaan. En edes tiedä, koenko olevani mies. Onneksi saan elää sellaisissa ympyröissä, joissa sukupuolen ilmaisu on suhteellisen vapaata, ja jossa minua ei koko ajan vaadita määrittämään ja todistamaan identiteettiäni.

Kouluissa pitäisi kyseenalaistamatta käyttää opiskelijan itselleen valitsemaa puhuttelunimeä. Kaikissa kouluissa pitäisi myös olla vessoja, joita ei ole sukupuolitettu. Joskus vanhemmat eivät osaa tai halua tukea kotona nuorta, joka ei noudata hänelle määrätyn sukupuolen normeja. Silloin olisi erityisen tärkeää, että koulu olisi paikka, jossa nuoren kokemusta kunnioitettaisiin ja tuettaisiin.

Lauri Punamäki opiskelee yliopistossa filosofiaa ja sukupuolentutkimusta ja on juuri menettänyt keikkatyönsä varastoapulaisena.

➔ Suosittelen: *Muu, mikä?* Sukupuolivähemmistönuorten visio 2020

Hei! Toi on se hintti!

En yläasteaikoina tuonut esille homouttani millään tavalla. En käynyt Pride-kulkeissa, en kulkenut pinsseissä joissa vaaditaan oikeutta HBLTQI-ihmisille tai todetaan homofobian olevan perseestä. Homoudestani ei tiennyt todellisuudessa kuin muutama ystäväni.

Silti kaikki tiesivät tai olivat tietävinään. Join pikku rilli pystyssä lasista, kävelin kuin nainen, puolustin yhteiskuntaopin ja terveystiedon tunneilla syrjittyjen oikeuksia, istuin jalat ristissä tai katselin liian pitkään sukupuoleltaan pojaksi luokiteltavaa.

Joka ikinen välitunti sain kuulla olevani homo, minua uhkailtiin, tönitettiin, heiteltiin lumipalloilla ja tyhjillä limupulloilla. Kotitalouden tunneilla kenkieni sisään laitettiin suklaata.

Aloin muuttamaan ominaisuuksiani niin että olisin enemmän normaali. Keskeytin siihen miten sormeni ovat kun juon, tai siihen miten jokainen askeleeni olisi vähemmän naismainen.

Hiljenin tunneilla kun puhuttiin ihmis-oikeuksista ja toisiin kohdistuvasta vallankäytöstä, pidin kantapäät maassa ja piilotin kenkäni pesuhuoneeseen kotitalouden

tuntien ajaksi.

Samaan aikaan kun tein muutosprosessia oloni paheni. Olin masentunut, koulumatkalla sain paniikkikohtauksia, aloin pelkäämään ihmisiä ja itsekunnioitukseni oli viety. Vaikka kuinka yritin, niin aina toimin väärin.

Lopulta tutustuin internetin kautta muihin homoihin ja sain heiltä tukea. Pikku hiljaa ymmärsin, että en voi muuttaa itsestäni ominaisuuksia joita minulla on vain sen takia, että ”olisin kuin muut”. Aloin taas juoda lasista keskittymättä siihen mikä sormi nousee vai nouseeko mikään, istua jalat ristissä ja katsoa poikia silmiin. Eihän se kiusaamistani lopettanut, mutta sain itselleni kerrottua, että kaiken paskaan ei tarvitse alistua.

Teini-ikäni onnellisin päivä oli yläasteen päättäjäispäivä. Tiesin, etten tulisi enää kohtaamaan kiusaajiani ja saisin olla vapaa.

Annan kaiken tukeni heille, jotka potkivat kaapin ovet palasiksi, astuvat ulos, sanovat sen mitä mieltivät ja tekevät sen mitä muut eivät ymmärrä.

Axu Merkkiniemi on queer-aktivisti ja viittä vaille valmis lähihoitaja.

4

Mitä tehdä?

42

Muutos tapahtuu

Koulu on paikka jossa opitaan, ajatellaan ja keskustellaan yhdessä: oppiessa myös luodaan uutta ymmärrystä. Se on siksi myös paikka, jossa opettajilla ja opiskelijoilla on mahdollisuus opetella ja luoda yhdenvertaisia käytäntöjä. Näillä hyvillä käytännöillä saattaa olla suuri vaikutus yksittäisten opiskelijoiden elämään, sekä heidän kauttaan myös ympäröivään yhteiskuntaan.

Toisaalta myös yhteiskunnan valtasuhteet tulevat esille koulussa. Koulussa kiusaaminen ja ulkopuolelle sulkeminen noudattaa usein samoja eriarvoisia rakenteita, jotka ovat vallalla ympäröivässä yhteiskunnassa tai tuttuja sen historiasta. Tällaisia ovat esimerkiksi rasismi ja seksismi.

Esimerkiksi naisten, siirtolaistaustaisten tai vammaisten eriarvoisuus näkyy usein kouluissa erilaisina mahdollisuuksina opiskeluun, erilaisena kohteluna tai esikuvien puutteesta.

Normikriittisyyden avulla voimme tehokkaammin ehkäistä tällaista.

Konfliktien ratkaisu

Kaikissa yhteisöissä tapahtuu konflikteja, joissa ryhmä tai yksilö syrjäytetään ulkopuolelle. Tämä voi tapahtua kiusaamisen kautta tai muotoilemalla yhteisön ehdot sellaisten normien varaan, jotka automaattisesti sulkevat osan ulkopuolelle.

Näin voi käydä myös koulussa. Yksittäisiä tilanteita selvitettäessä on hyvä tiedostaa, piileekö taustalla normi, johon ulos suljettu ryhmä tai yksilö ei ole pystynyt sopeutumaan.

Jos tilannetta käsitellään yksittäisenä konfliktina kahden ihmisen välillä, ei välttämättä päästä kiinni itse valtarakenteisiin ja normeihin, jotka ovat alun perin aiheuttaneet tilanteen.

→ *Yksittäistä tilannetta voidaan hahmottaa esimerkiksi näin:*

Tilanne: Osaa tytöistä huoritellaan tai haukutaan lehmiksi välitunneilla.

Tilanteen laukaisija: Tytöt, joita haukutaan,

ilmaisevat feminiinisyyttä tavalla, joka ei sovi normatiiviseen käsitykseen siitä, mitä pidetään sopivana.

Taustalla oleva normi: Sukupuolen ilmaisun normi, ja sukupuolten väliset valtasuhteet eli seksismi.

Teon merkitys: Kiusaaminen toimii soveliaan sukupuolen ilmaisun rajanvartijana. Se myös vahvistaa sukupuolten välisiä valtasuhteita ja ajatusta siitä, että tietynlainen feminiinisyyks on epäsoveliaa ja huonoa.

Välitön ratkaisu: Puututaan kiusaamiseen.

Taustoittava ja ennaltaehkäisevä ratkaisu:

Käsitellään sukupuolinnormeja nuorten kanssa.

Yhteisten asioiden käsittely oppilaiden kanssa voi olla hyvin palkitsevaa, kun päästään käsittelemään kiusaamisen ja ulkopuolisuuden taustalla olevia asioita. Oppilailla on varmasti tarkkoja havaintoja omasta oppimisympäristöstään.

Ympäristön ymmärtämisen välineiden tarjoaminen on erityisen tärkeää oppilaille, jotka joutuvat usein törmäämään syrjiviin normeihin. Ympäristön piilevien konfliktien käsittely palvelee silti kaikkia: jokainen hyötyy turvallisesta ja rauhallisesta ympäristöstä. Kaikki ihmiset kuuluvat joissakin asioissa enemmistöön, toisissa vähemmistöön.

Opettajan ja kasvattajan on hyvä kuunnella ensin itseään – tuntuuko itsestä siltä, että on vaikea sopeutua joihinkin normeihin? Missä olen kokenut kuuluvani enemmistöön ja missä vähemmistöön? Miltä tällaiset tilanteet ovat tuntuneet? Kun tietää miltä nämä kokemukset tuntuvat, on helpompi kuunnella ja ymmärtää toisten kokemuksia syrjinnästä.

Samalla on hyvä tulla tietoiseksi niistä

ominaisuuksistaan, jotka sopivat vallitseviin normeihin. Usein voi olla vaikeampi havaita juuri näihin ominaisuuksiin liittyviä normeja.

Yksi mahdollisuus helpottaa vaikeisiin tilanteisiin puuttumista, on sopia etukäteen tapa, jonka avulla tilanteen saa aina pysäyttää. On helpompaa tuoda esille, kuinka tilanne on loukkaava tai ongelmallinen, jos etukäteen on sovittu, että näin on ok menetellä. Ihmiset yleensä tarkoittavat hyvää, mutta silti eteen voi tulla ongelmallisia tilanteita. Toisaalta myös opettaja voi olla osana tilannetta, jolloin hän ei välttämättä osaa ottaa opiskelijan näkökulmaa huomioon. Jos on aikaisemmin neuvoteltu tapa, jolla tilanteen voi pysäyttää, on kynnys puuttua tilanteeseen opiskelijoille matalampi.

Esimerkiksi heteroksi identifioituvat opettajat eivät joudu miettimään kaapista ulostuloa jatkuvasti, sillä he eivät joudu suhteuttamaan omaa olemistaan heteronormiin samalla tavalla kuin ei-heterot opettajat. Siksi heteronormi, joka tekee ei-heteroseksuaalisten oppilaiden arjen koulussa tukalaksi, saattaa jäädä heiltä huomaamatta.

Ymmärtääkseen tietyn normin toimintaa ja sen syrjiviä vaikutuksia, on tärkeä kuunnella herkällä korvalla niitä, joilla on omakohtaista kokemuksia juuri tämän normin toiminnasta.

Sano seis

Ennen kuin teet muuta, pysäytä tilanne.

Normeista seuraa usein nimittelyä, kiusaamista, ulkopuolelle jättämistä ja syrjimistä. Kun tällaisen tilanteen kohtaa, on ensimmäinen ja tärkein teko vain sanoa seis.

Myös tekemättä jättäminen on tekemistä. Monet normien takia ulkopuolelle joutuneet kertovat, että pahalta tuntui myös se, kun kukaan ei puuttunut tilanteeseen.

Normien aktiivinen haastaminen voi joskus tuntua ylivoimaiselta sille, joka joutuu jatkuvasti kohtaamaan niitä. Toisten tuki voi olla silloin korvaamattoman tärkeää.

Kuuntele

Tärkeä keino normien havainnoimiseen on toisten kokemusten kuunteleminen.

Opettajan ja kasvattajan on hyvä aloittaa kuuntelemalla itseään. Mistä normeista minulla on kokemusta? Entä mistä ei? Tuntuuko siltä, että joihinkin normeihin on vaikea mahtua? Kun tunnistaa kokemuksen normeihin törmäämisestä, on helpompi kuunnella ja ymmärtää toisten kokemuksia, vaikka ne koskisivat eri kysymyksiä kuin mistä itsellä on kokemusta.

Ymmärtääkseen tietyn normin toimintaa ja sen syrjiviä vaikutuksia on tärkeä kuunnella herkällä korvalla niitä, joilla on omakohtaista kokemusta juuri tämän normin toiminnasta.

Esimerkiksi heteroidentifioituvan opettajan olisi hyvä kuunnella herkin korvin hlbt-nuorten kokemuksia

Jos syrjintään puuttuminen tuntuu liian isolta kokonaisuudelta, on hyvä muistaa, että kyse on jatkuvasta asenteesta ja näkökulmasta. Syrjiviä asenteita ei saa poistettua kerralla. Sen sijaan voit helpottaa oppilaiden tilanteita huomattavasti ottamalla aktiivisen otteen yhteisen ilmapiirin muuttamiseen.

Aloita selkeistä tilanteista. Jos törmäät kiusaamistilanteeseen koulun pihalla, pysäytä tilanne. Voit vähitellen jatkaa käsittelemällä normatiivisuutta, joka ei ole niin suoraa. Käy esimerkiksi läpi käyttämäsi oppikirjat. Minkälaista maailmankuvaa ne välittävät?

Kunnioita

Yhdenvertaisuus on kunnioitusta.

Normatiivisuus voi joskus tuntua monimutkaiselta. Silloin on hyvä huomata, että oikeastaan kyse on ihan perusasioista, kuten kunnioituksesta.

Kaikilla on oikeus siihen, että heidän olemassaoloon, ajatuksiin, rajojaan ja unelmiaan kunnioitetaan. Kunnioitusta ei tarvitse ansaita olemalla *cool* tai suorittamalla. Kunnioitus kuuluu jokaiselle automaattisesti.

On tärkeää kunnioittaa myös toisen kokemusta normeista ja niihin törmäämisestä. Jos joku kertoo, että normiin mukautuminen tuntuu hänestä vaikealta, tämä kokemus on hänelle totta.

Kunnioittamalla toisia ja toisten kokemusta pääsee jo pitkälle normikriittisyydessä.

Toimi

Jokaisella on oikeus tuntea olonsa turvalleksi, saada ystäviä, opiskella rauhassa ja päästä mukaan osallistumaan samalla tavalla kuin muutkin. Jos tämä ei toteudu, tarvitaan toimia asioiden muuttamiseksi.

Normatiivisten käytäntöjen tiedostamisen jälkeen käytäntöjä on myös muutettava. Tarvitaan toimintaa!

Kenenkään ei tarvitse muuttaa koko yhteiskuntaa koskevia normeja yksin. Kouluympäristöä ja sen käytäntöjä voi joskus olla helpompi tarkastella yhdessä toisten kanssa. Voit keskustella asiasta kollegoittesi kanssa tai ottaa yhteyttä järjestöihin, jotka työskentelevät yhdenvertaisuuden parissa.

Hyvin pienilläkin asioilla voi olla suuri vaikutus. Esimerkiksi yhden wc-tilan muuttaminen sukupuolineutraaliksi on pieni teko, mutta iso asia niille opiskelijoille, joiden kokemus ei mahdu vessojen mies/nais-jakoon tai joilla on muuten normista poikkeavat sukupuoli-identiteetti.

Muutosten näkeminen on voimaantavaa. Älä kuitenkaan pety, jos asiat eivät muutu kerralla. Monet normit voivat olla hyvin vahvoja, ja niitä uusinnetaan kaikkialla yhteiskunnassa, ei vain koulussa.

Vaikka esimerkiksi tiukat sukupuolienormit tuntuvat pysyvän tiedostamisestasi huolimatta, voi asenteesi kuitenkin olla kullann arvoinen yksittäiselle opiskelijalle, joka pohtii miten navigoida opiskelutavereiden asenteiden seassa ja miten tulla hyväksytyksi.

Vaikeuksista huolimatta on hyvä muistaa, että vähempään kuin yhdenvertaisuuteen ei tarvitse tyytyä.

Yhteisöllisyys luokahuoneessa

Yhteisöllisyys rakentuu positiivisen vuorovaikutuksen kautta. Opettajana kannattaa miettiä, miten saa luotua tilanteita, jotka kannustavat oppilaita keskinäiseen positiiviseen vuorovaikutukseen. Apuna voi käyttää yhdessä tehtäviä harjoituksia, joihin on ututettu elementtinä myönteisen palautteen antaminen toisille.

Koulussa viihtymättömyyteen vaikuttavia syitä ovat usein opiskeltavan asian ulkokohtaisuus, sosiaaliset pelot, kuten naurunalaiseksi joutuminen, tavoitteiden ja palautteen epämääräisyys ja se, ettei saa apua kohdatessaan ongelmia.

Tähän lääkkeitä ovat opiskeltavan asian asettaminen kontekstiinsa ja myönteisen luokahuonetunnelman luominen.

Jos luokahuoneessa oppilaat uskaltaavat ottaa riskejä ja kokeilla, opiskeluun tulee rento, oppimista edesauttava tunnelma. Jokaisen tulisi voida vastata väärin ilman pelkoa naurunalaiseksi tulemista. Oppilaalla on oltava sellainen tuntu, että hän voi kysyä apua ja ohjausta opettajalta. Tietämättömyyden paljastumisesta ei saisi rankaista. Siksi on hyvä erottaa läksyjen kuulustelu ja muu arvosteleva osuus luokahuoneessa tapahtuvista muista opetustilanteista.

Opettajille tämä voi tuntua itsestäänselvältä, mutta oppilaille se ei useinkaan ole sitä. Usein oppilaat kokevat, että pitää olla koko ajan varpaillaan arvostelun vuoksi.

Koulun ilmapiiri

On hyvä tarkkailla minkälainen ilmapiiri koulussa ja oppitunneilla on. Lyövätkö ja tökkivätkö oppilaat toisiaan vai hierovatko

he toistensa kipeitä hartioita ja hauskuuttavat toisiaan? Minkälaista fyysistä vuorovaikutusta oppilaiden välillä on? Saisitko opettajana parannettua sitä? Entä pitääkö oppitunneilla istua selkä suorassa vai saako istua mieleisessään asennossa? Miten tällaiset asiat vaikuttavat mielestäsi tunnelmaan?

Turvallisen olon luomiseen vaikuttaa mahdollisuus säädellä omaa mielentilaansa suhteessa sosiaaliseen ympäristöön ja mahdollisuus valita itselle sopiva osallistumisen taso. Jos oppilas joutuu pinnistelemaan paljon säädelllessään mielentilaansa sosiaalisen ympäristön vaatimalla tavalla, se on kuormittavaa eikä tue oppilasta. Tämä myös lisää koulupäivän aikana koettua stressiä.

Oman mielentilan kanssa pinnistely liittyy turvallisen ja turvattoman tilan kokemiseen. On tärkeää miettiä, onko opiskelijan koulupäivän aikana pakko olla koko ajan sosiaalinen vai onko mahdollista saada omaa rauhaa muutenkin kuin lukittautumalla vessaan? Onko koulussa mahdollisuus levätä tai rauhoittua josain tilassa, kuten kirjastossa tai lepohuoneessa? Entä onko oppitunnilla mahdollisuus valita oma osallistumisensa tapa? Onko tunneilla ylipäätän erilaisia tapoja toimia?

Sisäinen turvallisuudentunne sosiaalisissa tilanteissa muodostuu siitä, kun voi luottaa että omaa kokemusta kuunnellaan ja arvostetaan ja kaikki ovat sitoutuneita tällaiseen käytökseen. Tällaisessa tunnelmassa yhteisön tai yksilöiden ristiriitoja uskalletaan käsitellä reflektiivasti ja ratkaisuja etsien.

Kasvatuksessa käytetyt rangaistuskeinot on monille omakohtaisesti tuttuja: eristäminen muista, yhteisen hauskan tekemisen kieltäminen ja tehtävien teettäminen yksin. Mutta miksi tämä kuulos-
taa samalta kuin opiskelu? Tälle on löydettävä vaihtoehtoja.

Pohdittavaa opettajalle

Keväällä 2013 julkaistun EU:n perusoikeusviraston sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjä koskevan tutkimuksen Suomea koskevan aineiston mukaan mukaan kaksi kolmesta (67 %) seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvasta vastaajasta kertoi, että oli aina tai usein piilottanut todellisen identiteettinsä opiskeluaikana ennen 18 ikävuotta. Syksyllä 2013 julkaistun THL:n kouluterveyskyselyn mukaan lukiolaisista ja peruskoulun oppilaista noin puolet ja ammattiin opiskelevista vain 35 % kokee, että opettaja ei ole kiinnostunut heidän kuulumisistaan.

– Pohdi, miten saat tietoa oppilaiden kokemuksista, jos he eivät tunne oloansa niin turvalliseksi, että he haluaisivat kertoa tilanteesta muille opiskelijoille tai koulun henkilökunnalle. Miten heteronormi ja sukupuoli-normit ilmenevät näissä tilanteissa?

– Alla olevat sitaatit ovat peräisin *normit.fi* -sivustolta. Nuoret lähettivät sivulle kokemuksiaan normeihin törmäämisestä nimettömänä. Mieti, minkälaisena oppilaitoksissa vallitseva heteronormi ja sukupuolen normit näyttäytyvät näille nuorille.

Jatkuva lokerointi satuttaa

"Äidinkielen tunnilla teimme uudistuvan yo-kokeen testikoetta. Vastauspaperiin piti merkitä sukupuolekseen joko mies tai nainen. En koe itseäni kummaksikaan, joten jätin sen merkitsemättä. Palauttaessani paperia opettaja kuitenkin sanoi että "Tähän kyllä pitää merkitä N/M, tai no sun tapauksessa tietenkin N." En siinä luokan edessä halunnut alkaa selittää sukupuoli-identiteettiäni ja merkitsin sitten itseni naiseksi."

Pienet sanat ja teot

"En uskalla tuoda julki omaa lesbouttani kiusaamisen pelossa. Hetero-oletus näkyy pienissä sanoissa ja teoissa. Miten opettajat puhuvat miten "tytöt löytää poikaystävänsä" ja miten palkka-asiaa puhuttaessa viitataan, että ehkä rikas mies elättäisi. En tiedä miten koulu suhtautuisi jos kertoisin, miten uskalla kokeilla."

Sit tuli kiusaaminen

"Täällä kaikkia ihmisiä ei oteta hyväksyvästi vastaan jos on vähänki erillainen omalla kohdalla kävi niin. Olin suosittu koulussa mulla oli kavereita paljon kunnes se kaikki hävis ku kerroin seurustelevani tytön kanssa ja en olekaan enää se hetero, johon kaikki tutustui. Vähitellen mutta hävis kavereita pois koko ajan..."

Salailun tarve

"Kielten tunneilla opettajat myös sotkevat pronomineja alati. Uuden nimen opettajat oppivat nopeaan, mutta tytöttely, tyttöjen joukkoon lukeminen ja mainittu pronominisähälyys ovat aika hankala paikka, ja monet opettajat kuittaavat asian kädenhuiskautuksella. Joskus jätän kanssaopiskelijoille korjaamatta väärää nimenkäyttöä tai sukupuolitamista, jos en vaan jaksa vääntää, etenkin jos vastapuoli on ilveilyn taipuvainen. Tämä salailun tarve ja sähälyksen aiheuttama ärsytys kuluttavat turhan paljon energiaa."

Tieto ja tunteet opiskelussa

Tavallinen luokkahuonetilanne, jossa kukin oppilaista yksikseen keskittyy opettajan antamaan opetukseen niin, ettei toisten oppilaiden kanssa saa kommunikoida, eristää oppilaita toisistaan. Tätä tilannetta voi muuttaa keskusteluttamalla oppilaita keskenään esimerkiksi pareittain tai ryhmissä ja antamalla mahdollisuuden tehdä tehtäviä yhdessä.

Vaikka koulussa opiskelu onkin tietopainotteista, oppitunneilla pitäisi olla myös tilaa tunteille. Koulussa käsitellään tiedollisesti välillä hyvin vakaviakin asioita: yhteiskunnallista epäoikeudenmukaisuutta, luonnon tuhoutumista, väkivaltaa, sotia ja maailman ongelmia.

Onko oppitunneilla tilaa tiedon herättämille tunteille: nimetäänkö ne ja annetaanko eväitä näiden tunteiden käsitteelyyn? Maailman ja yhteiskunnan tilanteen analyysin ja kriittisen ajattelun välineiden opiskelun yhteydessä tulisi olla tilaa myös paremmasta maailmasta unelmoinnille: esimerkiksi minkälainen maailma olisi jos kaikkien ihmisoikeudet toteutuisivat?

Normeja haastavat joutuvat usein ottamaan moninaisuuden huomioimisen omaksi taa-
kakseen ja kiinnittämään muiden huomion
yhteisen ympäristön epäkohtiin, vaikka se olisi kaik-
kien tehtävä. Siksi on tärkeää, että kaikki ottavat
yhdessä vastuun yhdenvertaisen ja turvallisen tilan
luomisesta. Vaikka tieto syrjinnän kokemuksista olisi
tullut oppilailta, on tärkeää, että opettaja ottaa
tilanteen käsittelyyn eikä vastuuta siitä syrjintää
kokevia oppilaita.

Opettajan aloituspuheenvuoro oppitunnin alussa aloittaa sosiaalisen tilan muuttamisen toiseksi: vapaammasta olemuksesta opetustilanteeksi. Jos oppitunnin aihe vaatii käsittelyltään erityistä herkkyyttä, tämä on hyvä hetki kertoa oppilaille minkälaista käytöstä heiltä odotetaan ja mikä on hyväksyttävää ja mikä ei.

Esimerkiksi jos oppitunnilla käsitellään

uskontoja, oppitunnin voi aloittaa kertomalla uskonnonvapaudesta ja mitä se käytännössä merkitsee: jokaisella on oikeus omaan uskontoon ja tulla kunnioitetuksi eikä kenenkään kuulu tulla kyseenalaistetuksi uskontonsa tähden. Tämä pätee myös koulussa ja oppitunnilla.

Hyvän ryhmätunnelman luomisessa tärkeintä on saada oppilaat miettimään omaa käytöstään luokkahuoneessa. Koke-
mus luokkahuoneen ilmapiiriin vaikutta-
misesta on myös keino luoda yhteisyyden
ja osallisuuden kokemusta: kaikki ovat
”mukana” ja vastuussa sosiaalisen tilan
luomisesta.

Tärkeinä periaatteina on, että kaikki
voivat tulla kuulluiksi eikä kenenkään
sanomisia vähätellä. Hyökkäviä ja
vähätteleviä kommentteja eikä huutelua
pidä sallia. Tärkeää on myös, että huo-
nosta käytöksestä annetaan palautetta.
Kuitenkin ennen kuin mitään rangais-
tuksia seuraa, on oppilaalle annettava
tilaisuus peilata käytöstään ja mahdolli-
suus muuttaa sitä.

Miten syrjintää ennaltaehkäistään

Yhdenvertaisuuden edistäminen normi-
kriittisyyden avulla on syrjinnän ennal-
taehkäisyä. Luokkayhteisössä saatetaan
helposti uusintaa ”pienemmässä mitta-
kaavassa” samoja yhteiskunnan norma-
tiivisia rakenteita, joiden keskellä oppi-
laat elävät muutenkin. Koulun sisäisten
normien purkamisen ja käsittelyn kautta
voidaan siksi myös kääntäen tehdä opis-
kelijoille näkyväksi yhteiskunnan syrjiviä
rakenteita.

Jos opiskelijoilla on kokemus turvalli-
sesta ympäristöstä, jossa ulossulkevia käy-
täntöjä on mahdollista käsitellä ja muuttaa,
voi tällä olla arvaamattoman voimauttavat
vaikutukset myös heidän suhtautumisessa
ympäröivään yhteiskuntaan. Normikriitti-

syys osallistaa nuoret mukaan vastaamaan yhteisestä tilasta, yhteisistä käytännöistä ja toisistaan.

Seuraavassa kappaleessa käsittelemme käytännön tapoja, joilla normikriittistä asennetta voi sisällyttää koulun käytäntöihin ja opetukseen. Pohdimme myös tyypillisiä kompastuskiviä, joihin saattaa törmätä opetustilanteissa ja mietimme, miten näistä selviää eteenpäin!

Kohti normikriittistä opetusta!

Tehtävä 2

Ketkä näkyvät kuvissa?

Päivälehtien kuvista pystyy päättämään yhteiskunnan normatiivisuudesta monenlaisia asioita. *Minkä ihmisryhmien asioita käsitellään? Ketkä ovat edustettuina kuvissa? Miltä asiantuntijat näyttävät? Mitä sukupuolta tai seksuaalista suuntautumista he edustavat? Esitetäänkö vähemmistöjä muuten kuin silloin kun jutussa käsitellään vähemmistökysymyksiä? Millä tavalla vähemmistöön kuuluvia ihmisiä kuvataan? Minkä ihmisryhmien yhteiskunnalliset kysymykset nostetaan esiin ajankohtaisina ja tärkeinä kysymyksinä?*

Ota lehti esiin ja katso! Harjoituksen avulla yhteiskunnallisia normeja on helppo tehdä näkyväksi yhdessä opiskelijoiden kanssa. Kiinnostava keskustelunaihe on myös miltä päivälehti näyttäisi, jos siinä kuvattaisiin tasapuolisesti kaikkien ihmisten elämää vähemmistö- tai enemmistöasemaan katsomatta. Pohtikaa yhdessä minkälaisia kuvia, kertomuksia ja asiantuntijoita silloin käytettäisiin.

→ *Voitte laskea kuinka monta kertaa materiaalissa esiintyvät seuraavat ihmiset. Voit täydentää listaa itse.*

- 1 Suomalainen feminiininen tyttö
- 2 Keski-ikäinen maskuliininen mies
- 3 Henkilö, jolla on näkyvä vamma

- 3 Nuori muslimi, joka näyttää iloiselta
- 4 Ei-valkoinen homomies
- 6 Heteromies, jolla on korkea yhteiskunnallinen asema
- 7 Vanhempi tummaihoine nainen
- 8 Maahanmuuttajataustainen nuori

Kysymyksiä

Ketkä löytyivät ensimmäisenä? *Miksi?*

Keitä oli vaikea löytää? *Miksi?*

Pääsevätkö kuvatut henkilöt ääneen jutussa vai olivatko he vain kuvitusta?

Minkä teemojen yhteydessä ihmisiä kuvattiin?

Jatkokysymyksiä

Miten kuvia tulkittiin? Miten on mahdollista tietää, onko joku hetero vai homo? Mikä on feminiinistä ja maskuliinista? Kuka on suomalainen ja kuka maahanmuuttajataustainen? Miten eri ryhmiä kuvataan?

Vinkki: Saman harjoituksen avulla on oivallista tehdä näkyväksi myös oppikirjojen sisältämiä normeja.

Homo vai huora?

Olen viimeisen viiden vuoden ajan olen työskennellyt lasten ja nuorten koulussa kohtaan seksuaalisen häirinnän ja sukupuolikiusaamisen parissa. Ei ole sattumaa, että sanoja homo, vittu, transu ja huora käytetään haukkumasanoina koulun arjessa. Nämä sanat kertovat jotain siitä ajasta ja yhteiskunnasta, jossa me elämme.

Ensinnäkin nämä sanat kytkeytyvät seksiin ja seksuaalisuuteen, eli toisin sanoen ihmisen identiteetin intiimiin osiin. Olemme oppineet, että kaikkien tulisi saada olla olemassa omana itsenään. Nämä haukkumasanat paljastavat, että on kuitenkin olemassa rajoja ja normeja ja myös seurauksia sille, ettei ole ”niin kuin kaikki muut”. Tämä siitä huolimatta, että monet vuosien aikana tapaamani nuoret sanovat, ettei näillä sanoilla ole merkitystä.

”Mutta miksi niitä sitten käytetään”, kysyn silloin ja saan yleensä vastaukseksi, että jotenkin tähän on vain päädytty – tai että sanoja käytetään vain huumorimielessä.

”Vähemmistöjen kustannuksella vitsaileminen ei ole okei, erityisesti jos ei itse kuulu

vähemmistöön”, vastaan silloin. Homotelun sijaan voi sanoa mielummin vaikka ”hetero”. Silloin oppilaat nauravat ja sanovat, että se ei ole sama asia.

Niin, miksei se ole sama asia?

Aloitetaan sanoilla huora ja vittu. Jotta voisimme ymmärtää, miksi ne ovat olemassa, on meidän katsottava taaksepäin historiaan. Kun Suomi itsenäistyi, ei naisilla ollut samoja kansalaisoikeuksia kuin miehillä. Naiset saivat kyllä äänestää ja asettua ehdolle vaaleissa, mutta he eivät saaneet opiskella yliopistolla, perustaa yrityksiä, muodostaa työsopimuksia, omistaa omaisuutta tai rahoja, jos he olivat naimissa. Nämä asiat ovat meille itsestäänselvyyksiä tänä päivänä.

Sitä voi vain kuvitella minkälaisia argumentteja ja haukkumasanoja viimeisen sadan vuoden aikana on käytetty naisia vastaan, jotta he eivät olisi vaatineet oikeuksiaan.

Tämä on osittain selitys sille, miksi on olemassa paljon enemmän naisia halventavia sanoja kuin miehiä halventavia sanoja. Laske itse!

”Vähemmistöjen kustannuksella vitsaileminen ei ole okei, erityisesti jos ei itse kuulu vähemmistöön”

52

Nyt on vuosi 2013 – mutta miten suhtaudumme naisiin, kun nämä haukkumasanat ovat jääneet elämään? Pohdi itse milloin ja miksi haluat olla osa tätä naisten alistamisen historiaa? Tämä koskee kaikkia, niin naisia, miehiä kuin niitä ihmisiä, jotka eivät luokittele itseään näihin sukupuolikategorioihin.

Kukaan ei voi pakottaa sinua käyttämään sanaa tai ilmaisua – sinä päätät itse mitä sanot ja mitä et sano ja minkälaisen kuvan annat itsestäsi.

Miten meidän tulisi ymmärtää *homo* ja *transu* sanojen käyttö? Voimme jälleen vetää vahvat yhtäläisyysmerkit historian ja tämän päivän välillä. Taas kerran on kyse siitä, kuka on ottanut oikeuden päättää, mikä on ok ja mikä ei ole. Se, että pojat käyttävät näitä sanoja usein toisten poikien haukkumiseen, kertoo että lähes tyymin normin ydintä.

Normin saavuttamiseksi ei riitä, että on mies, on myös oltava heteroseksuaalinen mies. *Homo* ja *gay* -sanojen käyttäminen vitsinä tai haukkumasanana on homovihan ilmaisu.

Haukkumasanojen huora, vittu tai homo käyttäminen tarkoittaa, että on mukana alistamassa yhden, normiin sopimattoman ihmisryhmän tapaa olla olemassa.

Palaamme mantraan ”kaikki saavat olla oma itsensä”. Vannotko todella tämän lauseen nimiin? Vai käytetkö halventavia sanoja vitsinä?

Saatko kunnioitusta, koska olet se kuka olet? Muista että ne, jotka murtavat normit ovat niitä, jotka muuttavat yhteiskuntaa ja ovat osa tulevaisuutta.

Kuka sinä haluat olla?

Malin Gustavsson on itsenäinen tasa-arvo- ja moninaisuuskonsultti.

**Normikriittisyys
on asenne,
aktiivista
pohdintaa,
valtasuhteiden
näkyväksi
tekemistä,
tilanteiden
käsittelyä ja
uusien tapojen
luomista.**

They schools

Peruskoulussa aamunavauksen suoritti yleensä perjantaisin seurakunnan pappi. Aamunavaus oli hengellinen ja tästä syystä minua pyydettiin poistumaan luokasta. En kuulunut kirkkoon enkä siksi saanut kuunnella hengellistä aamunavausta. Koulun aikuisia ei tuntunut huolettavan se, että samainen aamunavaus kuului käytävälläkin.

Olen vasta aikuisiällä tajunnut miten näennäistä uskonnon ja omatunnon vapaus peruskoulussa on. Uskontotunneilla tai kirkossa ei tarvitse käydä, mutta siihen se kuitenkin jää. Kristityt opettajat saavat julistaa uskoa samoin kuin uskonnottomat.

Vaikka en kuulunut kirkkoon, olin uskonnollisesta perheestä. Tämä johti usein tilanteisiin, missä minun oletettiin tietävän uskonnostani kaiken. Sain selittää milloin opettajalle ja milloin koulukaverille, miksi muslimit tekevät sitä ja miksi tätä.

Nuorempana en osannut pukea sanoiksi sitä, miksi tuo tuntui väärältä. Miksi koin että minun oli pakko edustaa uskontoani ja selittää muille uskonnollisten sääntöjen perusteita, vaikka en niitä itse tiennyt.

Luin enemmän omasta uskonnostani ja kristinuskosta vain, jotta osaisin kertoa mitkä seikat erottavat kahta uskontoa toisistaan.

Se, että kristittynä kasvatettu keskustelukumppanini ei tiennyt omasta uskonnostaan harvoin yllätti. Olin kasvatettu uskomaan sen olevan normaalia, kun taas minun pitäisi tietää omasta uskostani, koska minun uskontoni oli täällä niin outo ja poikkeava.

Koulussa muistan esitelmieni usein liittyneen kulttuuritaustaani tai uskontooni. Minun oletettiin tietävän niistä. Kerran vastasin etten tiedä, kun minulta kysyttiin, millainen ilma kotimaassani on sillä hetkellä. Opettajan reaktio varmisti sen, etten toista kertaa vedonnut tietämättömyyteen.

Jos olisin silloin osannut pukea sanoiksi koulun aikuisille miltä se tuntui, uskon että he olisivat ymmärtäneet.

Koulumaailma rakentuu kulttuurille, joka on vieras monelle maahanmuuttajalle, mutta myös niille kantaväestöön kuuluvalla lapsella ja nuorella, joiden kotona kristittyä kulttuuria ei harjoiteta.

”Koulumaailma rakentuu kulttuurille, joka on vieras monelle maahanmuuttajalle”

56

Itselleni kokemukseni koulumaailmassa johtivat siihen, että tutustuin omaan kulttuuriini ja valtakulttuuriin paremmin, jotta osaisin selittää, miksi olen erilainen.

Nyttemmin siitä on tullut minulle työ. Koen, että saan olla mukana kehittämässä koulumaailmaa, jossa lapset saavat olla omat itsensä, vapaina oletuksista kulttuurin tai uskonnon tuottamista lisämääritteistä.

Normit eivät rajoita ainoastaan niitä lapsia, jotka eivät niihin istu hyvin. Ne rajoittavat myös kaikkia lapsia, joiden oletetaan sopeutuvan kulttuurin ja uskontoon liittyviin normeihin.

Maryan Abdulkarim on maahanmuuttajavanhempien tytär ja musta feministi.

5

Normikriittisyys

Älä olet!

Kaikki ei näy päällepäin. Usein saatamme puhua ihmisryhmistä ikään kuin heidän edustajia ei olisi läsnä puhetilanteessa. Normatiivisuus toimii niin, että oletamme kaikkien läsnäolijoiden sopivan normeihin. Saatamme puhua maahanmuuttajista tai vammaisista ikään kuin kukaan läsnäolijoista ei kuuluisi näihin ryhmiin tai että kellään ei olisi läheisiä näistä ryhmistä.

Oletuksemme oppilaista voivat olla vääriä: emme voi tietää toisen kokemusta, ajatuksia, elämäntilannetta eikä itsemäärittelyä identiteettiä hänen puolestaan. Monilla voi olla kokemuksia mistä emme ole tietoisia: esimerkiksi sukupuolen moninaisuudesta, sairauksista tai rasisamista. Myöskin opiskelijoiden kytkökset ihmisiin esimerkiksi sukulais- ja ystävyys-suhteiden kautta voivat olla moninaisemmat kuin opettaja tietää.

Se, että opiskelija on valkoinen ja puhuu hyvin suomea, ei tarkoita etteikö hänellä olisi maahanmuuttajataustaa. Se että hänen sukupuolensa ilmaisu näyttää

tavanomaiselta, ei kerro miten oppilas kokee oman sukupuolensa. Myöskään toimintakykyyn liittyvät rajoitukset eivät välttämättä näy ulospäin.

Opettajan tehtävä on opettaa jokaista oppilasta, oli sitten opiskelijan tausta, identiteetti tai esimerkiksi sukupuolen ilmaisu mikä tahansa.

Emme myöskään voi tietää, mikä ihmisen sukupuoli-identiteetti tai seksuaalinen suuntautuminen on, ennen kuin hän itse sen kertoo. Opiskelijoita ei tulisi määritellä heidän oman kokemuksensa vastaisesti. Näin voi helposti tapahtua esimerkiksi jos opettaja puhuu opiskelijoista ikään kuin he kaikki olisivat vaikkapa heteroita.

Kokemukset ja tulkinnat omasta identiteetistä, kuten sukupuolesta ja seksuaalisesta suuntautumisesta kerrostuvat ja muuttuvat iän myötä. Emme voi tietää miten nuoret identifioituvat myöhemmin omassa elämässään. Siksi kasvatusnäkökulman tulee olla avoin suhteessa nuorten tulevaisuuteen.

Normikriittisessä opetuksessa korostetaan stereotyyppien ja ennakkoluu-

lojen purkamista. Opetustilanteessa ei kuitenkaan pitäisi olettaa, että opiskelijat olisivat omaksuneet yleisesti vallalla olevia stereotypioita – nuorten kulttuuri liikkuu ja muuttuu nopeammin kuin valtakulttuuri.

Sen sijaan, että opetuksessa ensin heräteltäisiin elämyksellisesti oppilaiden mielikuvia ja stereotypioita ja sitten normikriittisesti lähdettäisiin purkamaan niitä, parempi vaihtoehto on kertoa, että yhteiskunnassamme ja kulttuurissamme on ollut stereotypioita eri ihmisryhmistä ja kertoa vaihtoehtoista, miten näihin stereotypioihin voi suhtautua.

Puhu inklusiivisesti eli kaikki huomioon ottaen

Inklusiivisuus tarkoittaa kaikkien mukaan ottamista ja huomioimista. Puhu aina niin, että otat kaikki huomioon puheessasi.

Heteronormatiivisuuden voi väistää helposti käyttämällä esimerkkejä, jotka kattavat kaikki oppilaat. Jos puhut esimerkiksi parisuhteesta, voit puhua kumppaneista vaimon tai miehen sijaan. On myös paikallaan tuoda avoimesti esiin moninaisuutta ja normeista poikkeamista yhtä luontevana esimerkkinä kuin norminmukaisuutta.

Normatiivisuus on ulossulkevaa. Jos opetuksessa käytetään jatkuvasti normatiivisia esimerkkejä, voi osa opiskelijoista kokea, ettei opetus ole heitä varten. Tällainen puhetapa aiheuttaa näkymättömyyden tunteita.

Opiskelijat ovat kertoneet, kuinka jatkuva näkymättömyys saa aikaiseksi sen, että he eivät uskalla puhua kokemuksista, jotka poikkeavat yhteiskunnan normeista.

Kohtaaminen avoimesti ilman ennakkoluuloja on tärkeää. Oppilaiden tulisi voida ilmentää olennaisia puolia minuaudestaan vapaasti myös koulussa ilman kiusaamisen pelkoa. Kasvattajan viesti on

tässä tärkeä: jos käytät ulossulkevia esimerkkejä, oppilaan kynnys kertoa itselleen tai taustoistaan voi nousta.

Jos opettaja olettaa, että opiskelijat tulevat keskiluokkaisista, hyvin toimeentulevista perheistä, voi tuntua rankalta tuoda esiin, että on perheestä, jossa vanhempi on ollut pitkään työtön.

Samalla tavalla opiskelija saattaa tuntea, että hän ei voi kertoa seurustelewansaa samaa sukupuolta olevan henkilön kanssa, jos koulussa puhutaan aina tyttö- ja poikaystäväistä ja isistä ja äideistä.

Opetustilanteessa erityisesti vähemmistöryhmiä käsiteltäessä on pidettävä mielessä, että puhe saattaa määritellä jotakuta opetustilanteessa olevaa oppilasta. Hyvä ohjenuora on puhua aina ikään kuin joku opiskelijoista olisi aina sellainen, jolla on vamma, maahanmuuttajatausta, normeista poikkeava sukupuoli-identiteetti tai seksuaalinen suuntautuminen.

Jos opettajasta tuntuu siltä, että puheenaiheena oleva ihmisryhmä on hyvin todennäköisesti sellainen, johon oppilailla ei ole kosketusta ja jos hänellä itselläkään ei ole kovin hyvää tuntumaa ihmisryhmään, on hyvä muistaa aihetta käsiteltäessä kunnioittaa ihmisryhmän itsemäärittelyä ja omaa tapaa esittää itsensä.

Opetusmateriaaliksi voi hakea ihmisryhmän itse tuottamaa materiaalia tai heidän itsensä kertomia tarinoita tilanteestaan. Mikäli opettaja käyttää jonkun ryhmään kuulumattoman näkemystä tai tekemää materiaalia ihmisryhmästä, on oppilaille hyvä tehdä näkökulma selkeäksi: mistä asemasta käsin ihmisryhmää kuvataan ja tarkastellaan? Entä mitä materiaali ja kuvaus kertovat sen esittäjän maailmasta ja omista näkemyksistä?

Mieti omia käsityksiäsi

Usein normatiivisuus välittyy tiedostamatta. Normit välittyvät kulttuurissa

Pohdittavaa opettajalle

Pohdi! Miten seuraavien kertomusten aikuiset olisivat voineet tukea kirjoituksia lähettäneitä nuoria paremmin? Mistä he voisivat saada tukea omien käsitystensä käsittelyyn ennen nuorten kohtaamista?

“Ensimmäisenä vuonna amiksessa piti käydä terveydenhoitajan luona, ja hän otti seksin harrastamisen esiin. Kysyin, kuinka naisparin pitää suojautua, johon hän sanoi, ettei tiedä. Sen sijaan hän antoi linkin sivustolle, josta löytäisin vastauksen. En löytänyt, mutta sivustolle sai jättää anonyymisti kysymyksiä. Kahden kuukauden päästä sain vastauksen, joka kuului pääpiirteittäin näin: ”Älä harrasta seksiä ennen kuin olet valmis. Se on paras tapa suojautua.” Tuskin sielläkään kukaan osasi asiaan vastata...”

Nuori, Etelä-Suomi, kertomus lähetetty *Normit.fi* -sivustolle

“Opiskelen sosiaali- ja terveystieteillä ja kuulun seksuaalivähemmistöön. Vaikka voisi kuvitella, että alan opettajilla ainakin olisi tietoa ja taitoa puhua ihmisten erilaisuudesta, niin ei näin aina ole. Sattui kerran vammaistyon tunnilla, että opettaja kertoi tarinan elävästä elämästä ja mainitsi, että tyttö, josta hän tarinassa kertoi oli kiinnostunut jossain vaiheessa lesbokulttuurista ja sen seurauksena alkanut piilottaa rintansa teippaamalla. Hän antoi ymmärtää, että kaikki lesbot tekevät niin. Yritin varovasti korjata tilannetta ja huomaustin, että todellakaan kaikki lesbot eivät sido rintojaan. Tämän opettaja kuittasi sanomalla, että no suurin osa kuitenkin.

Samainen opettaja kertoi sukupuolineutraalista kasvatuksesta, että se on sellainen ”homoyhteisössä yleinen villitys”.

Ymmärrän sen, että asiat, jotka eivät koske omaa elämää voivat jäädä opettajiltakin vähemmälle tietopohjalle, mutta opettajana nimenomaan pitäisi säilyttää itsellään ymmärrys siitä, että jos ei jostain asiasta tiedä kunnolla, niin ei kannataisi mennä ihan höpöjäkään puhumaan koska oppilaiden joukossa voi olla niitä, jotka kyseenalaistamatta imevät ajatukset ja käsitykset itselleen. Lisäksi voi oppilaiden joukossa olla joku, joka tietää paremmin. Kannataisi myös kuunnella.”

Nuori, Pohjois-Suomi, kertomus lähetetty *Normit.fi* -sivustolle

toiston avulla ja luonnollistuvat niin, että emme edes ajattele niiden olemassaoloa. Siksi on tärkeää pohtia omia sisäistettyjä normeja ja pyrkiä tulemaan niistä tietoiseksi. Näin ne eivät vaikuta opetustilanteisiin tavalla, jota emme halua.

Ennen kuin normatiivisuutta voidaan käsitellä esimerkiksi luokassa, on opettajan hyvä miettiä omaa suhdettaan normeihin kuten toimintakykyyn, yhteiskuntaluokkaan, suomalaisuuteen, sukupuoleen ja seksuaalisuuteen. Jos ilmassa on paljon tiedostamattomia oletuksia, on syrjivien normien käsittely vaikeaa.

Oppilaat vaistoavat ja näkevät miten opettaja suhtautuu opetettaviin asioihin. Jos hän kertoo oman henkilökohtaisen mielipiteensä johonkin asiaan tai ilmiöön, on hyvä muistaa samalla kertoa myös vaihtoehtoisista näkökulmista miten samaan asiaan voi suhtautua. Näin opettaja tekee oman asenteensa oppilaille näkyväksi ja antaa myös mahdollisuuden verrata sitä muihin asenteisiin.

Oman taustan vaikutusta omaan ajattelutapaan ja mahdollisuuksiin kohdata opiskelijaa, on syytä pohtia. Keskiluokkaisesta taustasta tulevalle opettajalle ei välttämättä ole samanlaista kokemusta kuin oppilaalla, jonka talous ei ole turvattu. Valkoihoisen opettajan voi olla vaikea kuvitella, miten jatkuvasti koettu rasismi vaikuttaa opiskelijan tilanteeseen. Ja miespuolisen matematiikan opettajan voi olla vaikeaa ymmärtää, miltä tuntuu olla tyttö, jota ei kotona kannusteta luonnontieteiden opiskeluun.

→ *Esimerkkejä opetuksen tiedostamattomista normeista.*

- 1 Seksuaaliterveystunnilla käsitellään ainoastaan heterosuhteiden turvaseksiin liittyviä kysymyksiä.
- 2 Tunnit järjestetään koulun ylimässä kerroksessa, joka ei ole saa-

vutettavissa oppilaille, jotka liikkuvat hitaasti toimintakykyrajoitteen vuoksi.

- 3 Uusi opettaja kehuu tummaihoista oppilasta hyvästä suomen kielen taidosta.
- 4 Oppilaat, joilla on vaikeuksia omaksumaa keskiluokkaista kielenkäytön tapaa saavat huonompia äidinkielen numeroita.
- 5 Mielenterveysdiagnoosin saaneita oppilaita pidetään automaattisesti häirikköinä ja oletetaan heidän käytytymisensä johtuvan diagnoosista.
- 6 Englannin kielen tunnilla opettaja puhuttelee oppilaita *she-* ja *he-*pronomeineilla kysymättä heiltä miten he haluavat määritellä oman sukupuolensa.

Itsemäärättelyoikeus kunniaan

On tärkeää kunnioittaa sitä, miten opiskelijat määrittelevät itsensä. Jokaisella on oikeus siihen, että hänen kokemustaan omasta itsestään arvostetaan, eikä sitä kyseenalaisteta.

Jos esimerkiksi opiskelija kertoo määrittelevänsä sukupuolensa tietyllä tavalla, kokemusta on tärkeä kunnioittaa. Sukupuoli-identiteetti on itsemäärättelyä. Näissä tilanteissa voi tulla ajankohtaiseksi keskustella, millä nimellä opiskelija haluaa itseään kutsuttavan, ja mikäli koulussa on sukupuolitettuja ryhmiä esimerkiksi liikunnassa, on tärkeää, että opiskelija voi turvallisesti mennä ryhmään, jonka hän kokee omakseen.

Jos opiskelija määrittelee sukupuolikokemuksensa normeista poikkeavaksi, hän on haavoittuvammassa asemassa

kuin opiskelijat, joiden sukupuolikokemus myötäilee oletettua sukupuolta. Silloin hän saattaa tarvita erityistä tukea ja herkkyyttä tilanteen huomioimiseen.

Tämä pätee myös muihin tilanteisiin, joissa opiskelijan kokemuksen ja kulttuurin normien välillä on ristiriita. Esimerkiksi jos opiskelija identifioi itsensä esimerkiksi seksuaalivähemmistöön, hän haastaa olemisellaan ympäröivää heteronormatiivista kulttuuria. Samalla tavalla muslimiopiskelija haastaa kristillistä valtakulttuuria ja vammaisen nuori haastaa kulttuuria, jossa ihmisten oletetaan olevan vammattomia.

Näissä tilanteissa nuoret tarvitsevat tukea ja kunnioitusta itsemäärittelylleen. Kasvattajien on silloin syytä olla erityisen herkkiä kuuntelemaan oppilaan toiveita asian käsittelyn suhteen.

Itsemäärittelyn kautta tuleva normien murtaminen ei yleensä ole helppoa. Monesti normeja haastavat opiskelijat valitsevat hiljaisuuden syrjinnän pelossa. Mikäli opiskelija valitsee toisin ja pyytää toisia kunnioittamaan hänen itsemäärittelyään, on pyyntöön vastaaminen äärettömän tärkeää.

On vielä erikseen hyvä huomata marginaalisessa asemassa olevien nuorten erityinen haavoittuvuus. Jos nuori kuuluu johonkin vähemmistöryhmään ja on kulttuurisesti tai yhteiskunnallisesti marginaalisessa asemassa, tällaisille nuorille identiteetin rakennustyö on usein vaikeampaa kuin muille. Tämä johtuu siitä, että heillä on vähemmän myönteisiä esikuvia kulttuurisessa kuvastossa tai niitä ei ole ollenkaan.

Kun vähemmistöryhmiä käsitellään kouluopetuksessa, saa se erityistä painoarvoa yksilön omassa kokemuksessa. Siksi pitääkin olla erityisen tarkkana, mitä asenteita opiskelijalle tällaisessa tilanteessa heijastuu.

Identiteettejä, niiden rakentumista, erilaisuutta ja moninaisuutta tulisi käsitellä

yleisellä tasolla, jottei oppilaiden tarvitse paljastaa henkilökohtaisia asioita itsestään.

Oppilaan ei pitäisi tulla opetuspuheessa nähdyksi alkuperänsä, taustansa tai uskontonsa kautta vaan yhdenvertaisena oppilaana muiden joukossa.

Oppitunnille voi myös luoda tilaa oppilaiden omille kokemuksille esimerkiksi keskusteleavassa pienryhmäopetuksessa. Tällöin pitää muistaa huolehtia siitä, että oppilaat voivat itse määritellä ja rajoittaa mitä kertovat itsestään.

Kuka käyttää tilaa?

Tarkkaile, miten puheenvuorot jakautuvat ja mieti miten niitä voisi jakaa uudelleen. Oppilaille jumittuu helposti vain yhdenlaisia rooleja luokahuoneessa: yritä houkutella oppilaita toisenlaisiin rooleihin.

Puhetila jakautuu oppitunneilla epätasaisesti oppilaiden tuntiaktiivisuuden mukaan. Oppilaat kuitenkin odottavat, että opettaja huolehtii oikeudenmukaisesti puhetilaa tasavertaisesta jakautumisesta oppilaiden kesken ja siitä, että jokainen oppilas voisi halutessaan olla aktiivinen tunnilla.

Ääneen sanottuna omat ajatukset ja kokemukset todellistuvat. Siksi oppitunnin ei tulisi perustua vain opettajan äänen kuunteluun. Jos oppilasryhmä on kovin iso, keskusteluta oppilaita pienryhmissä siten, että vastuutat samalla oppilaita puheenvuorojen tasaisesta jakautumisesta fasilitaattorin roolissa. Tärkeä ääneen sanomisen vastapari on kuulluksi tuleminen. Opiskelijoilla on oltava tuntu siitä, että heidän sanomisensa otetaan vakavasti ja että niitä pidetään tärkeinä ja että niillä on vaikutusta.

Sisäistetyt normit vaikuttavat opetus-tilanteessa. Sukupuolisensitiivisessä varhaiskasvatuksessa on käytetty metodia, jossa videokuvataan lastentarhanopettajien ja lasten vuorovaikutusta. Videomate-

Pohdittavaa opettajalle

Pohdi! Miten koulupsykologi mielestäsi kohtasi nuoren? Miten hän oli voinut toimia toisin?

“Koulun liikuntatunteihin kuului pakollisena uintia. Siitä sai vapautuksen käymällä koulupsykologin luona. Sanoin kyseiselle psykologille, että haluan vapautuksen transgenderinä, koska en koe kuuluvani kumpaankaan sukupuoleen ja alastomana olo on inhottavaa. Käytän binderiä päivittäin, mutta uudessa sitä ei voi käyttää. Kun hän kysyi, pystynkö harrastamaan seksiä, totesin, etten aseksuaalina koe halua tai tarvetta moiseen. Keskustelu jatkui jotenkin seuraavalla tavalla:

KP (koulupsykologi): Mitä tarkoittaa aseksuaalisuus?

Minä: Sitä, ettei koe seksuaalista mielenkiintoa muita kohtaan.

KP: Oletko varma? Onko sinua käytetty hyväksi lapsena?

Minä: Olen, ei.

KP: No... Mä en tiedä, mitä mun pitäis sanoa, mut mä säälin sua. Sä menetät jotain tosi kivaa.

Minä (erittäin ärtyneenä): Ei tarvii.

Kukaan muu ei ole onnistunut loukkaamaan minua yhtä täydellisesti parilla lauseella, ja hänen pitäisi olla vielä ammattilainen. Hän kyseenalaisti identiteettini ja sanoi vielä säälivänsä minua. Minua ei niinkään haittaa, ettei hän tiennyt aseksuaalisuudesta, koska monet eivät tiedä. Minusta vain on outoa, että niin sanotut ammattilaiset ovat ainoita, joiden suhtautumisen perusteella olen poikkeava yksilö.”

Nuori, Etelä-Suomi, kertomus lähetetty *Normit.fi* -sivustolle

riaalia on sen jälkeen analysoitu yhdessä työntekijöiden kanssa. Materiaalista on käynyt ilmi, kuinka työntekijät huomaa- mattaan kohdistavat eri tavalla huomiota tyttöihin ja poikiin. Tytöt tulevat helposti toiminnallisissa tuokioissa kohdelluksi ohjaajien pikku apulaisina ja he saattoivat joutua odottamaan kauemmin työnteki- jöiden apua. Varhaiskasvatuksen suku- puolinormatiiviset käytännöt paljastuivat työntekijöille vasta, kun mukaan otettiin ulkopuolinen tarkkailija havainnoimaan toimintaa.

→ *Esimerkkejä tilanteista, joissa normit vaikuttavat opettajan ja opiskelijoiden koh- taamiseen luokkahuoneessa.*

- 1 Tytöt joutuvat viittaamaan kauem- min kuin pojat ennen kuin pääsevät vastaamaan.
- 2 Maahanmuuttajataustainen oppilas nähdään ensisijaisesti maahanmuut- tajaoppilaana, ja vasta sitten omana itsenään.
- 3 Vammainen oppilas joutuu pärjää- mään vielä paremmin kuin muut, jotta hänet nähtäisiin yhdenvertai- sena osallistujana luokassa.
- 4 Pojille annetaan tilaa olla enemmän äänessä kuin tytöt.
- 5 Tytöt sijoitetaan poikien väliin rau- hoittamaan poikia.

Opettajan omien normien proses- soinnin ja niiden tiedostamisen avulla normatiivisuuden vaikutus opetuksessa vähenee. Oppilaiden kokemuksille her- kistynyt opettaja oppii itsekin uutta opetustilanteessa samalla, kun oppilaat pääsevät osallistumaan tasavertaisemmin opetukseen.

Katso kriittisesti oppimateriaalia

Oppimateriaali ei pelkästään välitä tie- toa oppilaille, se välittää myös tietynlaista maailmankuvaa. Oppikirjojen kuvavalin- nat heijastelevat usein yhteiskunnan valta- asetelmia. Niissä voi loistaa tiettyjen ihmis- ryhmien poissaolo tai niissä voidaan esittää ihmisiä hyvin stereotyyppisten sukupuoli- roolien kautta.

Jos kokiksi opiskelevan oppilaan kirjassa on poikkeuksetta ainoastaan valkoihoisia mieskokkeja, voi ei-valkoihoiselle tytölle tulla sellainen olo, että ammatti ei ole hänelle tarkoitettu ollenkaan.

Kuvien lisäksi on hyvä tarkastella miten erilaisia vähemmistöjä käsitellään oppi- kirjoissa. Esimerkiksi filosofian kirjassa voi olla osio, jossa on puolesta ja vastaan -teksti homoseksuaalisuudesta. Tällainen opettamistapa perustuu heteronormatiivi- seen ajatukseen, jonka mukaan homous ei ole läsnä luokassa muuten kuin abstrak- tina kysymyksenä, josta väitellään. Pohdi, miltä tämä tuntuu oppilaista, jotka eivät identifioitu heteroiksi.

Historian oppikirjassa voi puolestaan historiallisen ajan alun kuvituksena olla valokuvia nykyafrikkalaisista tanssimassa perinnetansseja ja eurooppalaisista turis- teista valokuvaamassa antiikin Kreikan raunioita. Näin oppikirjan kuvat uusinta- vat käsitystä vielä historiansa aamuhämä- rissä elävistä, ”alikehittyneiden” maiden ihmisistä ja toisaalta taas sivistyneistä eurooppalaisista, joilla on reflektioiva suhde omaan historiaansa. Pohdi, miten tämä vaikuttaa oppilaisiin, joiden suku- juuret ovat Euroopan ulkopuolelta.

Puutu kiusaamiseen

Kiusaamisen yhteydessä käydään usein keskustelua siitä, tulisiko kiusatun vai kiusaajan vaihtaa koulua. Mutta entä jos

kiusaaminen koulussa ei lopukaan kummallakaan toimintatavalla?

Kiusaamisen taustalla voi olla oppilaiden tieto siitä, että kiusattu ei ole aivan kuin muut. Kiusaaminen on vallankäyttöä, joka kohdistetaan usein juuri siihen osaan oppilaan minuutta, joka poikkeaa yleisestä normista. Se voi olla silmälasit, vääränlainen sukupuolen ilmaisu, lihavuus, ihonväri tai perhetausta.

Kiusaamistapahtuma ei siksi ole yksittäinen ilkeä teko. Se saattaa samalla olla myös olemassa olevan valtasuhteen vahvistamista. Näin ollen oppilas, jonka keho, vaatteet, ulkonäkö, perhetausta tai tapa puhua poikkeaa oletetusta, joutuu kohtaamaan normista poikkeamisen seuraukset yhä uudestaan ja uudestaan.

On tärkeää tuoda kiusaamisen taustalla oleva normatiivisuus näkyviin. Haukkumasanat saavat voimansa taustalla olevista syrjivistä normeista. Esimerkiksi jos oppilasta kiusataan hänen ihonvärinsä takia, vaikuttaa taustalla ihonvärinormi: ajatus siitä, että valkoihoisuus on normi, ja kaikki siitä poikkeava on vähemmän arvokasta.

Pelkkä kiusaamiseen puuttuminen ei siksi riitä. On kiinnitettävä huomiota valtasuhteeseen, joka mahdollistaa kiusaamisen. Silloin pitää huomioida koulun yleinen ilmapiiri, opettajan tapa puhutella eri taustoista kotoisin olevia oppilaita, oppikirjojen kuvat, joissa saattaa olla vain valkoihoisia opiskelijoita, ja tapa, jolla opiskelijan alalla työllistymiseen liittyvää rasismia käsitellään – tai jätetään käsittelemättä.

Kiusaamisen taustalla ja rinnalla voivat myös vaikuttaa muut valtarakenteet kuten seksismi, rasismi, luokkaan liittyvä epätasa-arvo ja yhteiskunnan normi, joka arvottaa vammattomuutta korkeammalle kuin poikkeavalla tavalla toimivia kehoja.

Kiusaaminen on ulossulkemisen ele, jolla oppilas erotetaan ”meistä”. Kiusaamiseen voidaan vaikuttaa käsittelemällä

paitsi itse tilannetta, myös sen taustalla olevia normeja. Kiusatulle voi olla myös tärkeää ymmärtää, että kiusaaminen ei johdu hänestä, vaan sillä on syy, jolle voidaan tehdä jotain.

Kun normikriittisyyttä käytetään oppilaitoksen käytäntöjen, tilaisuuksien, opetustilanteiden ja sosiaalisten kohtaamisten käsittelyyn, heikkenevät samalla valtasuhteet, jotka vaikuttavat kiusaamisen ja ulossulkemisen taustalla. Normikriittisyys on näin hyvä kiusaamisen ennaltaehkäisijä.

Esimerkiksi koulussa, jossa oppilaiden kanssa on käsitelty sukupuolen ilmaisun monimuotoisuutta, oppilaat ymmärtävät, että sukupuoltaan voi ilmaista moninlaisella tavalla. Tällöin on vähemmän todennäköistä, että feminiinisyyttään ilmaisevia poikia tai maskuliinisuuttaan ilmaisevia tyttöjä kiusattaisiin.

Älä laita opiskelijoita väittelemään ihmisryhmän olemassaolon oikeutuksesta

Yksi tapa käsitellä moraalikysymyksiä luokassa on jakaa ryhmä kahtia ja muodostaa väittelytilanne, jossa puolet luokasta puolustaa kysymystä ja puolet vastustaa. Älä kuitenkaan koskaan laita opiskelijoita väittelemään siitä, onko jonkun ihmisen tai ihmisryhmän olemassaolo hyväksyttävää vai ei.

Tällaiset tilanteet ovat satuttavia oppilaille, koska asia sitten heitä itseään tai heidän siteitään toisiin ihmisiin. On hurjaa joutua tilanteeseen, jossa joutuu väittelemään siitä onko hyväksytty.

Jos avoin keskustelu luokassa menee tähän suuntaan, pidä keskustelu itse aiheessa (esimerkiksi yhteiskunnallisissa ilmiöissä ja mekanismeissa kuten maahanmuutto, eurooppalainen köyhyys, seksuaalinen suuntautuminen) ja pyri ehkäisemään keskustelua, jossa kyseenalaistetaan kokonaisten ihmisryhmien olemassaolon

oikeutus (esimerkiksi maahanmuuttajat, romanikerjäläiset, homot).

Väittelyn sijaan voidaan yhdessä pohtia ja keskustella, miten yhteiskunnan normit ovat muotoutuneet historian saatossa ja miten oppilaat havaitsevat niitä ympäristössään.

Älä laita yksilöä edustamaan koko ryhmää

Älä kysy oppilaalta luokahuoneessa erikseen hänelle osoitettuja kysymyksiä hänen taustastaan tai hänestä itsestään, jotta hän ei joudu edustamaan jotain tiettyä ryhmää.

Vaarana on, että hän tulee nähdyksi sekä opettajan että muiden oppilaiden silmin nimenomaan ryhmän edustajana, ei omana itsenään, jolla olisi oikeus olla tasavertaisessa oppimistilanteessa muiden kanssa.

Opetustilanteessa kysymysten tulisi olla yleisiä, sellaisia, joihin kuka tahansa voisi vastata. Oppilaalla ei ole velvollisuutta jakaa kokemuksiaan identiteetistään muille opiskelijoille luokkatilanteessa. Hänen tehtävänsä ei ole opettaa muita opiskelijoita esimerkiksi seksuaalivähemmistöistä, esteettömyydestä tai siitä, mikälaista hänen alkuperäisessä kotimaassaan on. Vastuu opettamisesta on aina opettajalla.

Pidä normikriittisyys aina mukana

Normikriittisyys on periaate, jota voi soveltaa kaikissa tilanteissa koulussa. Se on tapa ennaltaehkäistä syrjintää ja tehdä koulusta yhdenvertaisempi tila kaikille.

Pääsevätkö kaikki mukaan? Jos ei, niistä mistä se johtuu? Mikä estää ihmisten osallistumisen?

Kiusaamisen, ulossulkemisen ja näkyväksi tekemisen takana on yleensä yhteiskunnallinen normi, joka vaikuttaa

syrjivästi. Siksi on tärkeää pitää mielessä laajempi normikriittinen näkökulma koulun pulmatilanteiden ratkaisemisessa.

Normikriittisyys auttaa muuttamaan käytäntöjä sellaisiksi, että kaikki pääsevät mukaan. Se on asenne, aktiivista pohdintaa, valtasuhteiden näkyväksi tekemistä, tilanteiden käsittelyä ja uusien tapojen luomista.

Opettajan muistilista

→ *Normikriittisyys nopeasti*

- ☐ Älä olet.
- ☐ Puhu inklusiivisesti, eli kaikki kuulijat huomioiden.
- ☐ Mieti omia käsityksiäsi.
- ☐ Itsemäärittelyoikeus kunniaan.
- ☐ Tarkkaile miten puheenvuorot jakaantuvat.
- ☐ Katso kriittisesti oppimateriaalia.
- ☐ Puutu kiusaamiseen.
- ☐ Älä laita opiskelijoita väittelemään ihmisryhmän olemassaolon oikeutuksesta.
- ☐ Älä laita yksilöä edustamaan koko ryhmää.
- ☐ Pidä normikriittisyys aina mukana.

Tehtävä 3

Etu oikeuskävely

Sijoita osallistujat riviin – tilaa pitää olla riittävästi, jotta voi ottaa askelia eteenpäin. Jaa opiskelijoille lapuilla kuvitteelliset identiteetit ja anna osallistujien hetken eläytyä rooliinsa. Pyydä kysymään jos lapuissa on jotain mitä ei ymmärrä. Kerro, että luet ääneen väitteen yhden kerrallaan ja osallistujien tulee harkita, pitääkö väite heidän kohdallaan paikkaansa ja tällöin astua eteenpäin, muutoin tulee jäädä paikalleen.

7

Voit matkustaa minne haluat ilman, että sinun pitää selvittää onko bussi, juna tai lentokone esteetön.

8

Et pelkää sitä, että poliisi pysäyttäisi sinut.

9

Voit ostaa laastaria, joka on samanväristä kuin ihosi.

10

Kukaan ei ole kommentoinut seksuaalista suuntautumistasi tai sukupuoltasi halventavasti.

11

Voit mennä uimahalleihin ilman, että sinun pitäisi miettiä menetkö naisten vai miesten pukuhuoneeseen.

12

Ihmiset eivät juuri koskaan vilkuile sinua epäluuloisesti kadulla.

13

Kukaan ei ole kysynyt sinulta, mistä sinä oikeasti olet kotoisin.

14

Tulit tähän rakennukseen ilman, että sinun piti miettiä rappusia tai kynnyksiä.

15

Sinulla ei ole ollut taloudellisia vaikeuksia.

66

Astu eteenpäin, jos:

1

Pyhäpäiväsi on aina merkattu punaisella värillä kalenteriin.

2

Kukaan ei ole kysynyt sinulta, oletko tyttö vai poika.

3

Loppukuusta sinulla on vielä rahaa.

4

Kukaan ei ole selittänyt kiukkuisuuttasi kuukautisilla.

5

Mahdollisuutesi saada töitä eivät ole huonommat nimesi takia.

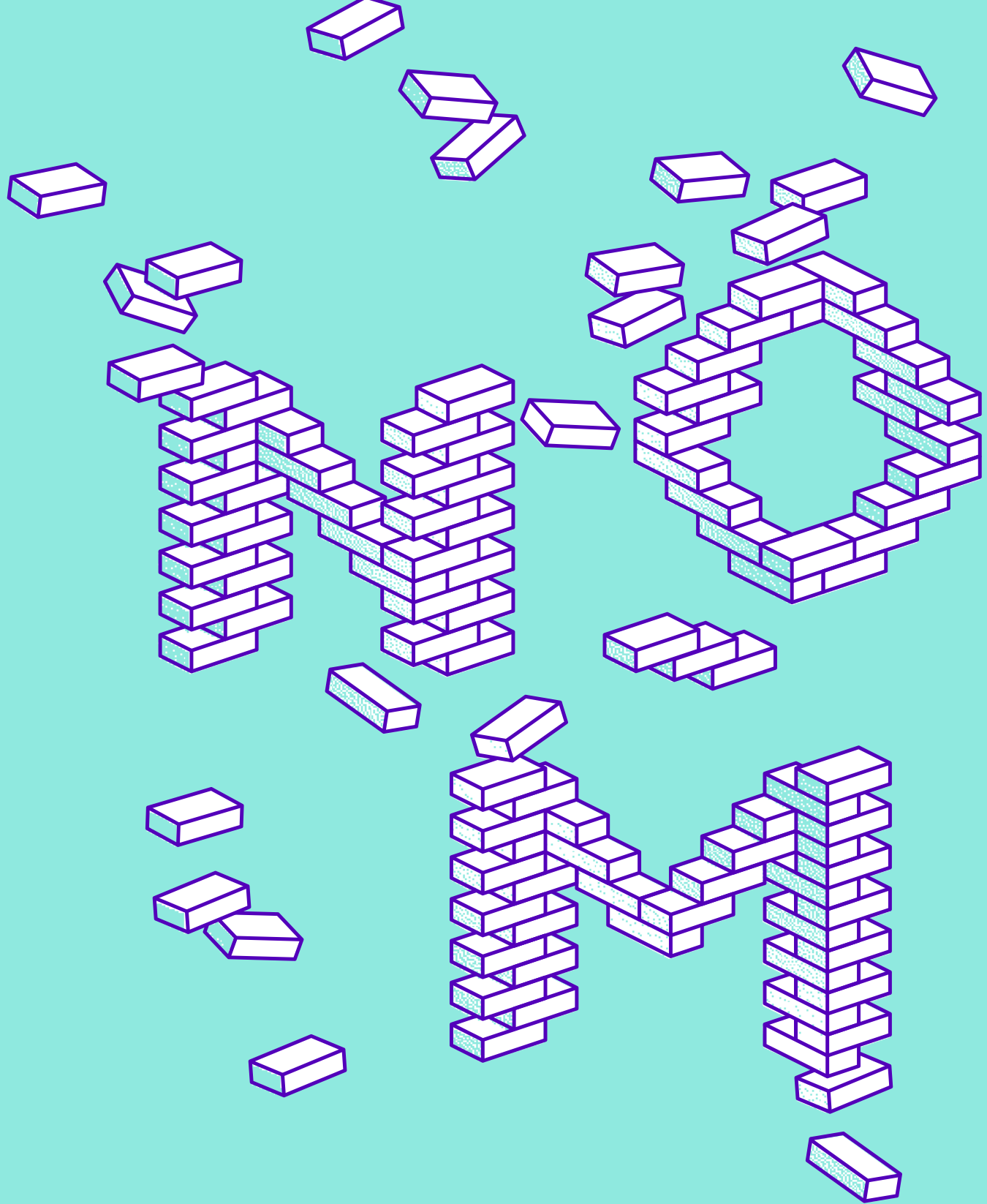
6

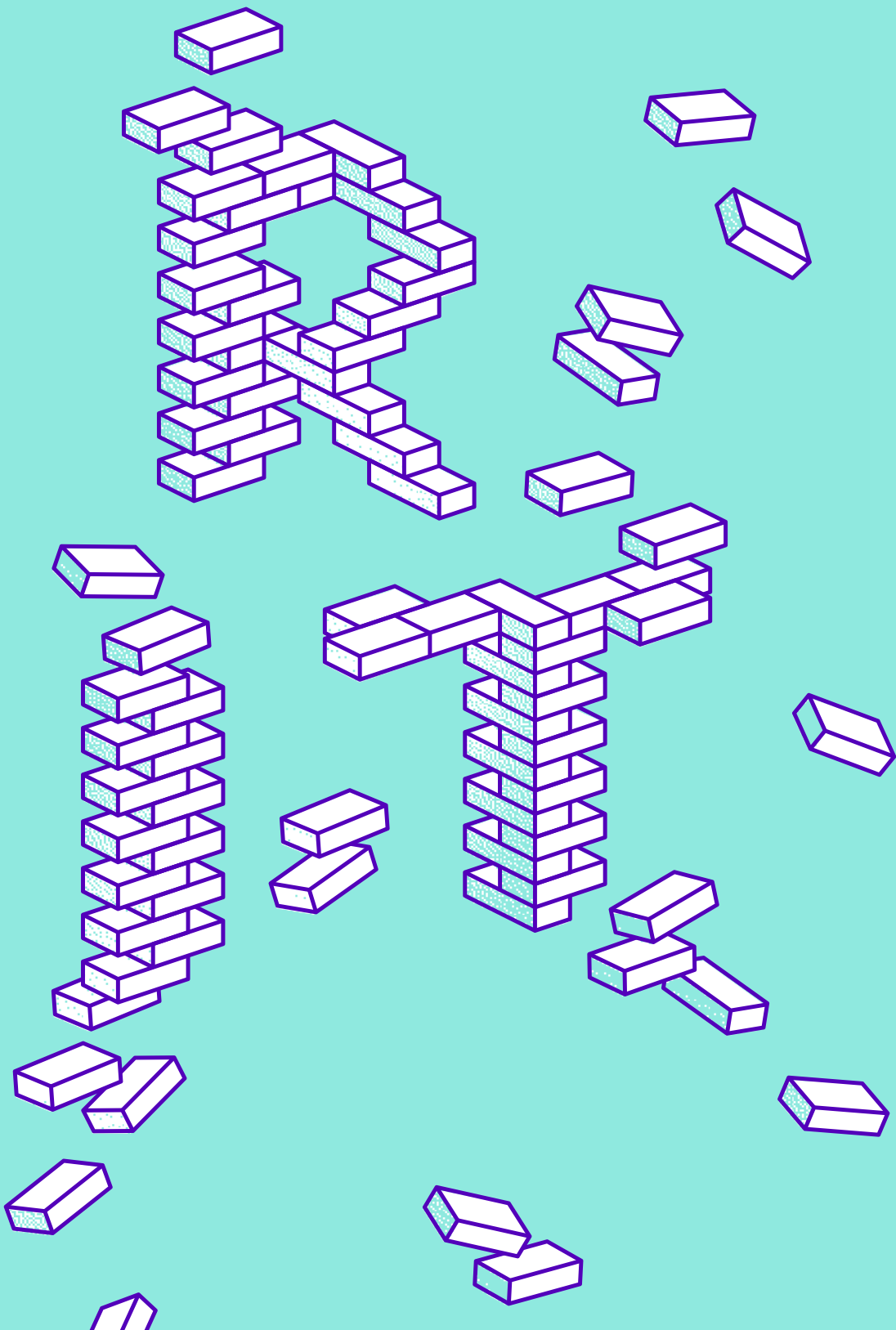
Äidinkieltäsi, uskontoasi ja kulttuuriasi arvostetaan yhteiskunnassasi.

- 16** Sinulla on EU-passi.
- 17** Et ole koskaan hävennyt kotiasi tai vaatteitasi.
- 18** Kukaan poliitikko tai keskustelijat ei kyseenalaistaisi mahdollisuuttasi olla vanhempi.
- 19** Sinusta tuntuu, että ihmiset kuuntelevat sinua ja ottavat mielipiteesi vakavasti.
- 20** Kotisi lähellä on nuorisotalo, jossa työntekijät puhuvat äidinkieltäsi.
- 21** Voit asioida viranomaisten luona ilman tulkkia.
- 22** Voit kävellä kadulla käsi kädessä rakkaasi kanssa ilman, että kukaan ihmettelee.
- 23** Joka päivä voit lukea sanomalehdistä menestyneistä ihmisistä, joilla on sama ihonväri kuin sinulla.
- 24** Jos vierailisit eduskunnassa ihmiset voisivat helposti uskoa, että olet kansanedustaja.
- 25** Sinun ei tarvitse etsiä tarjouksessa olevia ruokia kaupasta.
- 26** Vanhempasi ja opettajasi saavat sinut tuntemaan, että sinusta voi tulla mitä tahansa.

- 27** Sinua ei pelota iltaisin, kun olet kaupungilla.
- 28** Asut asuinalueella, jossa on pieni työttömyysprosentti.
- 29** Sinun on helppo löytää yhteiskunnallista tietoa äidinkielelläsi.
- 30** Kukaan ei ole tytötellyt sinua.
- 31** Sinun ei tarvitse jännittää, jos kuljet ison miesjoukon ohitse yöllä.
- 32** Sinun ei tarvitse huolehtia, että sukupuolen takia palkkasi olisi pienempi kuin työkavereittesi.
- 33** Sinun ei ole koskaan tarvinnut kertoa sukulaisillesi seksuaalisesta suuntautumisestasi.

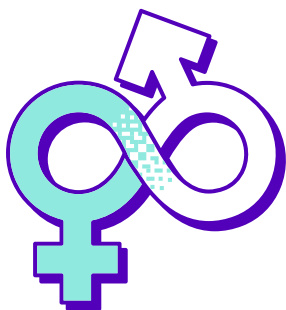
Etuoikeuskävelyn on tarkoitus havainnollistaa, miten normit ja etuoikeudet liittyvät toisiinsa. Pura kävely osallistujien kesken siten, että osallistujat ovat vielä kävelyn lopputuloksen asemissaan. Aloita ensin ääripäistä eli haastattele ensin pari pisimmälle ehtinyttä ja pari viimeiseksi jäänyttä. Pyydä osallistujia kertomaan, mitkä heidän identiteettinsä oli ja kysy: Minkälaisia esteitä tuli? Toistuiko joku asia, minkä vuoksi ei päässyt eteenpäin? Miltä tilanne tuntui? Koko ryhmän kanssa voitte keskustella, olivatko jotkut väitteistä olennaisempia etenemisen kannalta kuin toiset? *Mitkä?*

Sukupuoli

70

Sukupuolinnormit rajaavat sitä, mitä pidetään eri sukupuolille sopivana. Sukupuolinnormit vaikuttavat tilojen, toiminnan ja sosiaalisuuden sukupuolittumiseen. Koulussa tämä näkyy siinä, miten tyttöjen ja poikien oletetaan kanssakäyvän keskenään.

Lapset kohtaavat erilaisia sosiaalisia odotuksia toimijuudestaan. Tytöiltä odotetaan ulkonäkökeskeisyyttä, kiltteyttä ja auttavaisuutta, pojilta puolestaan kilpailullisuutta, voimannäyttöä, kykyä puolus-

taa itseään ja peittää tiettyjä tunteita.

Odotukset tulevat kulttuuristamme ja ne todentuvat vertaisten eli lasten ja nuorten keskinäisissä suhteissa. Vertaisilta saatu palaute vaikuttaa voimakkaasti minäkuvan muodostumiseen.

Pojat viettävät aikaa poikien kanssa ja tytöt tyttöjen kanssa. Sukupuolten väliin suhteisiin vaikuttaa vahvasti myös heteronormi.

Kaksijakoiseen sukupuolijärjestelmään sopimattomat jäävät ahtaalle. Kun monet koulun tiloista, kuten vessat ja vaateidenvaihtotilat on sukupuolitettu, saattaa transsukupuolisten nuorten ja nuorten, joiden sukupuolen ilmaisu poikkeaa normista, olla vaikea käyttää yhteisiä tiloja.

Sukupuolinnormi on mukana kaikissa tilanteissa, joissa ihmiset kohtaavat. Siitä seuraa odotus, jonka mukaan ihmisen on käyttäydyttävä sukupuolelleen tyypillisellä tavalla: feminiinisyttä ja maskuliinisuutta ilmaistaan aina tietyllä tavalla. Normit tuottavat myös ahtaita rooliodotuksia, esimerkiksi miesten ja naisten oppimiskyvystä, johtamistaidoista tai vaikka seksuaalisuudesta.

Transihmisillä on tavallista enemmän kokemuksia rankasta ja pitkäkestoisesta koulu-kiusaamisesta. Suomalaisista transnuorista 82 prosenttia on kokenut sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvää häirintää. Koulu on yleisin paikka, jossa nuoret joutuvat kokemaan häirintää. 88 prosenttia transnuorista on kokenut häirintää nimen omaan koulussa. 60 prosenttia transnuorista on joutunut kiusatuksi ja 7,5 prosenttia 15-19-vuotiaista transnuorista kohtaa kiusaamista viikottain. (*Hur mår HBTIQ-unga i Finland?*, Alanko, 2013)

Sukupuolen ilmaisu ja sukupuoli-identiteetti

Sukupuolen ilmaisu liittyy olemukseen, kehonkieleen, eleisiin ja vaatetukseen. Osalla nuorista sukupuolen ilmaisu on ristiriidassa ympäristön odotusten kanssa. Silloin seurauksena voi olla kiusaamista ja hämmennystä: kuuluuko oppilas tyttöjen vai poikien ryhmään. Osa nuorista tietää tarkasti identifioituvansa esimerkiksi transsukupuoliseksi tai transgenderiksi. Heidän yksilöllisiä valintojaan, kuten persoonapronominia tai valittua nimeä pitää kunnioittaa.

"Kun vastaan yhteishaun sukupuolikohtaan mies, hakukone ilmoittaa sen "muodolliseksi virheeksi", koska vastaukseni ei vastaa henkilötunnukseni loppua. Pystyäkseen tekemään haun, minun olisi valittava sukupuolekseni nainen. Sukupuoli ei kuitenkaan ole mikään valintakysymys. En ole hakenut opiskelupaikkaa yhteishaun kautta neljään vuoteen."

Juudas Kannisto kirjoittaa Normit.fi-sivuston blogissa.

Tiukka sukupuoli-järjestelmä karsii kaikilta ominaisuuksia, joita pidetään tietyille sukupuolelle sopimattomana. Myös pojat voivat olla herkkiä ja tytöt riehakaita. Kaikilla on sukupuolesta riippumatta maskuliinisia ja feminiinisiä puolia ja niiden ilmaisemisen tulisi olla turvallista. Maskuliinisuuden ja feminiinisuuden normien mukaan eläminen on myös ahdistavaa: tulee tunne, ettei koskaan ole tarpeeksi hyvä.

Normatiiviseen sukupuoli-järjestelmään voi olla vaikea sopeutua, jos oma sukupuolen kokemus ylittää kahden sukupuolen rajat. Esimerkiksi transsukupuolisten nuorten voi olla hankalaa vaihtaa vaatteet liikuntatunnille kahden sukupuolen mukaan jaetuissa pukuhuoneissa.

Seksismi

Sukupuoli-järjestelmä on epätasa-arvoinen. Seksismillä tarkoitetaan asennetta, jonka mukaan sukupuolia pidetään eriarvoisina. Tyttöjä ja naisia kohdellaan huonommin, koska he ovat tyttöjä ja naisia. Se voi tarjota sitä, että pojat saavat koulussa enemmän huomiota kuin tytöt tai että valmistuessaan he saavat jo ensimmäisessä työpaikassaan paremman lähtöpalkan.

Maskuliinisuuden normi

Hegemoniseksi maskuliinisuudeksi sanotaan kulttuurista miehisyyden ideaalia, jossa valtaa käytetään toisten alistamiseksi. Ideaaliin liittyy menestyksen, vallan ja voiman näyttäminen, paremmuuden osoittaminen, rationaalisuus, tunteiden peittäminen ja erottautuminen feminiinisydestä. Siinä on mukana väkivallan ulottuvuus: väkivallan ihailu ja sen oikeuttaminen, uhkailu ja väkivallan käyttäminen.

Luokkahuoneessa tämä ilmiö kaventaa tyttöjen ja hiljaisten poikien toimijuutta.

Hegemonisessa maskuliinisuudessa kaverisuosion saavuttaminen on itseen keskittyvää, hierarkiaan perustuvaa arvostuksen hakemista toisilta. Arvostusta hankitaan esimerkiksi huimapäisillä tempuilla, sääntörikkomuksilla ja merkkituotteilla, kuten uusilla vaatteilla tai kännyköillä.

Korkea sosiaalinen status antaa yksilölle käyttöön *statusresursseja*: suosittu voi valita kaverinsa ja päättää muiden puolesta, mikä on *hyvää läppää* ja mikä *coolia*. Korkeasta sosiaalisesta asemasta käsin voi

myös toisinaan olla *nolo* ja rikkoa normeja läpällä, eikä siitä seuraa kiusaamista tai porukasta ulossulkemista.

Huonoja seurauksia hegemonisella maskuliinisuudella on sen yhteys seksismiin, huoritteluun ja homotteluun. Se sysää tytöt syrjään toiminnan keskiöstä ja tuo mukanaan ulossulkemisen mekanismien voimakasta käyttöä ja erityisesti poikien kesken väkivallan uhkaa.

Ulossuljetuksi tulemisen pelon sijaan oppilaiden keskinäisten siteiden tulisi perustua reiluuteen ja toveruuteen ja kaikkien mukaan ottamiseen. Opettaja on avainasemassa yhteisten arvojen sanallistamisessa, yhteistoiminnan luomisessa ja hankaliin tilanteisiin puuttumisessa.

Samalla kun opettajana yrittää hillitä turhaa uhoamista, on hyvä tiedostaa, että yhteiskunnassamme nuoret miehet nähdään ja koetaan helposti uhkana. Onko jurottava nuori hupparin huppu päässä uhkaava ilmestys vai suojakuorensa sisällä kehittyvä nuori, vastuullinen aikuinen? Myös pojille on annettava tilaa työstää identiteettiään. Ei ole olemassa yhtä yhdenmukaista tapaa ilmaista tiettyä sukupuolta: miehenä olemisen malleja on monia.

Muistilista normien käsittelyyn

→ Sukupuoli-identiteetti

- ☐ Kunnioita jokaisen omaa sukupuoli-identiteettiä.
- ☐ Opetuksessa on huomioitava, että oppilaissa on transsukupuolisia, muunsukupuolisia ja intersukupuolisia.
- ☐ Käytä oppilaan valitsemaa nimeä.
- ☐ Oppilaille on annettavaa asiallista tietoa sukupuolen moninaisuudesta terveystiedossa, biologiassa ja psy-

kologiassa. Moninaisuutta voi tuoda näkyväksi muissakin oppiaineissa.

- ☐ Voivatko oppilaat valita, osallistuvatko he poikien vai tyttöjen liikuntatunneille? Mieti, onko tarpeen jaotella liikuntatunteja sukupuolen mukaan.

- ☐ Onko koulussa myös yksilöllisiä WC-tiloja ja pukuhuoneita, jotka eivät ole sukupuolitettuja?

→ Sukupuolen ilmaisu

- ☐ Tarkastele, miten sukupuolirooli-odotukset näkyvät opetuksessa ja koulun arjessa. Näkyykö sukupuolen ilmaisun moninaisuus koulussa, oppilaissa ja oppimateriaalien kuvissa?

- ☐ Huomaa, tue ja vahvista nuoria, jotka sukupuolen ilmaisullaan ja valinnoillaan haastavat sukupuolinnormeja. Tarjoa asiallista tietoa transvestisyydestä.

- ☐ Puutu sukupuolen ilmaisuun perustuvaan kiusaamiseen ja häirintään.

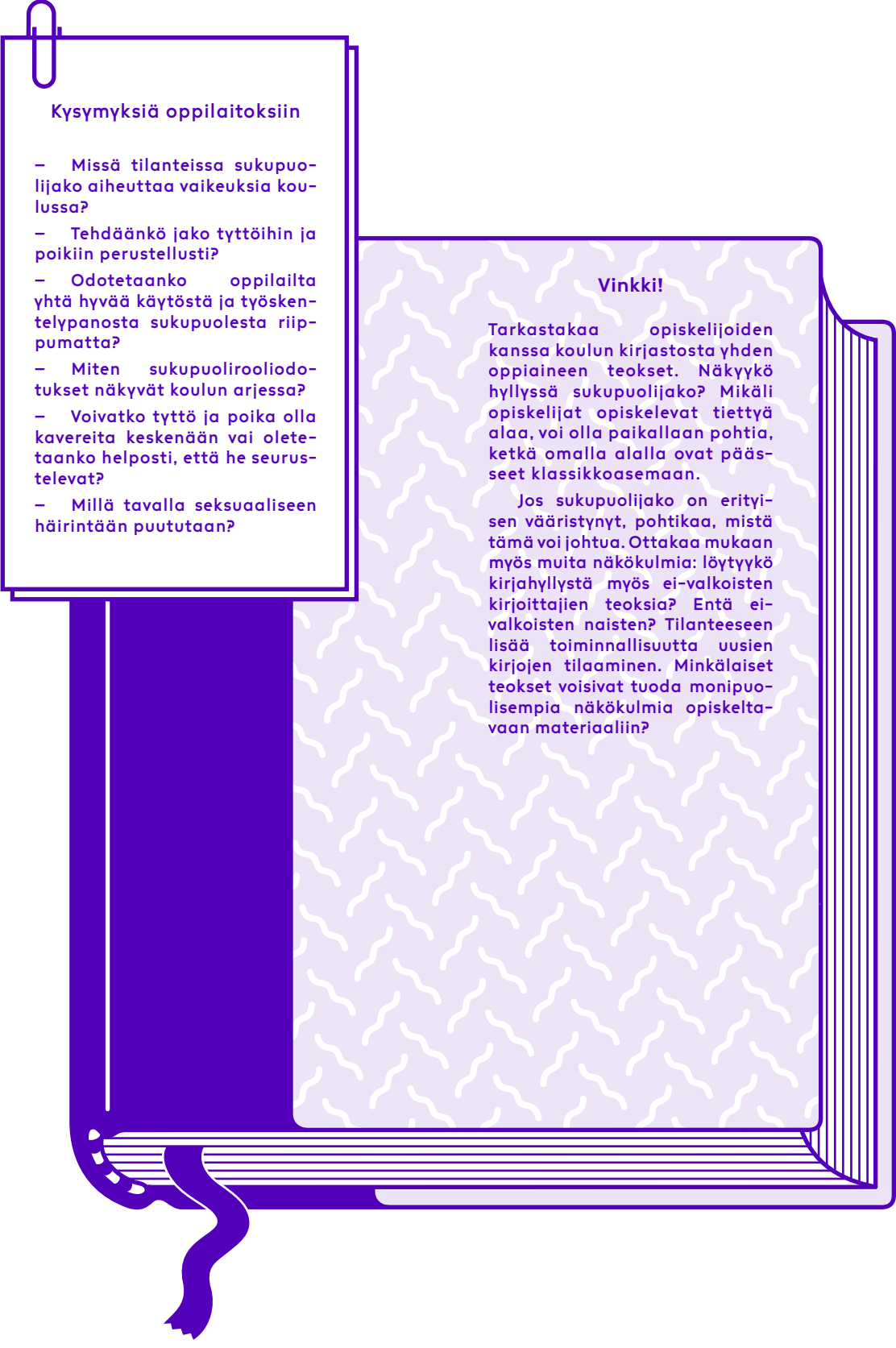
- ☐ Puutu transsukupuolisuuteen.

- ☐ Ei seksuaalista häirintää koulussa! Jokaisella on oikeus asettaa omat rajansa ja niitä tulee kunnioittaa.

→ Sukupuolijakauma

- ☐ Mieti, kannustatko ja huomioitko tyttöjä ja poikia yhtä paljon luokkatilanteissa?

- ☐ Tue ja rohkaise oppilaita, jotka ovat kiinnostuneita hakeutumaan heidän sukupuolelleen "epätyypillisiin" ammatteihin.

Kysymyksiä oppilaitoksiin

- Missä tilanteissa sukupuoli-jako aiheuttaa vaikeuksia koulussa?
- Tehdäänkö jako tyttöihin ja poikiin perustellusti?
- Odotetaanko oppilailta yhtä hyvää käytöstä ja työskentelypanosta sukupuolesta riippumatta?
- Miten sukupuolirooliodotukset näkyvät koulun arjessa?
- Voivatko tyttö ja poika olla kavereita keskenään vai oletetaanko helposti, että he seurustelevat?
- Millä tavalla seksuaaliseen häirintään puututaan?

Vinkki!

Tarkastakaa opiskelijoiden kanssa koulun kirjastosta yhden oppiaineen teokset. Näkökö hyllyssä sukupuoli-jako? Mikäli opiskelijat opiskelevat tiettyä alaa, voi olla paikallaan pohtia, ketkä omalla alalla ovat päässeet klassikkoasemaan.

Jos sukupuoli-jako on erityisen vääristynyt, pohtikaa, mistä tämä voi johtua. Ottakaa mukaan myös muita näkökulmia: löytyykö kirjahyllystä myös ei-valkoisten kirjoittajien teoksia? Entä ei-valkoisten naisten? Tilanteeseen lisää toiminnallisuutta uusien kirjojen tilaaminen. Minkälaiset teokset voisivat tuoda monipuolisempia näkökulmia opiskeltavaan materiaaliin?

Heteronormi

74

Heteronormatiivisen ajattelutavan mukaan ihmiset jakautuvat kahteen sukupuoleen, jotka haluavat toisiaan. Heteronormatiivisuus tarkoittaa käytännössä, että kaikki muut identiteetit ja romanttisten suhteiden muodot jäävät näkymättömiin puheista, kuvista ja opetuksesta.

Koulussa heteronormi voi näkyä olettamuksissa, joita opettajat tekevät oppilaista. Tämä voi ilmetä esimerkiksi tavassa puhua oppilaille. Opettajan esimerkeissä saatta-

vat toistua vain heterosuhteet tai perheet, jotka koostuvat miehestä ja naisesta.

Heteronormatiivisuudella voi olla oppilaan kokemukselle suuri merkitys. Esimerkiksi monet ei-heterot ovat kertoneet, kuinka he ajattelivat nuorena, ettei perhe-elämä tai parisuhteet kuulu heille ja että he tulevat aina olemaan yksin. Tämä johtui siitä, että koulussa perheitä ja parisuhteita käsiteltäessä puhuttiin ainoastaan heteroista.

Homottelu

Homottelu ja lesbo-sanan käyttäminen haukkumasanana koulussa viestittävät, että homous ja lesbous ovat huonoja ja hävettäviä asioita. Kiusaaminen vahvistaa heteronormia. Se myös saa ei-heterot opiskelijat todennäköisesti vaikenemaan omasta seksuaalisesta suuntautumisestaan.

Heteronormatiivisuuden takia ei-heterot joutuvat jatkuvasti miettimään kaapista tuloa. Heteronormi näkyy olettamuksena siitä, että kaikki ovat heteroita. Jos ei ole hetero, on suuntautumisestaan

siksi kerrottava aina uudestaan ja uudestaan. Kaapista tulosta tulee normin takia asia, jota pitää miettiä uusia ihmisiä kohdatessaan.

Heteronormi tarkoittaa sitä, että heteroiden ei tarvitse tulla kaapista, sillä heterous on oletusarvo. Tästä poikkeavat joutuvat miettimään, miten he kertoisivat itsestään ja elämästään.

Ihmisten ja suhteiden moninaisuus otetaan parhaiten huomioon niin, että ei oleteta kaikkien olevan samanlaisia. Se tarkoittaa herkkyyttä sille, että kaikki oppilaat eivät identifioitu heteroiksi. Se on kunnioitusta jokaisen omaa seksuaalista suuntautumista ja identiteettiä kohtaan.

→ *Sukupuoli- ja heteronormatiivisen ajattelun esimerkkejä*

- Ihmiset jaetaan ryhmiin sukupuolen perusteella, ja sukupuoleen liitetään automaattisesti tiettyjä ominaisuuksia (kyky, kiinnostus, käyttäytyminen jne.)
- Lapsia, nuoria tai aikuisia tytötlään tai pojitellaan, ja tähän liitetään tietty arvo.
- Lapsen tai nuoren käyttäytymiseen suhtaudutaan eri tavalla, riippuen hänen sukupuolestaan.
- Ihmisille annetaan eriarvoisesti tilaa, huomiota tai resursseja riippuen heidän sukupuolestaan.
- Ihmisistä tehdään johtopäätöksiä sukupuoleen tai seksuaaliseen suuntautumiseen liittyvien stereotyyppien perusteella.
- Luullaan, että homon, lesbon tai biseksuaalin voi tunnistaa päältäpäin.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöistä puhutaan usein myös HLBTIQ-ihmisinä. Lyhenne viittaa homoihin, lesboihin, biseksuaaleihin, transihmisiin, intersukupuoliin sekä queer ihmisiin.

Sukupuoli-identiteetti

Sukupuoli-identiteetti tarkoittaa ihmisen omaa kokemusta sukupuolestaan tai sukupuolettomuudestaan.

Sukupuolen ilmaisu

Sukupuolen ilmaisu sisältää kaiken yksilön toiminnan ja käyttäytymisen, jolla hän ilmaisee itselleen ja muille olevansa nainen, mies tai jotain muuta.

Seksuaalinen suuntautuminen

Seksuaalinen suuntautuminen kertoo siitä, keneen henkilö tuntee vetovoimaa emotionaalisesti ja/tai eroottisesti. Seksuaalisen suuntautumisen moninaisuuteen kuuluvat niin *homous*, *lesbous*, *biseksuaalisuus* kuin *heterous*, sekä muut tavat määritellä seksuaalista suuntautumista.

Transihmiset

Transihminen on kattotermi, ja tarkoittaa transsukupuolisia, transgendereitä ja transvestiittejä.

Transsukupuolinen

Transsukupuolisen ihmisen kokemus omasta sukupuolestaan ei vastaa hänen syntymässä määriteltyä sukupuoltaan. Transsukupuolinen ihminen voi korjauttaa kehoaan vastaamaan omaksi koettua sukupuolta. Transsukupuoliselle on tärkeää, että hänet kohdataan siinä sukupuolella, jota hän kokee olevansa, minkä vuoksi sukupuolenkorjauksen sosiaaliset ja juridiset puolet ovat myös tärkeitä.

Transgender

Transgender ei koe kuuluvansa selkeästi mies- eikä naissukupuoleen. Hän voi olla molempia tai ei kumpaakaan, eli hän elää mieheyden ja naiseuden rajalla, välillä tai ulkopuolella. Transgender voi kokea itsensä sukupuolettomaksi, muunsukupuoliseksi, kaksi- tai monisukupuoliseksi.

Transvestiitti

Transvestiitti on mies tai nainen, joka voi eläytyä kumpaankin sukupuoleen. Hänellä on tarve ilmentää ajoittain sekä miehistä että naisellista puolta itsessään esimerkiksi pukeutumisen ja käyttäytymisen kautta. Monelle transvestiitille on tärkeää tulla kohdatuksi siinä sukupuollessa, jota hän kulloinkin ilmentää.

Intersukupuolinen

Intersukupuolisuus tarkoittaa synnynäistä tilaa, jossa ihmisen sukupuolta määrittelevät fyysiset ominaisuudet eivät ole yksiselitteisesti miehen tai naisen, esimerkiksi epätyypilliset ulkoiset tai sisäiset sukuelimet. Joillekin nuorille ja aikuisille intersukupuolinen on lisäksi omaksi koettu identiteetti, toisille tilan kanssa syntyneille ei.

Queer

Queer kyseenalaistaa yhteiskunnan sukupuoleen ja seksuaaliseen suuntautumiseen liittyviä normeja. Queer voi tarkoittaa myös normit kyseenalaistavaa identiteettiä, tai seksuaalisuuteen tai sukupuoleen liittyvien identiteettikategorioiden ulkopuolelle jättäytyvää.

Sateenkaariperheet

Sateenkaariperheet ovat sellaisia lapsiperheitä tai lasta odottavia /perheellisäystä suunnittelevia perheitä, joissa ainakin yksi vanhempi kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Sateenkaariperheet voivat myös olla itsellisten vanhempien perheitä tai moniapilaperheitä, jossa esimerkiksi miesparilla on lapsia yhdessä naispuolisen ystävän kanssa. Suomessa sateenkaariperheissä elää tuhansia lapsia.

- Kun nähdään seksuaalivähemmistöön kuuluva henkilö, ajatus kääntyy heti henkilön seksuaalisuuteen kaiken muun unohtuessa.
- Jätetään kysymättä seksuaalivähemmistöön kuuluvan henkilön kumppanin kuulumisia tilanteessa, jossa siitä olisi heterolta kysytty.
- Homon koskettaminen mielletään lähtökohtaisesti seksuaaliseksi eleeksi.
- Samaa sukupuolta olevien välisen julkinen hellittely koetaan vastenmieliseksi, mutta heteroiden vastaava käyttäytyminen hyväksytään.
- Jätetään leimautumisen pelosta puuttumatta syrjintään

Muistilista normien käsittelyyn

→ *Seksuaalinen suuntautuminen*

- ☐ Opi tunnistamaan heteronormatiivisuus opetuksessa. Muista, että opetustilanteissa on aina läsnä hlbtiq-nuoria tai hlbtiq-ihmisten läheisiä.
- ☐ Puhutteleeko opetus myös hlbtiq-nuoria ja tarjoaako se samaistumisen kohteita heille? Anna moninaisten ihmissuhteiden ja perheiden näkyä oppimateriaalien esimerkeissä.
- ☐ Puutu homotteluun ja kiusaamiseen. Homo ei ole ruma sana, mutta homottelu negatiivisena ylläpitää syrjiviä asenteita.

Toimintakyky

78

Toimintakyky tarkoittaa sitä, miten pystyy toimimaan ja liikkumaan eri tilanteissa. Se tarkoittaa esimerkiksi sitä, että niiden, jotka liikkuvat pyörätuolilla, on vaikeaa tai mahdotonta päästä rakennuksiin, joissa on paljon portaita ja kynnyksiä. Tai sitä, että jotkut oppilaista tarvitsevat erityisapuvälineitä, jotta voivat vastata kokeessa.

Ihmisten kehot ja mielet eivät ole samanlaisia. Ne myös muuttuvat. Ihmi-

set sairastuvat, vanhenevat, vammautuvat, joutuvat kriiseihin ja masentuvat. Jotkut ovat jo syntyjään erilaisia kuin toiset. Jotkut esimerkiksi liikkuvat eri tavalla tai kommunikoivat eri tavalla kuin mitä pidetään oletusarvona.

Toimintakykynormi saa oletamaan, että kaikki ihmiset olisivat terveitä ja vammattomia ja kommunikoivat rationaalisesti ja selkeästi. Tämä on varsin tiukka normi, johon eivät mahdu vammaiset eivätkä oikein muutkaan.

Höllentämällä toimintakykynormia kaikkien olisi mahdollista osallistua omana itsenään. Se edellyttää ihmiskuvan päivittämistä: kukaan ei aina jaksaa tai pysty opiskella, työskennellä ja suorittaa tehokkaasti. Kaikkien liikkuminen, kommunikointi ja työskentely ei toimi samalla tavalla. Joustaminen ja tarvittavan tuen saaminen varmistaa, että kukaan ei esimerkiksi joudu lopettamaan opintoja sairaspöissaolojen tai kuntoutuksen takia.

Toimintakykynormin huomiominen edellyttää aktiivista otetta: on selvitettävä,

mitä erityistä tukea opiskelijat tarvitsevat, jotta kaikki myös ihan oikeasti pääsisivät osallistumaan tasavertaisesti.

Vammaisuus

Yleensä poikkeavalla tavalla liikkuvia ja kommunikoivia ihmisiä on pidetty erityisryhmänä, kuten vammaisina tai kehitysvammaisina. Vammaisliike on kuitenkin tähdentänyt, että suurin vamma syntyy siitä, ettei ihmisten tarpeisiin vastata. Vamma ei synny siitä, että oppilas liikkuu pyörätuolilla. Se syntyy siitä, että opiskelupaikkaan ei ole rakennettu luiskaa, jotta sisään pääsisi pyörätuolilla. Esteettömyys on yhdenvertaisuutta.

Mielenterveys

Mielenterveysongelmat koskettavat monia opiskelijoita ja heidän perheitään. Joka päivä neljä alle 30-vuotiasta nuorta jää työkyvyttömyyseläkkeelle mielenterveysongelmien takia.

Opiskeluun tarvittaisiin ennen kaikkea joustoa tilanteessa, jossa nuori kärsii mielenterveysongelmista. On hyvä muistaa, että mielenterveyspalvelut eivät myöskään ole aina helposti nuorten saatavilla, joten jouston mahdollisuuden tulisi olla yksilölliseen tilanteeseen, eikä diagnooseihin perustuva.

Mielenterveysdiagnooseihin tulisi muutenkin suhtautua koulussa kriittisesti. Diagnoosi ei määritä opiskelijan kaikkia tekoja, ja ennen kaikkea opiskelija tulisi kohdata omana itsenään.

Nuoret tarvitsisivat myös asiallista tietoa mielenterveysongelmista ja tukea oppilaitoksilta hoitoon hakeutumisessa.

Muistilista normien käsittelyyn

→ *Vammaisuus*

- ☐ Esteettömyys, tukeminen oppilaiden etenemisessä
- ☐ Tiedosta vammaisuuden sosiaalinen malli: vika ei ole ihmisessä vaan huonosti suunnitellussa ympäristössä ja tuen riittämättömyydessä.
- ☐ Vammaiset lapset ja nuoret pitää nähdä lapsina ja nuorina, ei diagnooseina.
- ☐ Opetuksen esimerkeissä tulee näkyä vammaisia lapsia, nuoria ja aikuisia samastumisen kohteina – myös muulloin kuin on puhetta vammaisuudesta.
- ☐ Vammaisia lapsia ja nuoria ei pidä eristää muista nuorista: vammaiset ja ei-vammaiset oppilaat samoihin kouluihin ja samoille luokille!
- ☐ Opinto- ja uraohjauksessa tulee keskittyä nuoren kiinnostuksen kohteisiin ja vahvuuksiin sen sijaan että rajoittavasti ohjataan vammaisia nuoria tietyille aloille kuten esim. toimistohommiin.

→ *Mielenterveys*

- ☐ Mielenterveysongelmista kärsivät nuoret pitää nähdä ensisijaisesti omana itsenään. Mahdollinen diagnoosi ei vaikuta kaikkeen oppimiseen ja käyttäytymiseen.
- ☐ Mahdollisuus joustoon ja omatahtiseen koulutuksen suorittamiseen ehkäisee mielenterveysongelmista kärsivien nuorten putoamista pois koulutuksesta.

Ihonväri

80

Ihonväri on toiminut yhteiskunnassa pitkään erottelun perusteena. Valkoihoisuus on edelleen Suomessa vahva normi. Se tarkoittaa sitä, että ei-valkoiset joutuvat perustelemaan kuuluvuuttaan suomalaisen yhteiskuntaan ja kulttuuriin eri tavalla kuin valkoiset.

Rasismi

Saattaa olla, että oppilaille sanotaan että

hän on varmasti hyvä tanssimaan oletetun etnisen taustansa takia. Tai ehkä häneltä kysytään, mistä hän on oikeasti kotoisin.

Tällaiset väitteet ja kysymykset pohjaavat rasismiin. Rasismi ilmenee ihonvärinormin kautta, jonka mukaan ei-valkoiset ovat poikkeuksia ja valkoiset normi. Tästä seuraa, että ei-valkoiset joutuvat perustelemaan oikeuttaan puhua, toimia tai olla mukana ihan eri tavalla kuin valkoiset.

Tämä normi olisi tärkeä haastaa ja tunnistaa, että oppilaitoksissamme opiskelee erinäköisiä ihmisiä, joiden kansalaisuudesta, alkuperästä, perhetaustasta, uskonnollisesta vakaumuksesta, kielitaidosta tai opiskelun tavoista ei voi tehdä oletuksia ulkonäön perusteella.

Ihonvärinormi on hyvin kapea. Suomessa kaikki, joiden ulkonäkö poikkeaa vaaleasta normista, saattavat joutua kuulemaan, että he eivät kuulu joukkoon. Käytännössä tämä voi tarkoittaa ketä hyvänsä, jonka ulkonäkö poikkeaa pohjoiseurooppalaisesta vaaleasta normista.

Käytännössä normi sulkee ulkopuolel-

leen esimerkiksi kaikki Etelä-Amerikasta, Afrikasta, Etelä-Euroopasta ja Aasiasta tulevat ihmiset, sekä pitkään Suomessa asuneet vähemmistöt, kuten romanit.

Suomalaisuuden normi

Kuka on suomalainen? Määrittääkö suomalaisuuden kansalaisuus, ihonväri, kieli, oleskelulupa, sukulaistausta vai mikä? Suomessa asuvat ihmiset ovat moninainen joukko.

Suomen passi, kela-kortti, ulkonäkö ja hyvä suomen kielen taito ovat ominaisuuksia, joilla saa paljon etuoikeuksia liikkeessaan kaupungilla, käydessään lääkärissä tai hakiessaan töitä tai asuntoa. Nämä ovat myös ominaisuuksia, joita ajatellaan kunnon kansalaisella olevan.

Kaikki Suomessa oleskelevat joutuvat tavalla tai toisella suhtautumaan suomalaisuuteen ja siihen, miten se määritellään. Etnisiin vähemmistöihin kuuluvat kuten saamelaiset, romanit, venäläiset ja somalit joutuvat muita useammin selittämään suhdettaan suomalaisuuteen.

Jako kantasuomalaisiin ja maahanmuuttajataustaisiin pitää yllä ajatusta, jonka mukaan toiset olisivat enemmän suomalaisia kuin toiset. Rasismi ilmenee siten, että kyseenalaistetaan toisten kuulu-
vuus yhteiskuntaan.

Valkoisuus ei oikeastaan ole ihonväri vaan valtasuhde. Niillä, joilla on vaaleammat piirteet, on automaattisesti kulttuurissa suurempi oikeus kansalaisuuteen, tilaan ja kunnioitukseen. Ajattelutapa, jonka mukaan valkoisuus on ensisijainen ja muita arvostetumpi ihmisyyden muoto perustuu vanhoihin rassistisiin ja kolonialistisiin aatteisiin. Suomessaakin rotuopit vaikuttivat vahvasti suomalaisen tieteen ja kulttuurin muodostumiseen vielä viime vuosisadan alussa. Eri etnisiä ryhmiä, kuten romaneja on pyritty sulauttamaan muuhun väestöön vielä 1970-luvulle saakka. Rassistien oppien pitkä historia on muokannut suomalaista kulttuuria siinä määrin, että se vaikuttaa tiedostamatta yhä koulutusjärjestelmän rakenteisiin ja tapaan, jolla ei-valkoisia oppilaita kohdataan.

**Sanoilla on väliä:
maahanmuuttaja-
taustainen vai ihan
vaan suomalainen?**

Rodullistaminen

Rodullistaminen tarkoittaa, että monikulttuuristen ja ei-valkoisten nuorten näkeminen erilaisina on prosessi. Rodullistamista ovat teot, joiden kautta poikkeavaa etnistä taustaa omaavat tai muuten ei-valkoiset nuoret nähdään erilaisena, "meihin" kuulumattomina. Tiettyihin kehonpiirteisiin tai ominaisuuksiin, kuten tummempiin piirteisiin, vieraan kielen puhumiseen tai hijabin pitämiseen liitetään määre: et kuulu meihin. Rassistiset teot edellyttävät rodullistamista, eli toisten erottamista joukosta toisen ihmisen ominaisuuksien takia.

Etninen tausta

Etninen tausta. Etninen tausta viittaa ihmisen kulttuuriin, uskontoon ja alkuperään. Kaikilla on etninen tausta, myös niillä, jotka kuuluvat ns. valtaväestöön. Siksi puhe etnisen taustan omaavista ihmisistä on epätarkkaa.

Siirtolaistaustainen

Siirtolaistaustainen. Siirtolaistaustainen viittaa ihmiseen, jonka taustaan liittyy maasta toiseen liikkuminen. Sana kantaa eri mielikuvia kuin maahanmuuttaja.

Monikulttuurisuus

Eri kulttuurien rinnakkaiselo. Monokulttuurisuuden eli yhden kulttuurin normin vastakohta. Tietoisuus siitä, että yhteiskunnassa on useita kulttuureja, jotka vaikuttavat toisiinsa.

Maahanmuuttaja

On hyvä rajata sanan käyttöä tarkoittamaan maahan muuttaneita ihmisiä. Esimerkiksi Suomessa syntyneet nuoret, joiden vanhemmat ovat aikanaan muuttaneet Suomeen ovat suomalaisia, eivät maahanmuuttajia.

Maahanmuuttaja-taustainen

Maahanmuuttajataustainen viittaa ihmisen taustaan, johon liittyy maahan muuttaminen. Sanan käyttäminen sulkee sen kohteen usein suomalaisuuden ulkopuolelle. Lakkaako tausta koskaan vaikuttamasta siihen, miten ihminen kohdataan?

Eksotisointi

Positiivisten stereotyyppien liittäminen ihmisen kulttuuritaustaan. Eksotisoitua ihmistä ei kohdata kokonaisena ihmisenä, vaan häneen liitetään romantisoituja piirteitä yhden ominaisuuden, kuten ihonvärin tai kansalaisuuden takia.

Antirasismi

Rasismin aktiivista näkyväksi tekemistä ja vastustamista.

Suomalainen

Ihminen joka identifioituu suomalaiseksi. Suomalaisuuden rajoja ylläpidetään esimerkiksi rajaamalla ihmisiä sen ulkopuolelle kutsumalla heitä maahanmuuttajiksi tai ulkomaalaisiksi, vaikka heillä saattaisi olla yhtä oikeutetut siteet suomalaisuuteen kuin kenellä hyvänsä.

Muistilista normien käsittelyyn

→ *Etninen tausta*

- ☐ Puutu rasismiin ja kiusaamiseen.
- ☐ Tue tarvittaessa monikulttuurisia oppilaita opiskelun etenemisessä.
- ☐ Opinto- ja uraohjauksessa oppilaita tulee yhdenvertaisesti rohkaista ja tukea kouluttautumaan haluamalleen alalle, etnisestä taustasta riippumatta.
- ☐ Kannusta myös maahanmuuttajataustaisia, sekä kieli- ja kulttuurivähemmistöihin kuuluvia opiskelijoita hakeutumaan korkeakoulutukseen.
- ☐ Ei monikulttuurisuusteemapäiville! Ne helposti eksotisoivat ei-valkoisia oppilaita. Oppilaiden yhdenvertaisen kohtelun on koskettava kaikkea opetusta ja koulun tilaisuuksia.
- ☐ Oppikirjat: moninaisuutta oppikirjojen kuvituksiin, koulun kirjastoon myös siirtolaistaustaisten kirjoittajien teoksia.
- ☐ Erityisesti yhteiskuntatieteiden ja maantiedon eurooppakeskeisyyttä tarkasteltava kriittisesti.
- ☐ Paperittomille lapsille ja nuorille oikeus opiskella ilman pelkoa käännytyksestä.

Oikeus koulunkäyntiin on oltava myös paperittomilla lapsilla ja nuorilla

Kaikilla lapsilla ja nuorilla ei Suomessa ole oleskelulupaa. Suomi on sitoutunut YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen, jonka mukaan oikeus perusopetukseen kuuluu kaikille lapsille. Suomen kansainväliset velvoitteet eivät toteudu paperittomien, eli ilman oleskelulupaa maassa oleskelevien lasten ja nuorten kohdalla.

Jos kouluun tai oppilaitokseen otetaan yhteyttä ja tiedustellaan voiko lapsi tai nuori, jolla ei ole oleskelulupaa, henkilötunnusta tai kotikuntaa päästä kouluun, on tilanteessa ensisijaista huomioida lapsen oikeus koulunkäyntiin. On tärkeää, että kouluhenkilökunta ei tällaisessa tilanteessa vaaranna lapsen tilannetta ottamalla yhteyttä muihin viranomaisiin kuten poliisiin. Kouluilla ei myöskään ole tähän minkäänlaista laillista velvoitetta.

Ruotsissa paperittomat lapset ja nuoret saivat 1.7.2013 oikeuden käydä koulua samoilla ehdoilla kuin muutkin lapset ja nuoret.

Uskonto

Uskontoon liittyvät normit ovat vahvoja myös Suomessa, vaikka yhä useammat ihmiset eivät enää aktiivisesti harjoita uskontoa. Koulumaailmassa tämän huomaa siitä, että kristilliset tavat ovat edelleen osa koulujen perinnettä.

Uskonto on monelle hyvin henkilökohmainen asia. Jokaisella on oikeus omaan uskonnollisuuteensa tai uskonnottomuuteensa. Tätä tarkoittaa uskonnonvapaus.

Kristinuskko on Suomessa uskonnollinen normi. Siihen viittaa esimerkiksi se, että kristinuskoon liittyviä tapoja ei usein nähdä uskontona, vaan suomalaisuuteen itsestään selvästi kuuluvina perinteinä. Usein muut uskonnot, erityisesti islam, näyttäytyvät ikään kuin enemmän uskontona kuin kristinuskona. Islaminvastaisuus on 2000-luvulla voimakkaasti lisääntynyt rasismien muoto.

Koulussa ihmiset voivat esimerkiksi suhtautua eri tavalla uskonnollisina tunnuksina pidettyjen hijab-huivien käyttöön kuin ristien kantamiseen. Samalla tavalla esimerkiksi kevät- tai joulujuhlien kristillisten osuuksien ajatellaan kuuluvan automaattisesti kouluympäristöön, mutta

harvassa koulussa järjestetään kaikille oppilaille ramadanin päättymistä merkitsevä eid-juhla. Uskonnollista normia ilmentää myös se, että uskonto oppiaineena tarkoittaa juuri kristinuskkoa.

Jokaisella opiskelijalla on oikeus uskontoonsa, eikä uskonnon tulisi koskaan olla syrjinnän peruste kouluissa. Samalla olisi syytä pohtia, miksi jotkut uskonnolliset tavat kuuluvat automaattisesti koulujen tapoihin samalla kun toiset nähdään kouluun kuulumattomina.

Muistilista normien käsittelyyn

- ☐ Puutu uskontoon liittyvään syrjintään ja kiusaamiseen.
- ☐ Islamofobian tunnistaminen yhtenä rasismien muotona.
- ☐ Uskonnollisten normien tunnistaminen ja tiedostaminen koulussa.
- ☐ Yhdenvertainen kohtelu vakaumuksesta riippumatta.

Kieli

Kielinormi liittyy Suomessa siihen, että kaikkien oletetaan taitavan suomen kieltä täydellisesti ja virheettömästi. Monesta syystä näin ei aina ole. On etuoikeus, että voi käyttää äidinkieltään ilman tulkkia päivittäin esimerkiksi asioidessaan viranomaisten luona, opiskellessa tai vapaa-ajalla.

Jos äidinkieli on joku muu kuin suomen kieli, voi olla vaikea puhua suomea murtamatta tai täydellisesti. Tämä taas saattaa vaikuttaa suoraan siihen otetaanko nuori vakavasti, saako hän kesätyöpaikan tai miten häntä kohdellaan. Esimerkiksi venäjän- ja vironkielen aksentti saattaa johtaa rasistiseen kohteluun.

Kieli ei ole myöskään yhtä kuin yleis-kieli. Kielestä voi kuulua myös luokkatausta tai missä ympäristössä kieltä on oppinut käyttämään.

Suomessa on virallisten kielten lisäksi monia kieliryhmiä, joiden oikeus käyttää äidinkieltään ei nykyisellään toteudu täysimääräisesti. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi saamelaiset, viittomakieliset ja romaninkieliset.

Muistilista normien käsittelyyn

- ☐ Kaikilla on oikeus omaan kieleensä. Ei-suomenkielisiä lapsia ja nuoria ei tule ohjata pois oman kielen puhumisesta.
- ☐ Oman kielen opetus pitää toteutua myös käytännössä kaikkien lasten ja nuorten kohdalla.
- ☐ Kielen käyttöön tulee saada tarvittavaa tukea: myös tulkkien ja apuvälineiden tulee olla niitä tarvitsevien saatavilla.

Ikä

Kun puhutaan *ikänormatiivisuudesta* tarkoitetaan oletuksia, jotka liittyvät ikään. Usein ikänormatiivisuuteen törmäävät nuoret, joita ei oteta vakavasti heidän ikänsä takia.

Ikä ei kuitenkaan vaikuta esimerkiksi mielipiteiden tärkeyteen. Jos mielipide tyrmätään iän perusteella, on tyrmääjän argumentoinnissa vikaa. Ihmisten elämäkokemukset vaihtelevat niin paljon, että pelkän iän perusteella on mahdotonta sanoa, mihin ihminen on valmis, mitä hän tietää tai mihin hän kykenee.

Ikä lomittuu muihin normeihin, erityisesti sukupuoleen. Keski-ikäistä miestä kohdellaan esimerkiksi työmarkkinoilla varsin eri tavalla kuin nuorta naista.

Myös lapsia kohdellaan yhteiskunnassa tavalla, jota aikuiset eivät hyväksyisi, jos se kohdistuisi heihin. On vaikea kuvitella, että pomot tukistaisivat työpaikoilla alaisiaan. Mielipidemittausten mukaan monet kuitenkin pitävät lasten tukistamista edelleen hyväksyttävänä siitä huolimatta, että teko on laissa kielletty.

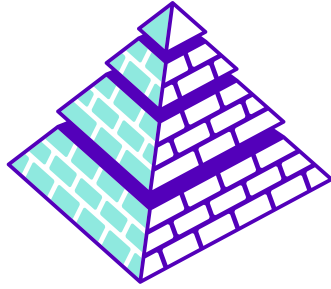
Nuoret saatetaan ohittaa tilanteissa,

joissa heidän mielipiteellään ja osallistumisella olisi suurta merkitystä. Kouluissa on hyvä miettiä, onko vaatetuksen ja esimerkiksi koulussa liikkumisen tavan tiukka kontrolli perusteltua? Suostuisivatko aikuiset samaan?

Muistilista normien käsittelyyn

- ☐ Nuorten osallisuus otetaan vakavasti ja heidät kohdataan omana itsenään, ei ikäluokkana. Nuoret eivät ole yhtenäinen ryhmä.
- ☐ Onko oppilailla todellinen mahdollisuus vaikuttaa koulun tai oppilaitoksen asioihin?
- ☐ Tarkastele kriittisesti nuorten kontrollointia: onko nuorille eri säännöt kuin aikuisille esimerkiksi pukeutumisen ja käytöksen suhteen?

Yhteiskuntaluokka

Ajatus luokka-asemasta ja siihen liittyvästä arvostuksesta läpäisee yhteiskunnan ja oppilaitokset.

Puhe tasa-arvoisesta hyvinvointiyhteiskunnasta peittää alleen ihmisten erilaiset taloudelliset tilanteet, joiden puitteissa elämänvalintoja tehdään.

Keskiluokkaisuuden normi tarkoittaa, että kaikkien oletetaan tulevan samankaltaisesta keskiluokkaisesta taustasta. Opiskelijoiden lapsuudenperheiden elämäntilanteet ovat kuitenkin erilaisia, ja sen myötä mahdollisuudet tukea koulunkäyntiä ovat erilaiset.

Nälkäisenä ja väsyneenä on paha opiskella. Silti monelle opiskelijalle on tuttua sinnitellä pienellä opintotuella, ottaa lainaa ja käydä erilaisissa ptkätöissä opintojen ohella.

Myös kotona asuville koululaisille tilanteet, joissa perhe on loppukuusta taloudellisesti tiukilla, voivat olla tuttuja.

Kaikille ei ole itsestäänselvää, että voi käydä kalliissa harrastuksissa, osallistua maksullisille luokkaretkille tai ostaa kaikista hienoimmat farkut ja älypuhelimet.

Kysymyksiä oppilaitoksiin

- Opetetaanko oppilaita käyttämään yhteiskunnallista valtaa?
- Puhutaanko opetuksessa yhteiskunnallisista valtasuhteista, eriarvoisuudesta ja tasa-arvosta?
- Kerrotaanko oppilaille miten he voivat toimia, jos he kohtaavat työelämässä epäoikeudenmukaisuutta?

Se, että opiskelijalla ei ole taloudellisia huolia, on etuoikeus, jota kaikilla ei ole. Myös opinnot kärsivät siitä, jos joutuu työskentelemään kaiken opinnoilta jäävän vapaa-ajan eikä saa riittävästi lepoa.

Työnteon ehdot ovat siksi myös nuorille tärkeä kysymys, josta heidänkin olisi tärkeää päästä päättämään.

Muistilista normien käsittelyyn

- ☐ Mieti, minkä tyyppisiä nuoria kannustetaan kouluttautumaan korkealle. Yritä tiedostaa, millä perusteella kannustat nuoria koulutusvalinnoissa.
- ☐ Pidä mielessäsi, että opiskelijan väsymisen, ongelmien kasautumisen tai opintojen keskeytymisen taustalla voi olla myös oma tai perheen taloudellinen tilanne.
- ☐ Kulutukseen liittyvät normit aiheuttavat paineita käyttäjä esimerkiksi merkivaatteita tai hienoja älypuhelimia. Näitä normeja on tärkeää purkaa.

Tehtävä 4

Kaikki on mahdollista!

Valitkaa yhdessä normi, jota haluatte työstää, ja keksikää siihen liittyvä ongelma. Esimerkiksi: *”Koulurakennus ei ole esteetön”, ”Puhetila jakautuu epätasaisesti luokassa: tytöt/pojat saavat olla enemmän äänessä”* tai *”Rasismin kohtaaminen”*.

Keksikää sitten yhdessä ratkaisu ongelmaan. Se voi olla pieni ja käytännöllinen tai suurisuuntainen ja kauaskantoinen – kaikki on mahdollista. Esimerkiksi ratkaisuksi rasismin kohtaamiseen voi riittää, että keksitään yhdessä keino, miten puuttua työkeään kohteluun kaupassa tai bussissa. Tai sitten oppilaat voivat miettiä minkälainen olisi laajempi rasisminvastainen kampanja.

Lisää pohdintaa:

Mitkä ratkaisut voisi ottaa heti käyttöön? Mitä voi tehdä yksin ja mitä yhdessä? Mitkä ratkaisut vaatisivat enemmän yhteistä suunnittelua ja toimintaa?

Koulutusjärjestelmästä yhdenvertainen

Suosittellemme, että opetussuunnitelmat, opetuksen käytännöt, oppimateriaali ja opettajankoulutus tarkastellaan läpileikkaavasti normikriittisin silmälasein. *Ottavatko opettajat huomioon kaikki opiskelijat yhdenvertaisesti? Perustuvatko oppimateriaali, opettajankoulutus ja opetuksen käytännöt vanhentuneisiin normeihin? Pääsevätkö kaikki osallistumaan opetukseen turvallisesti ja kannustetaanko kaikkia yhdenvertaisesti etenemään koulutuksessa?* Normikriittisyyden valtavirtaistamisen kautta koulutusjärjestelmän perustana on kaikkien opiskelijoiden yhdenvertaisuus.

① Opetussuunnitelma. Kaikkien oppiaineiden opetuskäytännöissä ja -sisällöissä tulisi huomioida oppilaiden moninaisuus. Jokaisen oppilaan tulisi saada yhtäläisesti eväitä ja tukea omaan kasvuunsa ja kehitykseensä.

② Oppikirjat: Kuvitusten ja sisältöjen normatiivisuuteen on puututtava. Kuvituksiin ja esimerkkeihin sama moninainen joukko opiskelijoita kuin mitä oppilaitoksissakin opiskelee.

③ Inklusiivisempää opetusta opettajien koulutukseen. Koulutuksen tulisi antaa opettajille valmiuksia ymmärtää normien toimintaa ja yhdenvertaisuuden esteitä. Opettajan tulisi kyetä vastaamaan yhdenvertaisuuden toteutumisesta opetus- ja kasvatus-tilanteissa. Opettajilla tulisi myös olla valmiudet puuttua oppilaiden välisen syrjintään. Oppilaiden välisten erojen huomioimisen ja yhdenvertaisuuden edistämisen tulisi olla opettajankoulutuksen läpäisevä periaate.

④ Riittävä tuki oppilaille, jotka eivät vastaa oletuksia tyypillisestä opiskelijasta. Lisää joustoa opiskelumahdollisuuksiin ja erityistä tukea sitä tarvitseville.

⑤ Puuttuminen homotteluun, huoritteluun, transutteluun, rasistiseen kielenkäyttöön ja muuhun normeja ylläpitävään kiusaamiseen. Konfliktien taustalla olevien normien käsittely ennaltaehkäisevästi ja niiden huomioiminen erityisesti kiusaamistilanteissa.

Tekijät

Atlas Saarikoski

Projektivastaava

Solja Kovero

Koulutusvastaava

90

Valokuvat

Marleena Lahti

Ulkoasu

Eero Lampinen

Editointi

Leona Kotilainen

Kirjan tekemiseen osallistui-
vat myös: Maryan Abdulkarim,
Eliisa Alatalo, Milla Halme, Suvi
Hanste, Anders Hulden, Paula
Palin, Lauri Punamäki, Henri
Salonen, Amu Urhonen ja Boles-
law Zorawski-Meura.

Kiitos

Normikriittisen pedagogian
edelläkävijä on ruotsalainen
järjestö RFSL Ungdom, jonka
materiaali BRYT! on toiminut
inspiraationa tälle kirjalle.
BRYT! -materiaali on tilat-
tavissa tai ladattavissa pdf-
tiedostona RFSL Ungdom:n
verkkosivuilta osoitteesta :
[http://www.rfslungdom.se/
/material/bryt](http://www.rfslungdom.se/materi-
al/bryt)

Kirjan antirasistisesta osuu-
desta kiitämme ruotsaista
Interfem-järjestöä, jonka kirja
Makthandbok tarjoaa korvaa-
mattomia vinkkejä rakenteelli-
sen rasismien näkyväksi tekemi-
seen ja vastustamiseen.

Kirjan toiminnalliset tehtävät
on lainattu soveltaen Brytin
materiaalista. Olemme hyödyn-
täneet kirjassa myös Seta ry:n
koulutusmateriaalia.

**NORMIT
NURIN!**

**normit.fi
normer.fi**

Normit ovat oletuksia siitä, minkälaisia ihmiset ovat ja minkälaisia heidän tulisi olla. Oletukset liittyvät esimerkiksi ihmisen sukupuoleen, seksuaaliseen suuntautumiseen, alkuperään, uskontoon tai toimintakykyyn.

Kaikki opiskelijat eivät mahdu normien rajamiin muotteihin. Normit vaikuttavat siihen, voiko opiskelija olla avoimesti oma itsensä joutumatta kiusatuksi tai syrjityksi.

Jokaisella on oikeus tuntea olonsa turvalliseksi, saada ystäviä, opiskella rauhassa ja edetä opinnoissaan samalla tavalla kuin muutkin.

Tämä normikriittinen käsikirja auttaa opettajia ja muita nuorten kanssa työskenteleviä edistämään yhdenvertaisuutta oppilaitoksissa.

normit.fi

ISBN 978-952-9862-01-6